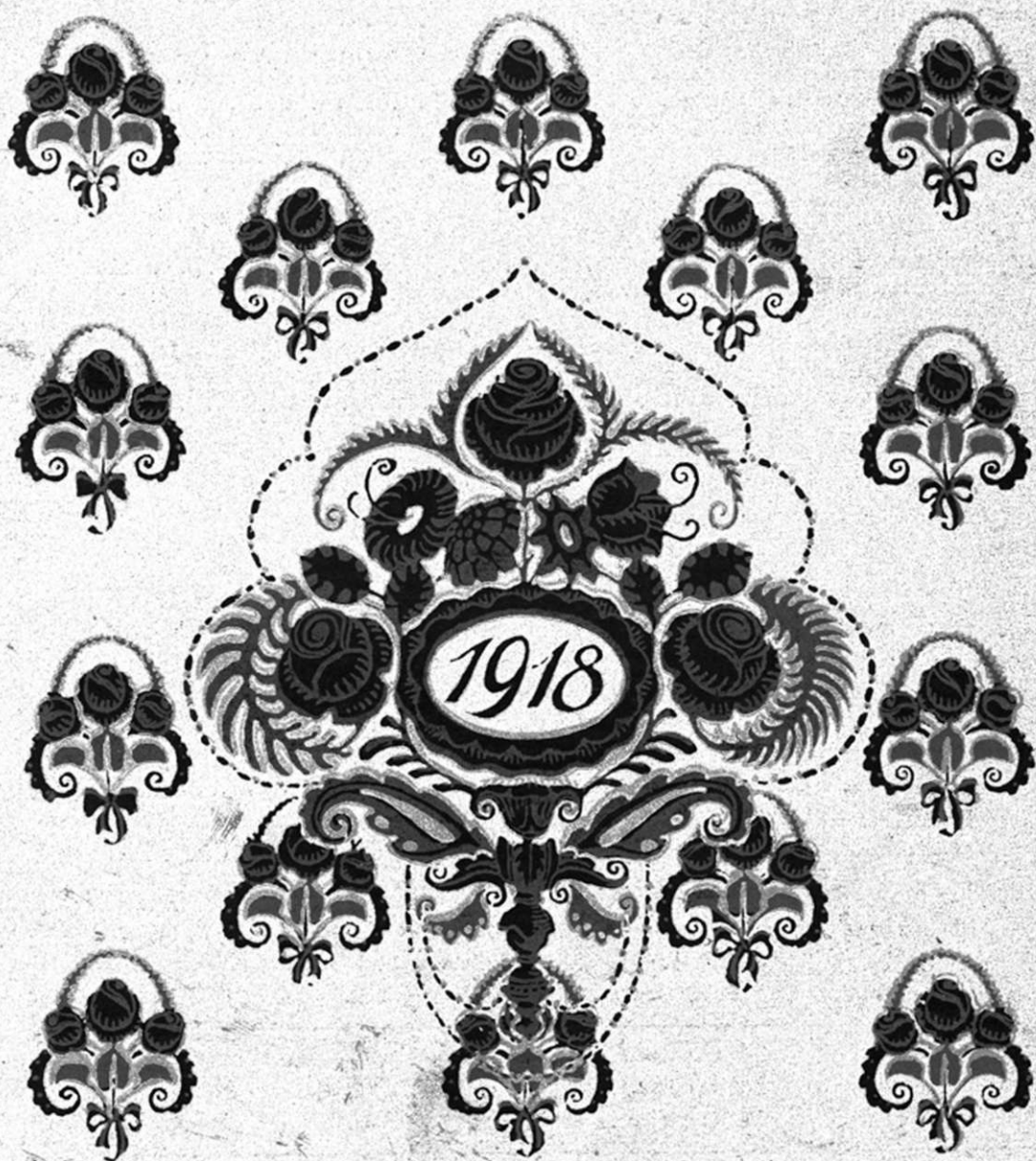

LUBLJANSKI ZVON

MAREC

LETNIK: 38
TISK ZADRVGA LUBLJANI

ŠTEV. 3.

Vsebina marčnega zvezka.

1. Fran Albrecht: <i>Spev eternistov</i>	161
2. Fran Albrecht: <i>Alkimija. — Tuji glas</i>	162
3. Alojz Kraigher: <i>Mlada ljubezen. (Dalje.)</i>	163
4. Vladimír Levstik: <i>Gadje gnezdo. (Dalje.)</i>	179
5. Dr. G. Cremošnik: <i>Pegam in Lambergar</i>	190
6. Ivan Albreht: <i>Brez duše</i>	195
7. Dr. Ivan Prijatelj: <i>Naši časopisi</i>	201
8. Dr. Ivan Lah: <i>Iz poezij Viktorja Dyka</i>	217
9. Književnost in umetnost	220
Dr. Miljutin Zarnik: <i>Tolovaj Mataj — Martin Krpan.</i> — Ant. Debeljak: <i>Rūžena Svobodová.</i>	
10. Listek	225
Dr. Fr. Ilešič: <i>Motiv Preradovičevega „Putnika“.</i> — Branimir Livadić: <i>Kraigherova „Školjka“ na zagrebačkom pozorištu.</i> — Rudolf Binter: <i>Medvedova še neobjavljena pesem.</i> — F. K. Gerič: <i>O bolgarščini.</i> — Dr. Fr. Ilešič: <i>Znanstvena metoda.</i>	
11. Kulturno-politični pregled	231
A. L.: <i>„Demokracija“.</i>	

Redakcija tega zvezka se je zaključila 15. marca 1918.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 20 K, za pol leta 10 K, za četrt leta 5 K, za vse neavstrijske dežele po 30 K na leto.

==== Posamezni zvezki se dobivajo po 2 K. ====

Odgovorni urednik: Oton Župančič.

Sourednika: Anton Loboda in Milan Pngelj.

Upravništvo se nahaja v Sodni ulici št. 6.

Lastnina in založba „Tiskovne zadruga“ z. z. o. z. v Ljubljani.

Tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Fran Albrecht:

Spev eternistov.

Mi smo od včeraj in smo od jutri,
mi smo od danes in od vekomaj.
Mi smo prižgali src plamenice
in smo odkrili človeštvu nov raj.

Prisluškovali smo daljnim skrivnostim,
tem, ki šepečejo si jih obzorja,
in prepevaje svoje najtišje radosti
smo potopili v najgloblja se morja.

Mi, prebujenci nesmrtni, nadvladali v dušah
smo tesno prostornost, dušechi čas,
vsa razmeknili obzorja in se nasmehnil
Smrti smo v njen materinski obraz.

Smrt: prebujenje v novo življenje ...

Mi se povračamo večno nazaj. *placovnjem*
Bratje, verujte, ne danes, ne jutri —
vekomaj vstvarja svobod se nam raj.

Našim dušam rastejo krila,
naša telesa, lahnà in svetlà,
naše oči, proroško razžgane,
so zastrmele se preko sveta.

Mi smo raztrgali trhle ograje
in smo razsuli oboke neba,
ko v dušah pozval nas je klic šepetaje:
vreči se v solnčno osrčje sveta!

Bratje, en smisel je duši: leteti!
En ukaz našim srcem je dan:
kot baklja, v noči prižgana, goreti
v novo svobodo in v novi dan!

Alkimija.

Mesto ob mestu in cesta počez,
reka in polje in gora in les,
ljudstva vmes, sinji šotor nebes:
v retorti stvarstva alkimija.

Vse je skrivnost: glej, jaz tam in ti,
vidne vse in nevidne stvari
čakajo, da nas stvariteljski
prežâri dih, ki vse ovija.

Črv, ki se plaziš po tleh, si metulj,
z zlatimi krili pod solnce boš vzplul,
kamen, tvoj sen je zveneči dragulj —
v skrivnostni školjki melodija.

Jaz in ti: dva tujca oba . . .
Pa se prelije v srcé iz srca:
ali sva eno — ali sva dva?
Mi vsi smo Eno: harmonija.

Tuji glas.

Tiho trka na moje duri,
tiho trka tuji glas.
V srcu ga čujem; v srcu vprašujem,
kdo je, ki zove me v pozni čas.

Ali si ti, brat neznani, zapúščen,
svojih tesnob ves pijan, kakor jaz?
Ali si ti, moja daljna nevesta,
iz srca do srca tvoj segel je glas?

Tiho trka na moje duri . . .
Kdo si, skrivnostni polnočni gost?
Oh, na dušo mi trkajo mrtvi,
mrtvi dnevi — moja mladost — — —

Alojz Kraigher:

Mlada ljubezen.

(Dalje.)

IX.

Tomo je sam z Miro. Ona se oprijemlje njegove roke in šeta z njim. „Mira, kdo je oni blede grbavček, ki lazi venomer za Magdo in za Bogdanom? Ali ga vidiš tam-le, kako opreza med ljudmi? Sled je izgubil.“

„To je Škrjanček, lepi Adolf, Kolarjev trgovski pomočnik. Magda se že dolgo z njim igra. V začetku se nam je zdelo, da ga ima rada; norčevali smo se z njo.“

„Saj ga je tudi imela rada!“ — vzklikne Tomo nepričakovano. „Umorili ste ji ljubezen — in tega revčka z njo!“

Mira se zasmije in ga začudeno pogleda:

„Interesanten fantek, kaj?“

Tomo zarenči:

„Zelo interesanten!“

V duhu vidi storiijo: — Magda se je zaljubila v dečkov lepi obraz, v njegovo belo in fino kožo, v njegovo plavo grivo; obenem je čutila usmiljenje in morda neko perverzno slast z njegovo pokvečenostjo. On je v začetku dvomil; a ko mu je začela objemati obraz in ga poljubljati, je vzplamenel. Imela sta se rada; a ona je ljubila njegovo glavo, njegovo telo ji je ostalo tuje; bala se je dotikljajev z njim. In čim večkrat je obtipala njegovo grbo, tem bolj je lezel vanjo strah. A njen pohlep ni bil nič manjši, slast je bila morda še razkošnejša. Potem je prišlo smešenje in norčevanje, — streznjenje. Postalo je je sram pokvečenega ljubčka, začela se je nenadoma zavedati — zablode. Bežati je hotela sama pred seboj, začela se je Škrjančku izogibati. Iskala je, kamor bi se zatekla, kjer bi našla utehe svojemu poželjenju, kjer bi našla zadoščenja svojemu sladostrastju. In obesila se je na prvega, ki je bil pri rokah in je bil najprimernejši, ker je sam prežal na slednjo priliko, da se okoristi z njo in posluži svojemu poželjenju in sladostrastju. Bogdan ji je ugajal kot gizdav in eleganten mladič in zlasti jo je mikalo njegovo porogljivo, omalovažujoče ponašanje ...

Tomo molči; Mira pa se zasmije iznova:

„Umorili smo ji ljubezen!? In tega revčka smo umorili?! Torej smo morilci!“

„Nič se ne smejaj, Mira!“ — reče Tomo resno. Ona pa ga dregne s komolcem:

„Tu je, Tomo, glej ga! Škrjanček poje, žvrgoli, se bel'ga dneva veseli, . . . Kam pa, kam, Škrjanček?“

Videti mu je, da bi se najrajši neopažen izmuznil mirno. Pogled in vse telo mu izraža zadrego in ponižnost. V bleda lica mu dahne s skoraj vidno počasnostjo čisto lahka rdečica. Postavi se po vojaško, pete skupaj, z ljubko eleganco privzdigne žametni klobuček:

„Klanjam se, gospodična Mira!“

„Ali stikate za Magdo, gospod Škrjanček?“

„Ne!“

„Res, da ne, Škrjanček?“

„Zakaj me vlečete, gospodična Mira?“

„Saj vas ne vlečem! Ampak — če jo iščete — tam pri mizi je nekdo rekel, da je šla v štacuno!“

Mira se sunkoma obrne proč in prasne v smeh; udari se po ustih in pogleda Toma kakor v zadregi. Tomo stisne obrvi: — Kdo ji je govoril o — „štacuni“?

„Prodajalnica je zaprta. Čemu bi zdaj gospodična Magda . . .?“ — Naenkrat ga je sram, da je le za hip verjel na prodajalnico; temna rdečica mu buhne v lica: — „Klanjam se, gospodična Mira!“

„Dobro zabavo, gospod Škrjanček! Najlepše je pri vsi ti zgodbi, Tomo, da ima Škrjanček doma dekle, ki je docela noro vanj. Idilično, ali ne? On pa sili le za Magdo!“

Tomo je tih, nekoliko ozlovoljen. Mira umolkne in se krepkeje nanj obesi, v zadregi dvigne ramena in se ozre okoli; sram je je pred Tomom, pa začne zopet klepetati:

„Ali si videl, Tomo, Milo in njeno gardo?“

„Njene tri trabante!“

„Miza se cedi od samega šampanjca. Tako se ga nažlampajo . . . Ogljenčeva kislina jih napihne in vzdigne v zrak. Predstavljalj si jih kot balone, Tomo!“

„Ogljenčeva kislina je pretežka, Mira.“

„Milo si predstavljalj kot balon, iluminiran z alkoholom!“

„Alkohol ne sveti posebno, Mira!“

„Ne bodi siten! Predstavljalj si jo kot balon, — kot lampijon! Bajnokrasen lampijon!“

Mira nekoliko pomisli:

„Ali je resnica, Tomo, da je Mila — mrzla ženska? — da sploh ne čuti? — Saj razumeš?“

„Pravijo!“

„Torej — nerazsvetljen balon, lampijon brez luči!“

„Ali je samo ljubezen luč in ogenj?“

„Kdor ne ljubi, je kot brez duše!“

„Mila ljubi tri naenkrat.“

„Tri — in nobenega!“

„Molči, danes ji nalijejo alkohola v lampico.“

„Hahaha . . . Danes bo nevarno zanjo.“

Mira pomolči in premišljuje; — pa se obrne k Tomu:

„Ti si tudi meni očital, da sem — jalov cvet!“

„To je nekaj družega, Mira; takrat si bila še otrok. Z vrtnico sem te primerjal; in vrtnica duhti, — torej tudi ljubi; samo — brezplodna je.“

„Potem pač misliš . . .“

„Kako bi mogel misliti? Neumnost! Zdaj šele vidim, kakšno oslarijo sem napisal! Oprosti, Mira!“

Ona zopet premišljuje, — vzdihne prav globoko, — pa se nepričakovano zakrohoče:

„Predstavljaš si Debevčka kot lampijon! Ali si ga videl, kako je capljaj krog Mile? Kakor majhen hrošček! Ona je lep rogač, velik in bleščeč, s poliranimi kleščami; in Debevček — pika-polonica . . .“

„Zato pa je Senica bolj rogaški. Ta si je za danes nabrusil svoje klešče.“

„Rogati so menda vsi trije in njen mož povrhu,“ — se smeje Mira. Nenadoma prebledi in se vgrizne v ustnico. Bližajo se: doktor Breznik in njegova žena, gospa Helena, profesor Klančar in nadporočnik Javornik. Zadnji se drži nekoliko od strani, razmišljen in odsoten, kakor da se dolgočasi.

Gospa Helena se začudi:

„Ti si tukaj, Tomo?“ — Njena lica so razgreta, v očeh ji utriplje tajen blesk; z desnico se oklepa Breznice, k njeni levici se pritiska Klančar, ki je ravno s toplo zaverovanostjo govoril vanjo.

„In ti si tukaj, mama?“

Ona temno zardi, Klančar se za spoznanje odmakne od nje.

„Pol urice dopusta sem si vzela. Nekoliko si moramo odahnniti.“

„Kako ste krasni, gospodična Mira!“ — vzklikne Breznica. „Moj mož vas kar z očmi požre.“ — Tudi gospa Elvira je razgreta, videti je nemirna in nestrpna, njene ogromne zenice plapolajo. Po kratkem boju se ustavi njen pogled pri Milanu in ljubosumno preiskuje, če tudi njegove oči občudujejo Miro.

„Danes se nasrkamo lepote“, — reče Breznik, „sleherna ženska je umotvor!“

„In veselica je razstava!“ — se zasmeje Žitnica.

„Morebiti bo tudi kaj kupčije,“ — hiti pomembno Klančar in pogleda gospo Heleno prav od blizu.

„Ti le lepoto srkaj, možek; jaz sem se odločila za šampanjec!“

— Duša gospe Elvire je razdrapana. V nji se vršijo boji za zvestobo in nezvestobo, za moža in zakon, za Javornika in zoper njega. Koprnenje za eksotičnim užitkom, za prelestjo greha, neka naveličanost z vsakdanjostjo in poštenostjo jo naganja Milanu v naročje. Mori jo ljubosumnost na moža, ki mu ne zadostuje lepota ženske samo pri nji, temveč je išče vsepovsod, jo vidi in jo pije na ulici in v družbi in se veseli užitka. A zadržuje jo njegova trdna volja, njegova opreznost in pazljivost, njegova stanovitnost, njegova možata odločnost. Zato je zmirom bolj nestrpna in nesigurna, vse trepeče in praskeče v nji; a prava, neugnana strast se ji ne vzbudi.

Milan se napol umika njenemu pogledu; daje si opravka s cigareto, ki mu noče vleči; precej prisiljeno se nasmehne:

„Ali je ženska samo za praznik umotvor?“

„Samo za praznik, gospod nadporočnik!“ — hiti Elvira. „In treba je pomisliti, da življenje ni praznik!“ — S široko odprtimi očmi ga skuša vsega ujeti v svoj pogled; izsrkala bi mu dušo, da jo preišče in spozna.

„Menda je tudi narobe res, da praznik ni življenje!“ — reče gospa Helena.

„Oho!“ — se zoperstavi Klančar. „Življenje mora biti praznik!“

„In ženska mora biti umotvor?“

„Samo za praznik!“ — se smeje Breznik. „Biti umotvor je precej naporna reč. V delavnik si mora ženska odpočiti, — če ni kdo napovedan, ki pride v ógledi. V tem slučaju je pa itak tudi delavnik kakor praznik.“

„Doma smo ženske coprnice, seveda! Moški pa bi hoteli samo zijala prodajati in umotvore gledati. Človeka vam ni mar, s človekom bi ne znali živeti.“ — Elvira se izvije moževi roki in stopi k Javorniku: — „Dajte mi cigareto, Milan!“ — Pa zapazi, da se je zagledal v Miro, kakor bi pričakoval kakega znamenja od nje. Jeza ji zablisne iz oči, s stisnjenimi čeljustmi sikne vanj: — „Dajte mi ognja, Milan!“ — Nato se obrne z obrazom preko rame, puhne oblaček dima svojemu možu v lice in se nasmehne Miri:

„Ali se nam pridružite, gospodična! K šampanjcu smo namenjeni.“

„Hvala, milostiva, ravno smo bili tam!“

„No, vaš spremljevalec pojde vendar s svojo mamo! Ali ne, gospod Tomo?“

„Hvala, milostiva, za enkrat imam dovolj šampanjca!“

„No torej!“ — se vzboči Breznica nekoliko pikirano. „Ali se nam vi tudi izneverite, gospod nadporočnik? Čemu gledate na uro? Ali ste zmenjeni za kak sestanek? Brž, gospod nadporočnik! Mira ali Elvira, to je zdaj vprašanje! Hahaha . . .“

„Jaz sem zmeraj za šampanjca, milostiva!“

„Potem pa hajdimo, gospoda!“ — Dostojanstveno se odpravi, kakor kneginja, ki je zaključila avdijenco.

Žitnica se obrne k sinu:

„Ne pozabi, Tomo, da moraš priti ob eni pome?“

„Dobro, mama!“

Ko sta zopet sama z Miro, pomisli Tomo za trenotek: — Zakaj je tudi Mira gledala na uro? Ali je tudi ona zmenjena za sestanek? In zakaj je tako poparjena? Kot brez sape! Niti zagnala se ni v boj z Elviro! . . .

Po kratkem molku se iztrga Mira siloma svojim mislim, se oklene Toma in ga vpraša z nekoliko pretirano rešnostjo:

„Ali je gospa Elvira lepa?“

„Lepa kakor bajka iz ‘tisoč in ene noči’!“

„Koliko je stara?“

„Bajka je večno mlada.“

„Ali ni preveč nalepotičena, izumetničena? Ali je treba šminke na licih in na vekah?“

„To spada k bajki.“

„Moderna bajka! Modernizirana. Izprašena in popravljena! Občutek imam, kakor da ne spada v našo dobo.“

„Ali si ljubosumna nanjo, Mira?“

„Morda!“ — zmigne ona s pleči.

Tomo se namuzne:

„Ampak Javor je vendar s teboj zmenjen za sestanek!“

Ona ga presenečeno pogleda, pa se nenadoma zasmije:

„Ti si navihanec! Kako si to pogodil?“

Nehote pogleda zopet na uro in nadaljuje naglo: — „Z Javorjem mi je čudno, Tomo. Neverjetno me razburja. Telesno koprnim za njim. Oprosti, Tomo, nekomu moram to povedati, sicer me še raznese! Sanjam o njem in v sanjah ga poljubljam; a če je poleg mene in se me dotakne, mi zleze hlad v meso; nekakšen strah me vso prevzame, da zatrepečem kakor v mrzlici. In ko me je poljubil, se je naekrat stud oglasil v meni; gnusil se mi je, da bi pljuvala in bljuvala.“

„Pusti Javornika, Mira, on je nevaren človek! — Ali si s Praznikom že popolnoma končala?“

„Praznik ni življenje, Tomo!“

„Tudi bolezen ni življenje.“

„Bolezen?“

Tomo se prestraši: — Ali ni preveč povedal? Ali je vse resnica o Milanu? Ali ga ne sodi prehudo? . . .

„Bojim se, da Javornik ne misli resno na ženitev!“

„Kdo pa misli na ženitev?“ — plane Mira. „Ali ni grdo, takoj na ženitovanje misliti? Prvo in edino je ljubezen! In samo ljubezni iščem . . . A samo hrepenenje in sanjarenje še ni ljubezen; meni pa je skoraj, kakor da mi je dovolj — sanjarenje in hrepenenje . . . Ali mi verjameš, Tomo, da nisem še nikogar poljubila razun tebe?“

„Pik-pik-pik . . .“

„Ecco! Torej tudi tebe nisem poljubila.“

„Ne pretiravaj, Mira!“

„Ta in oni me je že poljubil; jaz — ne znam poljubljati! Zakona si niti predstavljati ne morem; zato ne mislim nanj. — Ali sem mrzla ženska, Tomo? — Čisto mrzla nisem: — Javornika strastno poželim in sram me je tega poželjenja; a — izpolnitve poželjenju si ne zaželim. — Jalov cvet! Prav si me primerjal. Cvetem in duhtim in vpijem po ljubezni, — ljubiti ne morem. Po ljubezni hrepenim in je vendar nočem, niti Javorjeve ne. Ljubiti bi se morda dala, — a bilo bi premagovanje, žrtvovanje, bil bi — greh!“

Tomo se čudi in ne more razumeti, ne more si predstavljati, zato ne ve odgovora. Od strani pogleda Miro in se zadivi njeni krasoti. Njena lica so razpaljena, oči ji motno plapolajo. Njegova roka čuti toploto njenega mesa . . . Ko bi bil zdaj na samem z njo, — ali bi se mogel zdržati, da bi je ne pritisnil k sebi, da bi ji ne pogladil ličeca, da bi je ne poljubil na sočna usteca? . . . Pa se spomni: — — pik-pik-pik . . . V tivolskem smrečju zadnjič: — Po štirih letih je bila prvokrat zopet z njim; takrat je torej poskusila, ali že — zna poljubljati! A bil je tudi takrat samo pik-pik-pik . . .

Mira se sunkoma otrese svoje zamišljenosti in postane mahoma zopet vsa živahna:

„Zato poslušaj, Tomo, — moja idejo! — Ali sem lepa, Tomo?“

„Ti si krasotica, Mira!“

„Ne smeš se, dragi moj! Lepota je predpogoj za mojo idejo. Ali bi lahko zapeljala — kogarkoli?“

„Če se potrudiš, Mira . . .“

„Morala bi se pretvarjati, morala bi glumiti! Pa dobro: — ženska je ustvarjena za varanje.“

„Čedno spoznanje, Mira!“

„Nekoliko nečednosti je gotovo pri moji ideji; ampak — uspeh bi moral biti čeden. Če se moj načrt posreči, bo to nekaj velikanskega!“

„Zdaj sem radoveden, Mira!“

„Jaz nisem ustvarjena za navadno žensko usodo. Ničesar si ne domišljam, Tomo. Prav nič se ne precenjujem. Narobe: — dobro

čutim, da mi manjka bistvenih stvari; sposobna nisem za usodo zdrave, polnokrvne ženske. Za zakon nisem; nesrečna bi bila jaz, še bolj nesrečen menda mož. Zato bi sprejela zakon samo kot sredstvo za izvršitev svoje ideje.“

„Brez ljubezni. Preračunjen zakon.“

„Preračunjen zakon, natanko preračunjen zakon! — Človek je dolžan — koristiti; svojim ljudem koristiti, svojemu — narodu koristiti! Narodna požrtvovalnost, Tomo!“

„Uživati — za narod!“

„Ne samo uživati, tudi — žrtvovati! Jaz žrtvujem — svojo lepoto! To je edino, kar imam.“

„In to ni malo, Mira; samo . . .“

„Prodaj jo, oderuško; dragoceno, kakor da sem vsa posuta z briljanti in demanti! Za milijone jo prodaj! In te milijone — poklonim narodu!“

„To je ideja, Mira!“

„Marsikdo bo rekel: — Umazana ideja, umazana kupčija, umazan dar; narod nam umažeš s svojimi milijoni! Ali bi ga res umazala? Samo sebičnost je umazana. Zato bi niti sebe ne umazala, ker bi se ne žrtvovala zase, temveč za idejo, za blagor naroda. Za narodovo korist pa bi bil celo umor moralen, ne samo — samomor!“

Mira je vsa vznemirjena. Pogledi ji plamenijo, lica ji žarijo, navdušenje žehiti iz nje.

Česa potrebujemo Slovenci v boju z Nemci? — Denarja! Denarja! Denarja! — Kaj nam zaležejo ti krajcarji, ki jih naberačimo za družbo sv. Cirila in Metoda? V Trstu si vzdržujemo šolo; za Trst premalo. Kaj pa Maribor? Celovec? Vsi obmejni, vsi narodno ogroženi kraji? Kjer stoje na naši zemlji trdnjave nemške, ponemčevalnice in nemški domi, povsod bi morali imeti svoje okoljevalne čete, napadalne stroje. Lastnih trdnjav bi si morali zgraditi. — Pa ne gre samo za ljudsko šolstvo! Kaj pa naša književnost in naša umetnost, naša veda in njeni hrami, višje in najvišje šole? Kaj trgovstvo in industrija? Kaj naš zadolženi kmet, ki mora prodajati rodno grudo sovragu tam na mejah, da se nam zajeda v meso in nam pije kri? Kaj torej združništvo in posojilništvo, hranilništvo? — Z očetom se je pogovarjala o teh stvareh. Milijonov bi bilo treba, pa bi šlo naprej — do izvojevanja svobode! Tudi on ima načrte, vsak dan družega, zase in za narod; izpeljal pa do zdaj še ni nobenega, ne zase ne za narod.

„Ali si povedala očetu svojo idejo?“

„Ne! Seveda ne! On bi ideje iz rokava stresal, a za delo ni nobeno. On je fantast, a poleg tega skoraj filisterski v svojih nazorih o morali. On bi me oviral.“

„Pa si se že kaj ozrla za kakšno — žrtvijo?“

„Hahaha, tu imaš prav: — tudi on bo žrtev, ne samo jaz! Na Bledu sem spoznala milijonarja, morda bo pripraven človek. Nemec je in Dunajčan. Povabil me je z mamó na obisk.“

„Dobro delaš, Mira! In koliko . . .“

„Cenijo ga na trideset milijonov.“

„Ali ne bo premalo?“

„Nikar se ne norčuj, moj dragi! Starikav je in grd; pa ko bi bil magari gobav, — sklenila sem, da se ga lotim.“

„In če se ne posreči?“

„Potem je bila to sama poskušnja! A upam — generalna skušnja, ker dvakrat nočem ponesrečiti. Jeseni pojdem na Dunaj.“

Tomo ne sprašuje dalje. Nekako zopern mu je ta načrt; mučno mu je pri duši, najraje bi izmaknil roko izpod Mirine pazduhe.

Ona se sunkoma ozre na vse strani; nekoliko splašen ji je izraz, ko da se je nenadoma vzbudila iz zamaknenja in se ne more spomniti, kje se nahaja.

„Ali te zadržujem, Tomo? Ti bi bil že rad pri svoji mizi.“

„Saj nimam svoje mize!“

„Pri Vêri je tvoj prostor, Tomo, le pojdiva! Poglej, kako je svet lepo vesel! Vsi so že v rožicah.“

Skrivoma pogleda na uro in potegne Toma hitreje za seboj. Pa se mahoma zopet ustavi:

„Ali je vidiš mršnje? Katra je s svojim Janezom ženinu ušla.“

Štembal ima klobuk postrani, v očeh razposajenost in objestnost; z levico drži Goričnikovo Katro pod pazduho, v desnici stiska njeno roko. In ona se ozira k njemu; njen pogled je malo zmeden, a vroč in poželjiv; vdano strast ji izdaja vse telo.

„Ali gresta plesat, Katra?“

Ta se zdrzne in se obrne vsa prestrašena, rdečica ji buhne v lica; pa se razjezi, razgali zobe in odkima z glavo:

„Kaj te briga? Servus!“

Mira gleda za njima; zamišljena je, nekoliko tožna, obžalovanje in hrepenenje ji drhti v očeh.

„Ali jo zavidaš, Mira?“

„Katra je zdrava ženska. Za zdravje jo zavidam.“

„Katra je preprosta ženska; prenizka zate, Mira. Kje si jo iztaknila? Ali je to družčina zate? — To razmerje za ženinovim hrbtom je propalost, Mira!“

„No — lahko bi ti odgovorila: — Tudi Vêra se igra za ženinovim hrbtom . . .“

Tomo se prestraši in prebledi, srce mu zastane:

„Lepo te prosim, Mira! Katro veže vendar sama gola strast s Štembalom! Pri nji so že nameni čisto nizki.“

„Kako pa moraš vedeti? Ljubimkanje je nazadnje zmirom — gola strast!“

Tomo ima naenkrat strašno slabo vest. Bledost njegovih lic se umakne temni rdečici; srce mu razbija v prsih:

„Vsako primerjanje si prepovedujem, Mira! Ti ne žališ mene, temveč ...“

„Nikar se ne razburjaj, Tomo! Nikogar nočem žaliti! Samo zavidam vas vse skupaj, za zdravje vas zavidam! Sicer pa: — ti si na mestu, Tomo! — Z nestrpnostjo se postavi tik pred njega in ga prime z obema rokama za ovratnik pri suknjiču; lica so ji bleda, oči so kalne: — „Samo nekaj te še prosim, Tomo! Če boš slišal kaj slabega o meni, — nikar me ne obsojaj, Tomo! Spomni se, da potrebujem študij za svoj — poklic! Servus, Tomo!“

Mira naglo odhiti. Iz množice ga še pozdravi njen smehljaj in on se čudi, koliko obupa je v tem smehljaju, obupa in negotovosti in izgubljenosti. A njegove misli so v trenutku spet drugod: — Vsega ga prevzema mučno čustvo zbegane prestrašenosti: — ali je resnično kaj podobnosti med počenjanjem Goričnikove Katre in ljubimkanjem njegove Vêre? Ali je med njim in Vêro kaj dogovora? Ali je le količkaj sporazumljenja med njima za kako nepoštenost ali nizkotnost? Ali ju ne tira skoraj zoper njuno voljo in kakor podzavedno neka tajna sla družega k drugemu? — Nehote! Ali greh ni greh, če je podzaveden? Nizkotnost je nizkotnost, čeprav živi skrita v duši in se je človek ne zaveda. Razloček je le v stopnjevanju. — Tomo vzdihne in si obriše potno čelo. Misli se mu zmedejo. Tako mu je, kakor da stoji na odru in da ga gledajo od vseh strani; prozoren je kot steklo, vsi lahko berejo v njegovi duši o namenih varanja in okoriščanja za hrbtom tujega človeka. In nenadoma se mu zazdi, ko da se upira vanj pogled, ki ga prebada in prodira s strupeno maščevalnostjo, z razjedajočo mržnjo ... Ko se obrne, se sreča z Drnovškovim pogledom, ki je sovražen in preteč, čeprav izraža ves obraz veselje in vinsko razigranost ...

— Ko se je bila Vêra vrnila od šampanjca k Drnovškovemu omizju, je Stanislav prepeval že nekoliko omamljen:

„Po morju barka plava ...
Nezvesta, bodi zdrava, ...“

Teatralično je sklanjal glavo, z levico si je česal brado in pozdravljaj z desnico v daljavo. Poleg njega je sedela Vêrina prijateljica Zinka, z vsem telesom k njemu obrnjena, s sladkim in priliznjem smehljajem na bledih licih. In Vêro je bilo zbodlo v prsih: — Moj Bog, na Zinko sem čisto pozabila! S seboj bi jo bila morala povabiti! Po pravici je razžaljena! — Zinka pa se ji je s pretirano uslužnostjo

umaknila in jo posilila na prostor poleg Drnovška. In ta je pel s še bolj očitnim poudarjanjem:

„Moj up je šel po vodi,
le jadrajmo za njim!“

Za Vêro se kot nalašč ni zmenil; a pogled mu je bil že kalen, trepalnice so mu bile težke.

Zinka jo je vprašala na uho:

„Ti se torej poročiš?“

Ona je skomiznila z rameni:

„Ne vem!“

„Če pa imaš že dan določen!?“

„Kdo ga je določil?“

„Skrivaj se poročita, je povedal, — tik pred potovanjem.“

„Skrivaj!“ — je ponovila Vêra, da ni bilo poznati, ali je pritrdilo ali je vprašanje. Vseeno ji je bilo. Strašno malomarnost je čutila v duši. Nič je ni razburilo, da ‚ženin‘ razpolaga z njo kar brez dogovora.

„Kako da si se odločila — za Ameriko?“

„Ali sem se odločila?“

„Ti si čudna, Vêra!“

Ona pa se v resnici še ni odločila. Govorila je z Drnovškom o Ameriki, razpravljala je z njim o življenju onkraj morja, poslušala njegove načrte, — a besede mu še ni zastavila niti za zakon niti za Ameriko. Kar se je zdelo vsi okolici že določeno, je bilo za nju dva še popolnoma nejasno. Stanislav se je izražal, kakor da je stvar že dogovorjena, ker je hotel tudi po drugih vplivati na Vêro in ji na ta način naravnost vsiliti sugestijo, da jo je usoda njemu namenila. V resnici pa je imel v načrtu tudi možnost, da se Vêra z njim ne poroči; pregovarjal jo je k izselitvi sami na sebi, preskrbel ji je v Ameriki lepo službo in ji obljubljal popolno osebno svobodo. Zanašal se je, da se mu tam posreči, kar se mu tu že toliko časa zopet in zopet izjalovlja. — Vêra pa je bila njegovih vsiljivosti že tako navajena; tolikrat je že doživela, da je razširjal neresnične vesti o njuni zaročitvi, da je to ni prav nič več razburjalo. Saj je poleg tega dobro vedela, kako zelo ji je naklonjen, kako zelo mu je edina srčna želja in morda cilj njegovega življenja — zakon z njo. A zdaj je bila jezna nanj, ko se je kujal poleg nje in kahal ljubosumnost; čutila je v dnu duše, da bi postal iz zaročenca njen najstrupenejši sovražnik, ko bi doznal, da je njegov up v resnici — „šel po vodi“ . . .

Zinka je nekoliko razžaljena umolknila. Omizje je začelo peti. Vêra pa je sedela kakor sama zase, zasanjana in odsotna, brez misli in brez volje. Le globoko v duši ji je brnela sladko-zveneča struna: — „katera dva se imata rada?“ — in tuintam ji je za trenotek prodrlo

do površine toplo in razkošno čustvo in ji izvabilo smehljaj v obraz . . .

In zdaj je zopet Tomo tu. Turčin poskoči, ga prime za roko in ga potisne siloma na prostor med Zinko in med Vêro. Tomo se malo brani in se mu oteplje:

„Ali sem te plačal?“ — se mu zasmije na uho.

„Kjer je Turčin, tam je kizmet, Tomo, to si zapomni!“

Drnovšek gleda preko komolca, v nekoliko nerodni kretnji, s strogim in srditim obrazom, prste stiskajoč v pesti. Videti mu je, da bi najraje planil in se stepel. Turčin ga strese za brado in intonira, da zapoje vse omizje:

„Srakoper je velik ptič,
pisano ima perje,
pazi, pazi, Stanko ti, —“

Oni ga udari in sune od sebe ter zakolne poluglasno, a izprazni voljno svojo kupico do dna.

Vêra je zardela preko ušes, poveša glavicico in si ne upa pogledati ne na desno ne na levo.

Pesem se vrsti za pesmijo, napitnica za napitnico . . .

Nenadoma se obrne Drnovšek k Žitniku; strog mu je obraz, čelo mu je nabrano v srdite gube:

„Pozivljam vas na dvoboj, Tomo Žitnik!“

„Bravo, Stanislavček!“ — se zakrohoče Turek. „Torej vina gôri! Dvoje štefanov! Kdor ga prej izpije, je zmagovalec!“

Drnovšek se ne briga zanj:

„Dvoboj je hazard! Ali imate kakšne karte?“

„Šnopsljajta!“ — se smeje Turek. „Vadljajta — kot rablji za Kristusov plašč!“

Drnovšek se je odločil: — resno se obrne k Tomu:

„Za najboljše, kar imava! — Mora! — Najprej tri serije za poskušnjo, potem tri serije zares!“

Prsti padajo, pesti udarjajo po mizi . . . Sedem! Štiri! Nič! Mora! — Pet! Tri! Devet! Štiri! Mora! — Šest! Mora! — Osem! Mora! . . . Pogledi bliskajo in gorijo in se zabadajo drug v drugega, se lomijo in krešejo in tolčejo — kot bi sekalo dvoje nevidnih elektromagnetičnih mečev drug ob drugega . . . Sapa je žgoča in nagla, mišice so napete . . . Razburjenje in strast igralcev prevzame tudi gledalce; vzduh je težek kakor v cirkusu, kjer sledi občinstvo z napeto pozornostjo orjaški rokoborbi . . .

Tomo sklene:

„Mora!“ — Roka mu onemogla pade na koleno, lica mu preblede.

Stanislav se vgrizne v ustnico:

„Zmaga je vaša! Natovorite si to sladko breme! Hajdi! Dobro srečo!“
Obrne se na drugo stran, seže po kozarcih in izpije duškoma.
Družba je nekoliko v zadregi. Blejčevka se naivno zakrohoče:
„Za kaj sta pa igrala?“

Tomo se nenadoma zave. Kri mu buhne v lica, pot mu stopi iz kožnih luknjic . . . Kakšna lumparija! Za človeka igrati?! . . . Srdito se ozre v Drnovška, udari ploskoma po mizi, zgrabi kupico in izlije vino onemu v obraz:

„Oslarija! Jaz ne sprejemem takega dvoboja . . . To je nizkotnost! Fej! Nizkotnost!“

Drnovšek plane in zamahne s steklenico . . . pa ga vjame Blejec za roko in ga potegne k sebi:

„Pamet, Stanislavček! Pamet!“

Družba je v razsulu; vse je pokonci in se odpravlja. Turek pomigne Blejcu, naj se loti Stanislava; sam pa prime Žitnika pod pazduho in ga vleče proč.

„Jaz nisem takoj pomislil, kaj hoče beštija s to igro!“ — reče Tomo in drži kot nevede roko na Vêrini rami.

„Saj ni hotel! Saj ni hotel!“ — prigovarja Turek. „To je bila res le igra! On tudi ne bo priznal, da je igra odločila; jutri pride zopet po nevesto.“

Tomo se ozre na Vêro in odmakne hitro roko z njene rame. Na licih ima rdeče lise, oči mu zbegano utripljejo.

Turčin se zasmee:

„A ti si jo le vzel seboj!“

„Božja sodba!“ — se oglasi Silva, ki spremlja Vêro in jo ljubeče drži pod pazduho.

Vêra hodi s sklonjeno glavo; roki si tišči na lica in na oči in diha skozi usta, ker jo hočejo solze zadušiti. Tomo jo pogleda in se oklene njene roke . . .

„Turčin, levo glej!“ — vzklikne Silva.

Sodnik Košan prihaja mimo, pa se ne ozre. Priliznjeno se stiska k vitki krasotici, ki se preglasno smeje in se v bokih afektirano upogiblje.

„To je Tratnikova Julka, bogata strojarica.“

„On jo bo ustrojil!“ — se zasmee Silva. „Torej je res zapustil ono revico? Ekspeditorica je bila ali kaj. Nekaj so pripovedovali o odpravljanju . . .“

„Ne, ne! Saj je porodila, bilo je menda mrtvo.“ —

„Servus, Tomo! — Andrej Praznik stoji pred njimi; ob njegovi roki Mara, ki je videti izredno srečna in zadovoljna. — „Ali nisi videl Mire? Že dobršen čas jo iščeva . . .“

Tomo se nekoliko prestraši:

„Kje je Javornik? Ali je pri Breznici?“

„Ne, tam ga ni! Tudi njega nisem videl.“ — Poročnik obledi in gleda vprašujoče v Toma.

Po kratkem pomisleku izjavi Tomo:

„Mira je brez dvoma z Javornikom! Pogledaj — na Blejčev dom!“

Praznik izmenja barvo iznova; videti je nenadoma precej prepal. V dolgem pogledu se sporazumi s Tomom, da je treba iskati — v Javorjevem stanovanju. —

Poročnik z Maro odhiti. Oni štirje šetajo dalje skozi Zvezdo; a Turčin ni več na Tomovi strani, temveč se oklepa Silve. Takoj nato sta obadva para ločena in hodita drug za drugim.

Tomo objema Vêrino laket in jo stiska k sebi. Ves čas molčita in né čutita potrebe, da bi izpregovorila. Vêra je že docela mirna; neka rezka poteza odločnosti krog ust je ostala kot posledica viharja ...

Bučno veselíčno življenje valovi in polje naokrog. Smeh in vzkliki, vriski, vpitje, petje, godba, žvenčanje čaš in steklenic, ropot in šunder napolnjujejo ozračje v razsvetljenem prostoru pred šotori in pod koštanji. Tu močovijlji pijanec med ljudmi in zbija burke, tam se naslanja drugi z vsem telesom ob drevo in se bori s težavami. Govornik stoji na stolu in govori s kričečim glasom; plosk in živio ga spremljata. Parčki se drenjajo po šetalíščih ali postajajo ob strani. Obrazi so razgreti in razpaljeni, oči pijane, vriskajoče ...

Ko pridejo mimo majhnega omizja, zapazi Tomo zabuhel in bled obraz, ki pokima s strupenim smehom in z izrazom zadoščenja. Poleg njega plane mlajši obraz in se z veselim presenečenjem zagleda v Vêro.

Drnovškovi so danes zadovoljni! — pomisli Tomo sam pri sebi. V istem hipu zapazi, da sta se Turek in Silva izgubila, in tudi on je zadovoljen. Nehote nameri korak proti izhodu.

Pri eni zadnjih miz leži na stolu kričeče-rdeča Magda. Omamljena je od pijače, zleknjena v nemarni kretnji; obraz se ji glupo smeje, desnica ji visi kot otrpnjena ob strani, z levico objema Bogdana okrog vratu. Tudi on je napol pijan; s priskutnim, prskajočim smehom ji šepeta na uho ... V bližini, skrivajoč se med ljudmi, stopica Škrjanček semintja, nestrpno in nemirno, mencajoč si roki, pogledavajoč na pijani par, potne srage na belem čelu. Ko zapazi, da ga Tomo gleda, se naglo skrrije za drevo in opreza izza njega ...

Pred Narodno kavarno Tomo za trenotek postoji:

„Sedeva na vrt?“

Vêra stisne z laktom njegovo roko in ga pogleda ... Oči so ji zardele, solza ji blešči na vejicah ... Tomo se molče odpravi dalje ...

Po Gosposki ulici šetata pred njima dva gospoda. Elegantna sta in mlada. Večji ima slamnik v roki, pleša mu blešči od žarkov ulične svetilnice. Manjši ga z drobnimi korakci prehiteva, se obrača in se postavlja predenj. Z dvignjenim kazalcem in z zatikajočim se jezikom modruje važno:

„Senica, — to ti je ku^{ju}on! Ali si ga videl? Zdaj jo ima! Midva pa sva neumna, če mu pustiva plen! — Premisli in preudari: — pojdiva z njima v stanovanje!“

„Hahaha, meni pa le ugaja, da jo že enkrat iztakne! Toliko časa nas je vse za nos vodila! Nas in druge in svojega moža! Zdaj je prišla njena ura! Hahaha . . .“

Tomo potegne Vêro naglo preko ceste in skuša one prehiteti. — To sta Lesnik in Debevec, spredaj gre Senica z Milo. Ona je vinjena in skoraj leži na njegovih rami. Jezik ji je težek, smeh zaspano zavaljen:

„Jaz da bi se bala svojega možiča: — Hahaha . . . Kako se motite! Hahaha . . .“

Tomo in Vêra skoraj bežita, da prideta naprej . . .

Na ulici je malo pešcev. Tuintam zadrda kočija mimo. Posamezni veseljarji hite domov, drugi šetajo brez cilja ali spo v gostilnico na boljše in cenejše vinčece . . . Noč je zvezdnata in topla, veterček je malo vlažen . . .

Čez Sv. Jakoba most. Ljubljana teče mirno in sanjavo, na površini se svetlikajo prameni luči, ob stebrih šume in žubore vzpenjajoči se valovi. Na bregovih spremljajo vodo perspektive temnih drevoredov s košatimi kostanji, navzgor, navzdol, na obeh straneh. Pod njimi spe mračna šetališča in sanjajo skrivnostne bajke; sence švigajo mimo debel, tuintam se zaiskri ogorek cigarete. Na barje se odpira obzorje s svetlejšim nebom, ki vzbuja hrepenenje, da bi človek vzplaval vanje kot v morjé prostosti. Nad mestom je nebo temnejše, čeprav utriplje nad njim odsev svetlobe kakor v tenkem pajčolanu. Na grajsko stran se hiše gnetejo kot na kupu, stlačene od tesnosti, podaljšane na kvišku. Konture grada s svetlimi zidovi stražijo nad njimi; stolpovo kronišče prehaja v temnikasto nebo; med zobovi sveti zvezda, da ne veš v trenutku, če ni umetna luč.

Tomo zavije na Stari trg; pa se spomni:

„Ali se izprehodiva čez grad?“

Sv. Florijana ulica je skoraj prazna. Tomo in Vêra se napotita navzgor. Njegova roka čvrsto objema njeno laketo, njeni prstiči leže v njegovi levi dlani. Ves čas sta izpregovorila komaj par besed; — in vendar čutita obadva, kako neskončno blizu sta si njuni srci in njuni duši; obadva se zavedata, da je nastopila nova doba njunega življenja, doba vdanosti, zaupanja, ljubezni . . .

Po nasprotnem pločniku odmevajo bližajoči se koraki. Vitek častnik z rožljajočo sabljo in zvenečimi ostrogami se oklepa manjšega gospoda, zavitega v pelerino, s kapuco preko glave.

„To je Javor!“ — zašepeče Tomo in stopi nehote bolj v senco.

Takrat se ozre kapuca preko ulice; luč ji posveti v lice ... Tomo in Vêra se zdrzneta in postojita za trenotek ... Javornik in pelerina pospešita korake ...

„To je bila Mira!“

„Preoblečena za možkega!“

„Čemu ta maškarada? In v ti okolici?“

Tomu pride grda misel na — „štacuno“. Ali je bila Mira že po svojih — študijah? ... Pa se otrese misli in zavije mimo cerkve Sv. Florijana v Ulico na Grad. —

Na grajski ravnici ob drevoredu sedeta na klop. Razgled se odpira na mesto in na ljubljansko polje, ki se izgublja v temi, da je komaj slutiti hribovje na obeh straneh in Karavanke tam v ozadju. Neštevilno luči žari v ravnini, posamezne in v vrstah, tleče in brleče, in sijajne kot velike zvezde, obločnice na kolodvorih in po ulicah in na križiških cest. Drdranje vlaka se razlega od Zaloga, prihaja bližje in glasneje; videti je že beli pramen dima, v katerem odseva tuintam žareči ogenj železniškega stroja. Človek čaka nehote in spremlja vlak z očmi, poslušá enakomerno ropotanje ... žvižg ... izprememba ritma ... zmedenje drdranja ... zvonec na postaji ... mir, tišina ...

„Ali me imaš rada, Vêra?“ — Tomo jo potegne k sebi in ji privzdigne obrazek.

„Ali me imaš ti rad, Tomo?“ — Objame ga okrog vratu in mu poskuša videti v oči.

„Od zdaj naprej si moja, Vêra!“

Njuna usta se strnejo v poljubu.

Njemu je mehko pri duši, zgolj dobroto čuti v sebi in neskončno vdanost. In sam pri sebi je zadovoljen: — Ob drugih prilikah ga je zmirom strast obvladala. Prižemal bi jo bil, povaljal bi jo bil in zgrizel ... Danes mu je čustvo njegove ljubezni sveto in neomadeževano, ki bi ga ne hotel oskruniti s pohoto *(v. tvoj srce / prejšnja stran)*

„Ali pojdeš v Ameriko?“

„Ne pojdem!“

„Ali poročiš Drnovška?“

„Ne poročim ga!“

„Ali si za zmirom moja?“

„Za zmirom, Tomo!“

„Brez vseh pridržkov! Brez vseh pogojev?“

„Kakor hočeš, Tomo! Lahko me pogaziš in izžmeš ... in če se naveličaš, me vrzi proč! Jaz sem samo tvoja, Tomo! Samo s teboj živim! In če bo s tabo konec, — pa naj bo konec!“

Žrtev je potrebna, misli Tomo, — žrtev je neizbežna — za véliko ljubezen; a vélika ljubezen mora biti obojestranska, samo potem je res ljubezen; torej mora biti tudi žrtev — obojestranska! Ona žrtvuje vse, — bodočnost in življenje; tudi ti žrtvuj! Če ji zapišeš tudi ti — bodočnost in življenje, — stopiš v zakon z njo! Pripravi zakon! Ko boš ti sposoben žrtvovanja, — sprejmi njeno žrtev! Počakaj in pripravi — zakon! ...

„Ne bo konca, Vêra! Tudi jaz sem tvoj, brez vseh pridržkov in brez vseh pogojev! In tvojo žrtev sprejemem, ko boš — pred svetom moja!“

„To bi ne bila žrtev, Tomo! Ljubezen naj ne misli in naj ne računi, ljubezen mora biti slepa! In tudi žrtvovanje mora biti slepo!“

„Ampak — obojestransko, Vêra!“

To je vseeno! Ljubezen nima nič s filozofijo in s preudarjanjem!“

„Ti si angel, Vêra!“

„Dozdaj sem bila vse kaj družega! Računila sem in mislila, načrte sem kovala ... Sram me je dozdanjega življenja!“

„Kaj naj jaz porečem o svojem življenju, Vêra? Ali mi moreš odpustiti?“

Mesto odgovora se privije ona k njemu in mu poljubi usta ... vroče, blaženo ...

Tomo ji razloži načrt za učiteljevanje ... Vêra je srečna, da bi vriskala in pela ...

Zvonovi ljubljanskih cerkvá udarijo prvo jutranjo uro ... neredno, v raznih tonih ... Tomo in Vêra se dvigneta in hitita v mesto ...

*Kar sem že večkrat premislil - če
satelj otro premisli - če pili, no piše
Eno je kvalno - tudi v slovenskih moderne postale
kadence se varuje*

(Dalje prihodnjic.)

*faboto pred
17.12.1918
10. nov. 1918
6/4.8*

Gadje gnezdo.

Vobraz se klanjajo gospej, za hrbtom hvalijo vražjo babnico, in Kastelka odzdravlja košato na desno in levo. Marsikdo gre vdovi rajši s poti nego naproti; nihče ne zine o nji zlega brez dobrega. To je dovolj pri naših kmetih, ali premalo za Kastelkin nadčloveški trud.

Premalo? Ona ima druge reči, ki jo vesele na svetu.

Recimo poletno jutro takrat pred veliko vojno. Gospodinja vstane prva v hiši: že leze solnce izza Sevškega hriba? In solnce, ki dremavo kuka čez borovce, prestreže njen trdi pogled ter se prilizne:

„Dobro jutro, gospa, dobro jutro; podvizam se, nič ne kolnite, mati! Ves dan bom sijalo brez preneha, le zanesite se name.“

Toda Kastelka renči:

„Da te satan! Ako danes ne bo dežja, naj kar vse skupaj hudič odnese!“

In že je zrastle na rumenem nebu siva pika ter leze bliže in bliže.

Stara jo ureže moških korakov v dekleško kamro:

„Kvišku, pokore, zberite grešne kosti! Za hrčanje vas nimam, če se ponoči z dedci pečate, meni nič mar; alò, Katra, Jera, Micon! Da ne vidim sledi na vrtu, kamor so postavljali prešuštniki lestev in kopita; marš! . . . In tí, Polona, ki si v drugem, da se mi spraviš o Šmarnu: tvojo zalego bo vrag poslušal, ne jaz!“

Brez usmiljenja grabi za gola bedresa ter meče zaspanke z ležišč; dekle ne godejo, zakaj vdovini žganci plavajo v masti, plače so dobre, novoletni darovi obilni.

Kastelka se umiva, prha ko delaven konj in natiče grobo obleko, bevskaje zdaj na sakramensko sušo, zdaj na prekletó kravo, kateri je že pred tednom potekel čas, zdaj na ljudi, ki jih je malo prida; kadar odmoli vse blagoslove, je čisto sveža in polna korajže. Prezirno kaže pest nadlogam:

„Ampak, pri moji duši!“

Ampak pri njeni duši je huje od nebes in pekla.

Kave in belega kruha ne zajtrka, nego kozarec brinjevca s česnjem in ječmenjakom; to daje zdravje in moč.

„Ozrla bi se krog hiše . . .“

Ko stopi na prag, razoglava, moško palico v roki, samolastno iskro v sivih očeh, glavo pokonci, levo pest uprto v bok, se ji njenih pet križev prav nič ne pozna.

Še vrabci na žlebu, senice na tepki vrešče glasneje, ko se pokaže. „Svetleje se moramo bleščati!“ mislijo rosne kaplje v travi ter sipljejo pisane žarke, da ljubosumne marjetice komaj iztezajo vrat. Življenje kipi s podvojeno silo, delo gre po nitki, prav kakor bi se nevidno upiral sam bognasvaruj.

Črni petelin pri hlevih komandira že zdaleč: „Pozor, putače! Mati gredo, nihče naj ne dela škandala!“ Modro stoji živina pri jaslih, trzaje s svetlo kožo: naj vidi gospa, živ krst se zne zmeni za nas! In jeznih oči leze vdova po prstih k Šimnovi postelji; tiho vzdigne palico ter jo spusti, ne za šalo, na hlapčevu okroglo plat.

„Nažrt, mrcina“ žganjarska? Da bi se živ pogreznil in bi ti s frakljem zobe zbijali do sodnjega dne!“

Pijani Šimen, ki ga ne smeš krivo pogledati, skoči na noge ter švigne pokorno po delu: s Kastelko ni dobro norcev briti, sam Bog ve, da ne . . .

Kose se bliskajo, hlapci pokajo z biči, voz za vozom drdra po cesti, dekle hite s penečimi žeharji, gnoj leti na kopico, kot bi držalo po sedem rok za sleherne vile. Kdaj je zajtrkal, ne ve nihče izmed služinčadi, saj komaj utegne prijeti za žlico in jo položiti iz rok. Dobro je biti pri vdovi, toda pot lije v potokih, in red se ne omaje leto in dan.

Na razpotju pred domom se gospa ne pozabi ustaviti, da zmeri bogastvo z očmi. Dolga bela hiša s prizidanim nadstropjem in podstrešnimi kamrami gleda prijazno izmed hrušk in orehov, rožni grmi z zlatozrcalnimi krogli se sladko smejo čez vrtni plot; kozolci, hlev, skedenj, svinjaki in kašča objemajo dvorišče v podkvi, in zdi se, kakor bi vsak posebe škripal obilja.

„Spodnja okna so stara,“ pomišlja Kastelka, „zgornja so moja, veliki kozolec je moj, kašča, svinjaki so moje delo; vse drugo sem prenovila. Glejte kose v vrsti, motike in lopate in stroje na skednju; v hlevu dva para težkih konj in par lahkih, vmes dve breji kobili, žrebe, sedmero krav, par volov, in prešičev — koliko jih je pravzaprav? Shrambe so polne, grunt brez dolga, v hranilnici leži tisočak pri tisočaku, trije sinovi študirajo . . . Kaj bi bilo, da nisem jaz garala?“

Da, gospodarila je bolje ko kdaj kak Kastelec; zgrabila je vruga za rep, ko je zasadil kremplje v grunt in ga hotel odnesti. Kastelčevina raste iz njenih trdnih dlani in neugasnega ognja v njeni glavi, noge ji segajo sedem sežnjev globoko v to rodovitno zemljo; po njenem je šlo, kljub vsemu! Trda volja v njenih opaljenih črtah se riše globlje,

in tli v zagrizeni strasti; ako bi ji napotoval Sevški hrib, gotovo bi ukazala: Premakni se! in znorela osuplosti, če bi ostal.

„Kako se človek prelevi!“ mrmra stopaje med travniki ter misleč na leta, ko je prelivala solze ob Prešernovih pesmih.

Na polju postaja vdovin obraz mehkejši; pogled ji plava božaje po gosto zaraščenih njivah, in včasih se skloni v razgonu, vzame grudo, jo tehta na dlani kot ljubo in drago reč ter jo zamišljeno zmane v pšenico.

Teško in trdo stopa domov. Za hrastjem na kraju neba se kade fabrike v trgu; porogljivo uhaja Kastelki oko v to stran, kjer žive premogovi Judje, potujčeni trgovci, pijavke in oderuhi, jara drhal, ki se šemi po nemško. Vdova jih besno sovraži; od njih je prišla vsa njena nesreča, ves boj, ki je mladi dušo izpil. In kadar jo motijo ničemurne misli, je prvi med njimi ponos, da je zabila v svojem bogastvu jez pred njih nakane.

V takih trenutkih lista rada po knjigi, svojem življenju.

* * *

Stari, premožni Kranjci so jo pred petindvajsetimi leti nagloma primožili na Kastelčevo. Bila je lepa rjavolaska s sanjavimi očmi; študentje domačega kraja so ji nosili berivo, kar ga je rastlo tiste dni v naših logih. Med kuhalnico in srpom si je polnila srce s poetičnimi ideali „Krsta pri Savici“, Jurčičevih romanov in Tavčarjevih novel ter z zgovornim rodoljubjem onega časa. Vzgojena v pokorščini in strahu božjem, se ni uprla volji roditeljev; nehal je čakati sreče po svojih mislih ter legla spoznat ljubezen v zakonsko posteljo.

Toda Kastelec je bil ukanil tasta, ki je menil, da moži Manico z zdravo korenino, pa je dal hčer pijancu in razuzdancu; neizkušena je postala čez noč mučenica, ki je vsako jutro strahoma vstajala v novi dan. Potrpljenje in upor sta bila enako bob v steno; ob večnih psovkah in tepežu je tem hitreje dojokala za dekliškimi sanjami, ker je spoznala z bistrim očesom že prve mesece, kam plove dom pod takim gospodarjem.

Častihlepni mož je rad popival s tržani ter spravljal njih besedo ko suho zlato. Nekaj pred poroko so bili zgradili usnjarsko tovarno in zavohali kmalu, da ne bo imela sape; najprej so molče šušljali med seboj, nato so čisto drugi ljudje začeli nabirati bogate okoličane v družbo, ki naj bi jo kupila. Nemškutar Petschnig je bil venomer na, Kastelčevem, kakor da se je nehal meniti za kotenino in bičnike v svoji štacuni. Vse pomenke je obdajala skrivnost; ali ko je Mana ležala za prvim sinkom, je Kastelec vinjen prilomastil v zimski noči ter povedal, da je podpisal delnic za desetisoč goldinarjev. To je bilo več od dote

s katero je nevesta podprla grunt; in Kastelka je klela prvokrat v svojem življenju.

Komaj je vstala, je vzela breme gospodarstva nase, da ne vidi, kako raste otroku beraška palica. Mož se je klatil in popival, vozil se s kolesljem „inšpicirat“ ter se vračal pijan in obigran. Urezal se je tu in tam, zakaj Petschnig ga je spremljal kakor senca; brez njega bi bil zdavnaj v neprilikah. Imetje se je krhalo in lezlo narazen; ko je povila Mana za Jožkom Tončka in Janka, je usnjarna zagrmela, Petschnig pa je prišel z menicami naravnost povedat, da je glavni upnik in misli kupiti grunt z vsem, kar je. Da bi bila mera polna, je ležal gospodar za pljučnico in bledele.

„Kdaj?“ je vprašala Kastelka blede kot prt.

„Kako kdaj? Ena poteče v nedeljo, druga čez mesec dni . . . Podaljšanje? Škoda besede! Kjer ni prave roke, tudi zaupanja ni . . .“

„Satan bo kupil, ne ti!“ je zaklela Mana drugič v svojem življenju, popadla stol in spodila volka iz hiše. Nato je stopila k moževi postelji:

„Dobro za nas, če umre,“ je dejala. „Drugače bo pozno; sam Bog ne daj, da bi se izlizal.“

In prvokrat se je oglasil skrivnostni pomočnik: štiri dni potem so nesli Kastelca k pogrebu. Vse je zabavljalo vdovi, ki ni potočila solze. Toda nji je bilo srce okremenelo; če ni poznalo hinavščine, tudi ni poznalo strahu. Vrnila se je v veliko izbo, ki je dišala po voščeničnem dimu in mrtvaških vencih, spletenih iz zadnjih jesenskih cvetlic; tam je ždela do večera, Janka na prsih, Jožka in Tončka ob nogah, oči uprte v odvetnikovo pismo, ki je ležalo neprebrano na mizi. Burja za vogali, mraz izpod vrat; lačna dečka sta jokala, Kastelka je tuhtala svojo reč.

Premoženje staršev se je bilo razbilo med troje bratov in dvoje sestra; oni je niso mogli rešiti. Mislila bi na drugo možitev; ali kje najde petičnika, vdova na zavoženi kmetiji? Tudi otrok ni hotela roditi, ki bi izpodrivali prvorojene. Kos kruha je čakal vse pod očetovo streho; toda vdova ni marala stran odtod, hotela je ohraniti dom, zdaj nalašč! Dolbla je v svoji glavi; sosede so čenčale vanjo, toda Kastelka je molčala in za njenimi priprtimi vejicami je ugašal pogled.

Pozno zvečer je zavihal vdovina usta prezirni smehljaj, ki jih obkroža še danes. Položila je črva v zibelko, skuhala bratcema mleka ter se oblekla za napot; dolgo je šarila po skrinjah in omarah. V trdi jutranji temi je dala napreči, prijela sama za vajeti ter pognala. Dvakrat se je znočilo brez nje; vsi so mislili, da se ne vrne. Ali tretje dopoldne je zaropotal koleselj pred vrati; Kastelka je imela čisto nov obraz. Planila je k dojenčku; razleteli so se posli po bližnjih vaseh:

„Hoj, ljudje božji, kdo kupi? Konje, krave, prešiče, koleslje in drugo robo, vse za gotov denar! Le vkup, ljudje božji, Kastelka prodaja ...“

In je pridro ljudi na Kastelčevo, da je bilo komaj prostora: ta iz radovednosti, onega je prignal pohlep, drugega škodoželjnost, marsikoga sočutje. Sredi med njimi je stala vdova trda ko led, kričala, klela kakor Hrvat, pulila se za vinar in prodajala. Ob solnčnem zahodu sta mukali v hlevu dve buši zraven para volov, in dva prašička sta tarnala v praznem svinjaku. Opustošene kašče, poluprazna vozarna, skrinje po hiši kakor oropane, prodano vse, kar je maral kdo vzeti, še ranjkega obleka, še babičina avba, materin zlati križec, ki ga je dala na smrtni postelji hčeri v spomin, židane rute, kožušna kočemajka in poročna obleka; Mana si je pustila trde cunje, dekla bi se jih bila sramovala.

Ko so kupci odšli, je sedla v kamro ter seštelala izkupiček in bankovce, ki jih je bila prinesla s seboj; živa duša ni zvedela, kje jih je vzela. Manjkalo je še zmerom pet tisočakov. Na vrata je potrkal sosed, bogati Galjot.

„Saj ne zmores, Mana!“

„Zmorem, če me na mestu zlodej vzame.“

„Odprodala bi svetá.“

„Niti toliko, da stopiš nanj!“

„Ne boš ga mogla obdelati ...“

„Naj leži tako!“

„Dobro sem mislil ... Bog ti daj zdravje in moč soseda; vražja ženska ti.“

Podal je kljuko hlapcem in deklam.

„Gremo,“ so povedali. „Nimate nas s čim rediti, s čim plačevati.“

„Vi boste imeli, jaz bom grizla kamenje, ki ga zmečete ž njiv! Kdor noče delati, naj se pobere.“

Urša in Tinač sta šla, drugi so vsi ostali.

V temi je priburjal Petschnig, ki so mu nesli na uho:

„Moj denar! Das ist Betrug! Kje je denar? Prodajati ne pustim, dokler so cesarske postave na svetu!“

„Zapri čeljusti. Kje imaš prvo menico?“

Raztrgala je papir ter mu ga vrgla v obraz, obenem z odštetim denarjem.

„Z drugo se prikažeš, ko bo čas. Marš.“

Toda pet tisočakov ... Drugi dan je prišla k sosedu.

„Zmorem, Galjot; eno je plačano, za drugo mi manjka pet tisoč.“

Galjot se je počesljal za ušesom in skremžil obraz.

„Rekla sem, če bi jih ti posodil ... Ne izgubiš jih, s tem je vse poplačano; zapišeš se na prvo mesto. Jaz ne pijem, Galjot, ne kvartam kakor moj rajni.“

„Vem, teta. Samo presodi: težak križ si naložila. Če te zlomi, ne morem prizanesti, ker imam sam svoj grunt in svoje ljudi. Denar je denar, pomisli.“

„Vse je premišljeno, Galjot. Pet tisoč dobim na Kastelčevo, kjerkoli potrkam. In ne zlomi me, dokler imam otroke, bodi brez skrbi. Ali če bi me zdrobilo, da veš: ti in jaz sva tiste sorte, ki zemlje ne da iz rok. Kadar bom tako daleč, vzemi in drži. Ti veš, kako so hoteli in kdo je bil . . . Rajša vidim, da vzame naš hudič, ko njihov bog.“

Galjot je osuplo pogledal, kakor da sliši novo besedo. Oko se mu je skalilo, mežiknil je, posmrkal, zakašljaj in zdajci iztegnil desnico:

„Udari, Kastelka! Vidim, pekel te ne spravi na tla, sama si vrag nad vragovi. Da sem te prej poznal, še prosenega zrna ne bi bila prodala; dokler je Galjot na svetu, ne boš več trkala drugod.“

Tako je vdova rešila grunt.

Doma je vzela vse tri na krilo ter jim povedala.

„Ne boste se klatili brez doma, revčki, sirote moje male! Mati vam vrne, kar vam je oče vzel.“

Dečki je niso razumeli; toda vriskali so, videč sijanje na njenem obrazu.

Grunt pravi: pij mojo kri, da jaz tvoje ne izpijem! Kastelka je legla na zemljo svojih otrok in sesala, kakor bi ji hotela vzeti zadnjo kapljo. Tekla so trda leta: delo od zore do temne noči, prebrisano izrabljanje vsake slamnice, skoparjenje s slednjim beličem. Prišel je dan, ko je bil dolg poplačan in nadomeščeno, kar je šlo tedaj od hiše. Takrat je dala za deset maš pri fari, ali sama ni šla zahvalit Boga, zakaj dobro je vedela, da gre le dvema hvala: njej in njeni zemlji. In poslom je rekla počivati od jutra do mraka, toda sama ni pre-križala rok.

Ni se mogla več umiriti, peklenski ogenj v njeni glavi je silil noč in dan; letos je zidala, k letu popravljala, vmes dokupila tu njivo. tam travnik, drugje kos gozdne rebri. Zdelo se je, da nekdo blagoslavlja vse, kar prične Kastelkina roka; toda Bog ni mogel biti, saj se ni zmenila zanj.

„Vrag jo goni!“ so ugibali nevoščljivci. „Saj ga ima zmerom na jeziku.“

V resnici je vrela v njenem nemirnem srcu mladost, ki so jo bili tako nagloma zadušili, sanjava ljubezen, katere mož ni znal zvabiti na dan; so nature, ki se jim tak nerojen plod do smrti ne izgnoji. Ali zdaj so bile roke zarite v zemljo, srce, prisesano h grudi, in ni mogla stran od nje; vso dušo je dala gruntu, ljudem ni ostalo nič, še lastne otroke se je odvadila božati in stiskati k sebi. Malo sreče je imela z ljubeznijo do živih ljudi: pol ure potem, ko je objela Jožka, je padel s skednja, Tonček je obolel za vročico, ko ga je vzela k sebi

spat, in Janko je skoraj utonil tisti dan, ko mu je rekla „moj zlati“. Zato je sklenila pri sebi:

„Rajša jih imam krepke in drzne, kakor da bi se njuzala ž njimi.“

Zemlja edina je cvetla v njeni ljubezni, rodila čim dalje več in rastla na vse štiri strani; vdova je razumela, da jo hoče imeti vso, in pustila otroke poganjati kakor troje mladih hrastov v gozdu:

„Dobro pleme se samo ravna!“

Postala je kos oživiljene grude, kakor bi čutila ž njenimi tajnimi silami in mislila njene tihe misli; obraz ji je otrpnil, usta so se navadila kleti, srce se je nabralo v grče in vozle kakor gabri v bregu. Toda izpolnila je svojo obljubo.

* * *

Širok pas od spreminjaste žide, sega Kastelčevo čez vso dolino, spremlja potok daleč po obeh straneh in se vzpenja tu na vrh Sevškega hriba, tam na sleme Konjske rebri. Vdova gleda svoje roke in misli, kako bele so bile, preden so jo začele raztezati; nekaj kraljevskega in svečeniškega je v njenih očeh, ko se toplo smehlja svoji zemlji. Solnce, dež in vetrovi so ji pokorni, čeprav jih nihče ne kolne srditeje od nje; glej, pika na nebu se je razlezla v oblak s črnkastim robom — dež bo rosil, še preden se vzdigne solnce na višek . . .

In ko se vrača po brvi, udari gospa s svojo palico ob hlod ter stresa pest proti dimu za hrastjem:

„Tod čez ne pridete, kanalje! Satan vas vzame prej kot mene — in nas, ki smo tu doma . . .“

Potem se zgane mehko v njenem srcu.

„Reva Polona bi vendar ostala; kam naj se obrne s polnim trebuhom? Toda če rečem, naj čaka tu, ji utegne umreti, nemara še ona povrhu. Rajša naj se pobere . . . Sam zlodej je dal to mojo prekleto smolo z ljudmi!“

Molče koraka po lepih, gosposko opravljenih sobah. In da bi vendar storila dobro, vzame iz miznice nov petkronski bankovec, položi ga v ovitek in piše trdo in široko:

„Družbi svetega Cirila in Metoda v Ljubljani.“

Zraven papir s poročilom:

„Da se zalega ne izpridi, pošilja to betvece vaša stara Kastelka.“

Ljubljanski gospodje jo dobro poznajo. Smehlaj, komaj viden, ozarja vdovi obraz.

* * *

In potem ima Kastelka svoje „tri gade“, ki jih ljubi čeprav še 180
sebi ne prizna.

Kadar so gadje na počitnicah, se vede, kakor bi jih komaj opazila; dokler pa se hiša lišpa za njih sprejem, ji roje po glavi noč in dan.

Od nekdanj je določen vsem trem isti dan prihoda: ako se Joža in Tone prezgodaj vrneta iz Prage, čakata v mestu na Janka, in narobe.

„Da ne bo komedij za vsakega posebe,“ se izgovarja gospa. V resnici pa hoče užiti trojno svidenje v dušku; zanj mora biti vse močno, od jutranjega brinjevca do materinega zadovoljstva, ki ga taje vse gubice v njenem obrazu.

Še majhnim jim je namenila učenja, kolikor jih zdrže dohodki; deloma želi sinovom vstopa v višji duševni svet, ki ga je dekleta oddaleč gledala izza „Ljubljanskega zvona“, deloma upa, da bodo učenejši bolj cenili zemljo, katero jim zapusti enkrat, in spretneje množili domače blagostanje. Zgodaj je vcepila Joži, da pojde študirat kmetijstvo; on pokaže dolini, kako delajo zlato iz rjave prsti in srečo iz znoja na grudi. V svojo veliko radost je mogla privoščiti zraven njegovega poljedelstva še Tonetu filozofijo in poslati Janeza v latinske šole, čeprav je Benjamin že na prvih počitnicah moledoval, naj sme ostati doma:

„Hudo je v mestu, máma; rajši bom hlapec pri Joži.“

„Ali se nočeš učiti?“ je vpraševala Kastelka.

„O pač! Le toži se mi po naši hiši, po gozdu in njivah, po vsem ... Zjutraj bi kar umrl, ko pogledam skozi okno in ne vidim Sevškega hriba.“

„Študiraj; hrib in hiša ne uideta. Ko zdelaš gimnazijo, se pomeniva, če boš priden tačas.“

Pri sebi je dodala:

„Dveh gadov ne spraviš pod eno streho; razen če mi ostane moči, da postavim še Janezu dom ...“

Svetlo se je ozrla po dolini, kakor bi izbirala pripraven kraj.

Zdaj je dovolj zemlje za dva gospodarja; Kastelčevo je izmed najlepših veleposestev v dolini. Joža je letos gotov, Tone piše doktorsko nalogo, Janko maturira; ž njim se dolgo nista menila o 188
bodočnosti. Vdova čaka počitnic radovedneje ko prejšnje čase.

„Kaj poreče gadje seme?“ se vprašuje.

Zadnje dni imajo dekleta križevpot s pripravljanjem fantovske sobe.

„Pomivaš, Jera? Si zofo obrisal, Micon? Polona, kje so zastori, da te tristo kosmatih!“

185 Polona je še pri hiši. Gospa ji takrat ni rekla ostati, ali grešnica se je potulila in sama ni šla; ob nedeljah se igrajo dekletke z njenim črvičkom, in Šimen ga ujčka, on že ve zakaj.

Nazadnje pridejo mati pogledat, ali je vse na mestu: knjižna polica, usnjata zofa, s katero je iznenadila Jožo po maturi, tri postelje, slovenska zastava nad Jankovim zglavjem in zemljevid slovenskih dežel, ki ga je sam narisal. Par let že riže gad po zgodovini; kadar govori o Gubcu in Gospisveti, mu tli oko.

„Ali si je premislil? Bo zato še rajši kmetoval?“ ugiplje stara.

Nemir jo družijo zadnje dni: tolikanj čenčajo vsi o vojni, zdi se, kakor bi nekdo brusil nož v daljavi. Toda Kastelka stresa rame: ne bo je, vojne, da bi jih yrag vse skupaj! Prvič, ker niso padli na glavo; in zlasti, ker bi Tonč in Joža morala iti . . . Ne boste!

Koleselj stoji zaprežen, mladim gospodom naproti; vdova komandira po dvorišču, v desni palico, levo uprto v močni bok; Jernejec se preklada na kozlu. Takrat — kolesa za ovinkom; vrisk razpara julijsko soparico, jasen in prešeren, da Kastelka zdajci nastavi uho: tako vriska le Joža, še on ne vsak dan.

In že so tukaj: Galjotov brék s klopici, na njih študentje z Galjotovo Jelo in Fino; sosed je dal hčeri v Ljubljano, da ne bi zaostal za vdovo. Sam gospodar je kočijaž; lisec in prama obstaneta kakor vkopana, fant za fantom skače na tla, dekletki skrivata rdečico pod svitlima klobukoma.

„Pripeljal sem gade z belouškama vred; kakor najdeno, tako naloženo!“ se muza Galjot in prebira vajeti. „Nu, zbogom vsi skupaj, saj vem, da se vidimo drevi.“

Pa goni dalje.

Kastelka podaja sinovom roko; lizanje tu ni v navadi. Postrani meri Jožo in Janka: prvi rad hodi z Jelo, tega je Zinka sladko pogledala; modri Tone ženskih ne mara. Najmlajši, rdeč do ušes, ji umakne oko; rad bi se ozrl za vozom, če bi se smelo.

„To diši po zaroti,“ misli Kastelka, in glasno ponavlja vsem trem: „Pozdravljeni, gadje, pozdravljeni! Vsako leto večji, vsako pot močnejši; kakor trije hrastje, kakor tri gore . . .“

Naj šume hrastje po svoje, ne bo jim klestila veja; sok grude je v njih kakor v pšenici na polju. Mati jih je okopala in zalivala, zdaj vedo sami, kaj obrode; ona hoče le gledati, kakor strmi zemlja v klas nad seboj. In gorko se ji dela od čuvstva, kako se pne most iz minulosti v bodočnost: eden konec je zasidran v njenem životu, drugi v mladem krilu sosedovih deklet.

Popoldansko solnce sije skozi bele zavese v veliki izbi; miza je belo pogrnjena, posoda odnešena, staro vino diši iz brušenih kelihov, ki jih naliva gospa le najbolj častitim ljudem. Gadje gledajo resno, zakaj trenutja, kadar mati ž njimi vino pije in beseduje, so svečana; in razgovor se vrti o načrtih.

„Zdaj boš gospodaril, Joža,“ pravi Kastelka prvorojenemu. „Toda za peč ne sedem, dokler ne pokažeš, kaj znaš; videti hočem ali si moje krvi.“

„Kakor veste, mati. Vaše je vse, napravili ste grunt in mene. Ako Bog da, se izkažem pred vami, samo —“

„Ženitev, kaj?“ mu vdova prestriže besedo. „Z Jelo se meniš, mari ne?“

„Končala je gospodinjsko šolo,“ se ogne sin. „Če vam je prav, bi letos . . .“

„K letu osorej je zadosti; vedeti moram, komu dam ključce iz rok.“

Joža bi šel najrajši jutri k poroki, toda materi je prezgodaj; gad povesi glavo in molči.

„Ne boj se, branila ne bom,“ povzame vdova mehkeje. „Le časa je treba in premisleka: zakon ni vodnjak, da skočiš vanj na vrat na nos. In ti, Tone?“

Tone se nasmehne. On ima svoje knjige, ima kateder, ki čaka nanj; njegova njiva je širja od materinih, pšenica, ki jo hoče sejati, zlahnejša. Če mu ostane doma le postelja v fantovski sobi pa prostor za bratovo mizo, kadar pride počivat, za drugo se ne meni. Kastelčevina mu je dala dovolj, ko ga je izšolala; zdaj pojde vračat vsemu narodu z obrestmi, reševat slovensko zemljo in nje živi plod, kakor je mati rešila grudo svojih sinov.

Zadovoljno posluša gospa in v njenem trdem pogledu se krešejo luči dekliške sanjarije. Čudno ji prihaja; zaklela bi radi lepšega, pa ji ne gre z jezika. In gadje gledajo mokroto v materinih očeh.

Toda že se je utrnil mehki hip za staro granitno krinko; zdaj se obrača k Janezu, s trdo roko ga trese za rame:

„Pa Benjamin? Včasih si hotel kmetovati; kam se obrneš zdaj? Nu, zini besedo!“

Janez molči v zadregi; ustnice se premikavajo, govoriti ne more.

„V semenišče? Fina bo jokala! Pravijo, da se kaniš ti tudi ženiti?“ ga draži vdova in vrta vanj z očmi. „Tedaj grunt?“

Janez odkima; in zdajci ji pogleda naravnost v obraz. Čemu ga draži z Fino, ko sam nič ne ve? Prijatelja sta in enih misli; včasih si pišeta kaj, ali ne o ljubezni. Rdeč je do ušes, zakaj srce poje drugo pesem. Nato preskoči: grunt? Jezik se mu razveže, pogled zaiskri.

Premislil si je; ne kmet, učitelj hoče postati. Ali ga pošlje mati dve leti na univerzo, dve leti na potovanje, da vidi narode, kako orjejo njivo duha? Kadar se vrne, bo učitelj kje v pozabljeni vasi; meriti hoče bodočnost od mladih nog ter vzgajati novo, še neznano pokolenje. Velika vojna se bliža, ki stehta sodbo naše peščice: ali nam bo vsem dobro potem, ali huje ko kdaj. Pa tudi če ne zagrmi, je vseeno. Mi nočemo poginiti, živeti hočemo, nalašč! In kazalec življenja kaže kvišku, k luči; le tam je bodočnost, le tam svoboda. Na dan z zakonanimi talenti: naš človek mora stopiti enakovreden v kolo razsvetljenih; in ker nas je malo, naj bo vsak najponižnejši deležen prenovljenja, da postavimo svojo vojsko v uma svetli boj. Proč z gospodo, ki se zabava s potvorjeno kulturo vrhu nevednih, zaničevanih stotisočev; pravi Slovenec je s ponosom kmet in kmet ostane, dokler hoče živeti. Čas kliče pionirjev, ki ponese prosveto v zadnjo siromašno kočo, zakaj nihče ne iztrebi naroda, ki bo segal, trdo zaraščen v svoji zemlji, z duhom do najvišjih zvezd!

To je oporoka vseh naših vodnikov in mučenicov: česar ni zmogel puntarski meč, naj vzame bodočnost z orožjem luči, ki veže spone kakor vosek in melje ječe v solnčni prah. To nalogo si voli Kastelčev Janez.

Vdova posluša in strmi: teman oreh tare najmlajši gad ter lušči jedro, ki ga je ona vedno zraven mislila, odkar gara in kolne po svojem gruntu. Le povedati si ga ni utegnila; eh, njena sakramenska, s prstjo zalepljena babja glava! Nosnice ji drgečejo, solza ena sama, polzi po rjavem licu; kakor blisk gre nekaj od matere do sina. Janez je komaj utihnil; v sivem očesu mu vihra kakor trobojnica v pomladnji burji. Iztegnila bi mu roko, stisnila ga na prsi; ali Kastelka se ne dotakne tistih, ki jih ljubi.

Jože in Tone molčita. Oba vesta, da je zavzel mlajši prvo mesto v materinem srcu, toda ne zavidata mu, gorko se jima streže pogled ž njegovim; zakaj gad ostane gad.

„In Fina?“ podreza gospa, da razbije mehko trenotje.

„Fina?“ Janez ni več zardel; trdo in resno reče svetopisemske besede: „Le eno je potrebno, mati; vse drugo pride samo.“

„To je moj gadji strup!“ Kako mladosten je namah Kastelkin glas! Smehljalj ponosa ji presiplje črte, ko dvigne čašo naravnost v solnčni pramen pred seboj: „Bog živi gadje pleme . . .“

In čaše zazvene skrivnostno, kakor da steklo ni steklo, vino ne vino in ljudje ne ljudje: kakor da poje prastara zemlja pod temelji hiše svojo visoko svetotajno pesem.

(Dalje prihodnjič.)

Pegam in Lambergar.

O slovenski junaški narodni pesmi še do sedaj ne vemo mnogo več, nego kar je pisal o nji Sket v svoji Čitanki za V. in VI. razred srednjih šol.

Pesmi o zmagi kranjskega viteza Lambergarja nad Pegamom pravi, da so spomin na srednjeveške viteške turnirje, ime Pegam pa da je nastalo iz srednjeveškega „Behaim“ = Böhme, kar da se najbrž nanaša na znanega vojskovodjo celjskih grofov, Čeha Vitovca.

Srednjeveški turnirji so bili nekako nadomestilo za pravi boj. Vitezu je bila življenjska naloga boj za vero. Če pa so bili slučajno časi mirni, je skrbel vitez z lovom in s turnirji, da so mu ostali sklepi gibčni, seveda mogoče v prvi vrsti tudi za to, da se je mogel pri turnirjih pokazati s svojo močjo pred ženskim svetom in si na ta način preskrbeti zabave. Bojevalo se viteštvo pri turnirjih ni z ostrim orožjem, nego s topim, in če ne vštevamo raznih nesreč, se turnirji navadno niso končavali s smrtjo, temveč večinoma nekrvavo.

V tem oziru torej naša pesem o Pegamu in Lambergarju ne opisuje turnirja, zakaj Pegam plača svoje izzivanje z glavo.

Ako pogledamo srednjeveško viteško življenje nekoliko natančneje, res najdemo neko viteško navado, ki se bolj strinja z našo pesmijo, namreč „âventiuro“.

Nemirno, izrednih dogodkov in bojov željno viteštvo je potovalo križem sveta in iskalo čudnih, neobičajnih dogodkov — âventiure = Abenteuer. Ako ni bilo poganskih velikanov ali zmajev pri roki, — teh si je moral seveda vsak krščanski vitez najbolj želeti — je bil tudi vsak navadni zemljan-vitez dober, da si je bojaželjni potujoči vitez ohladil svojo željo po nenavadnih dogodkih in bojih. Ti potujoči vitezi so mnogokrat prehodili razdalje, ki se zde celo nam zelo velike, in na takih potovanjih so izzivali vsakega viteza na junaški dvoboj. Seveda se je moral tudi vsak vitez takemu pozivu odzvati, če ni hotel veljati za strašljivca. V teh bojih pa se vitezi niso posluževali topega orožja, kakor pri turnirjih, temveč ostrega, in šlo je za življenje in smrt.

Premagani vitez je lahko volil med smrtjo in med pokornostjo. Moral je namreč dati takozvano „Sicherheit“, pri Francozih „fiance“, to je obljubo, da se bo smatral za ujetnika zmagalčevega in da bo spolnil vsako njegovo povelje. Zmagalec je premaganca navadno poslal svoji dami, da ji na ta način pokaže svojo zvestobo in udanost.

Mnogokrat pa se je pri takih dvobojih z ostrim orožjem pripetilo, da je bil eden izmed vitezov težko ranjen, ali da je celo padel, ali pa da iz viteškega ponosa ni hotel dati obljube in ga je vsled tega zmagalec ubil. V starejših, romantično-lepih, pristno „viteških“ časih je bilo sramotno, če je zmagalec vzel padlemu orožje in konja. Toda že v XIII. stoletju toži Wirnt von Gravenberg, da se nihče ni več zmenil za to, ampak da je zmagalec ubitega popolnoma oplnil. Navada, da je zmagalec dobil orožje in konja podleglega viteza, je naravno morala dati âventiuri čisto drug značaj. Poprej je hodil vitez na âventiure vsled želje, da bi kaj izrednega doživel, sedaj pa ga je vlekla dobičkaželjnost. Če je lahko računal na svojo moč, so morale biti âventiure zanj najlepša priložnost, da je na stroške drugih obogatel. Tako je postala prej idealna âventiura jako diskreditirana stvar in aventuristi, „klativitezi“, med narodom jako nepriljubljene vrste ljudje.

Tip takega aventurista je Pegam v naši narodni pesmi. Tudi on hodi po svetu in išče junakov, „da bi se skusili ž njim“. Torej teh pesmi ne bomo imenovali spomin na turnirje, ampak ostanek iz dobe, v kateri so bile âventiure v navadi.

Naše znanje o âventiuri temelji na srednjeveški „dvorski“ epiki. Znani pesnik te dobe, Hartman von Aue, nam je v epu „Iwein“ dal tudi definicijo aventiure:

Âventiure? waz ist daz?“
„Daz wil ich dir bescheiden baz.
Nû sich, wie ich gewâfent bin:
Ich heize ein rîtr und han den sin
Daz ich suochende rite
Einen Mann der mit mir strîte,
Der gewâfent sî als ich.
Daz priset in, ersleht er mich:
Gesige ich aber ihm an,
Sô hât man mich für einen man
Und wirde werder danne ich sî.

Čitajoč Hartmanove verze in začetek našega „Pegama in Lambergarja“ vidiš popolno analogijo med obema:

Pegam pravi, govori:
„Kje se men enak dobi?“

Kaj ti pravim, cesarost,
Ti ga nimaš pod sabo,
De bi skusil se z manó.

Aventiure pa nismo poznali samo Slovenci, ampak tudi drugi Jugoslovani; Bolgari imajo ravnotako aventiuriste, kakor mi. V bolgarskih narodnih pesmih, ki jih je priobčil Kačanovskij, poje pesem št. 151 (str. 341) o Kraljeviču Marku:

Ta si ódy Marko Kraljeviko
Ta si ódy od^o grada na grad^o
Ta si traži pojunač^o od^o nego.

Kakor vidimo, je pri Bolgarih sam kraljevič Marko aventiurist, ki hodi od gradu na grad in si išče junaka; ki bi bil boljši od njega samega. Nekaterne druge bolgarske pesmi imajo popolnoma isti smisel, toda še bolj pesniški začetek: Marko vprašuje večerno zvezdo, je-li na svetu boljši junak, od njega. Ko mu večerna zvezda odgovori, da je dete Dukatinče sedemkrat boljši junak, se takoj odpravi in ga gre iskat, da bi se ž njim poskusil. (Pesmi št. 153 in 155 v Kačanovskem in št. 121 v Miladinovu.)

Tudi Srbohrvati so imeli gotovo pesmi o viteških aventiurah, kakor jih imamo še dandanes Slovenci in Bolgari, toda v nobeni srbohrvaški narodni pesmi ne najdeš značaja srednjeveške viteške aventiurske poezije tako dobro ohranjenega, kakor v slovenski ali bolgarski.

To pa je lahko razumljivo. Pri Slovencih so prepevali pevci junaške pesmi gotovo v prvi vrsti viteškim krogom, ne pa mogoče kmečkim; kakor se dandanes splošno sodi, da je epika produkt fevdalnih krogov in v prvi vrsti tudi njim namenjen. V začetku novega veka pa je viteštvo izgubilo svoj prejšnji pomen in značaj. V izobrazbi je prevzelo v novem veku njega dedščino meščanstvo in v vojaškem oziru so potisnili viteštvo v ozadje najemniki. Viteštvo je zapuščalo svoje gradove in se selilo v udobnejša mesta, predvsem na knežje dvore, in v mestu si je lahko vitez poiskal tudi druga zabave, nego poslušanje junaških pesmi. S tem procesom je tudi življenju, razvijanju junaške pesmi odklenkalo. Pri Slovencih nimamo junaških pesmi, ki bi bile iz novega veka, vse nas po svojem miljeju vodijo v čas od XV. do XVI. stoletja. Gotovo je, da je velik del pesmi, ki so jih v srednjem veku prepevali pevci o junakih in njih bojih in zmagah, v teku stoletij izumrl in da so se ohranile samo najmarkantnejše, večinoma samo pesmi z dobro znanimi motivi; ena izmed teh je Pegam in Lambergar.

Pri Srbohrvatih pa je bil razvoj drugačen. Ako bi se bile razmere razvijale na Balkanu ravno tako, kakor v zapadni Evropi, gotovo bi

dandanes ne našli pri njih toliko biserov v narodni epiki. Toda koncem srednjega veka so zasedli Balkan Turki in doba turške vlade pomeni za balkanske dežele podaljšanje srednjega veka in srednjeveških razmer za nekoliko stoletij — tja do XIX. stoletja. Med turškimi in krščanskimi graničarji so bili neprestani boji, napadi in spopadi. Iz njih je črpala narodna pesem vedno novega gradiva in novega življenja. Kar je živelo prej med srednjeveškim viteštvom, se je ohranilo med bojevniki za križ in za polumesec, toda ni ostalo popolnoma nespremenjeno, temveč se je prilagodilo novim razmeram. Jedro je ostalo isto, samo obleka, milieu se je spremenil. Zato se ne bomo čudili, da pevci niso več prepevali o srednjeveških viteških aventiurah — seveda z malimi izjemami — temveč o graničarskih bojih. Na mesto vitezov je stopil junak-kristjan in junak-Turek. Duh pa je ostal isti. Prej je hodil vitez po svetu in iskal junakov za dvoboj, sedaj pa čuje krščanski junak o turškem junaku in ga pozove na dvoboj — na junački mejdan —, „da se vidi, ko je junak bolji“ in istotako Turek kristjana. Na pr.:

Knjigu piše Kuna Hasan-aga
U Udbinji gradu bijelome,
Te je šilje u primorje ravno
A na ruke Dragić — vojevodi:
„Zdravo da si, Dragić — vojevoda!
Tebe fali sva tvoja krajina,
Da si dobar junak na mejdanu,
A meneka ne kudi družina;
Veće dodji, da se ogledamo
Pod Udbinjom u polju široku.

(Vuk S. Karadžić, Nar. pesmi, III. knj. št. 55, str. 371.)

Drugače pa je ostalo vse pri starem. Tudi v teh novih pesmih imamo junake, ki pozivajo na dvoboj samo iz bojaželjnosti, drugi zopet hočejo imeti od dvoboja dobiček. Srednjeveški vitez je vzel premagancu samo konja in orožje, novodobni aventuristi pa so hoteli imeti več: navadno je izzivalec zahteval, da pripeljeta obe stranki žensko — sestro ali ženo — s seboj in zmagalec jo je dobil za nagrado.

Aventiura je torej živela pri vseh Jugoslovanih. Pri Slovencih in Bolgarih je ostala v narodni pesmi popolnoma srednjeveško-viteška, pri Srbohrvatih pa se je ta srednjeveška večinoma pozabila, ker se je iz nje razvila nekoliko spremenjena novodobna, kakor je bila navadi do XIX. stoletja v obmejnih krajih turških in krščanskih dežel.

Glede časa, v katerem je nastala naša pesem o Pegamu in Lambergarju, bi morali po osebnostih sklepati, da je nastala koncem XV. stoletja, ker je bil Lambergar sodobnik cesarja Maksimilijana, „zad-

njega viteza“. Toda bilo bi popolnoma napačno misliti, da pred XV. stoletjem nismo imeli sličnih pesmi. Samo ime Lambergar ni nerazdružljivo s snovjo pesmi. Isto snov pripoveduje povest o Martinu Krpanu in Brdavsu — v koliko je Levstikov Martin Krpan last Levstikova in v koliko narodna, je zopet drugo vprašanje — in isto snov bi lahko pripovedovali še o tolikih drugih junakih. Snov naše pesmi je nekaj stalnega, ime junaka pa se lahko menja, kakor se pevcu ljubi, ali kakor mu mogoče v gotovih okolinostih in krogih kaže. Z veliko verjetnostjo torej lahko trdimo, da smo imeli pri Slovencih pesmi o viteških aventiurah že pred XV. stoletjem, seveda so opevale druge junake in osebnosti. Pri Nemcih je cvela aventiura v XII. in XIII. stoletju, vendar pa ne kaže isto trditi tudi za Slovence. Kakor smo že omenili, so bili aventiuristi v začetku te navade nekaj simpatičnega in pristno viteškega, saj jih ni vodilo na aventiurska potovanja nič drugega nego hrepenenje po čudnih dogodkih in po tujini, in ako pevec opeva aventiuriste, jih ne opeva kot slabe ljudi, ampak pevčeva simpatija je na strani aventiurista. Šele pozneje, ko so iskali vitezi na aventiurah dobička, se je javno mnenje o njih spremenilo. Kakor vidimo, pa Pegam ni več simpatičen aventiurist, ampak pevcu nesimpatičen, drugače bi ga seveda Lambergar niti ne premagal. Zato je pesem v današnji obliki vsekakor nastala ob času, ko je bila aventiura že diskreditirana in na slabem glasu, torej nekako koncem XIII. ali v XIV. stoletju.

Pod imenom Pegam pa bo vsekakor bolje, da ne iščem kake zgodovinske osebnosti, Vitovca ali koga drugega, ampak da razumemo pod tem v resnici samo „Čeha“. Gotovo je, da so tudi Slovenci lahko dosti slišali o groznih Čehih husitskih vojen, pred katerimi so morale bežati vojske rimskega cesarstva, in nič manjše slave niso uživali češki najemniki po husitskih vojnah; spomnimo se samo dejstva, da so bili ravno češki najemniki najboljši del stalne vojske kralja Matjaža. Sicer pa najdemo nekaj jako sličnega tudi v srbohrvaški narodni pesmi. „Crni Arapin“ je v njej tip slabega viteza, kakor pri nas Pegam, in vendar pri Hrvatih in Srbih ne bo nihče stikal za kako zgodovinsko osebnostjo, ki bi se skrivala pod krinko „Crnega Arapina“.

Brez duše.

Včasih je tako: Greš kje sredi ceste, ko je dan najvišji in zori solnce in vzduh — pa rečeš nenadoma;

„Dober večer!“

Da bi bil tisti hip kdorkoli v tvoji bližini in bi ti prijazno odgovoril, gotovo bi mislil, da ti je odzdravil znanec ali znanka, morda celo ljubica —

Ne vem več natanko, vendar se mi zdi, da je začel moj drug v železniškem vozu prav nekako tako. Ker mu nisem odgovoril, se me je lotil z vprašanjem:

„Se ti ni še nikdar primerilo kaj sličnega?“

„Doslej še ne —“

Pogledal me je nezaupno in je za trenutek pomolčal — in sence pod njegovimi očmi so se stemnile do neprijetne usiljivosti. Brskal sem po svojem spominu, če nisem že morda kje videl tega človeka, toda domisliti se nisem mogel niti časa, niti kraja, kjer naj bi ga bil srečal. Zato se mi je zdelo tembolj čudno, da se mož tako neprisiljeno in brez ovinkov brati z menoj.

„Seve —“ mi je prekinil premišljevanje. „če nisi še nikdar doživel tega — to je potem drugače. Toda jaz —“

Pogledal me je s takim pogledom, da me je zazeblo do mozga in do srca. In šele v tistem trenutku sem opazil, da mož ni tak, kot so navadno možje njegovih let. Po obrazu bi ga človek sodil za bližino tridesetih, ali morda niti ne; lasje pa so spominjali na starca, ki se naklanja h grobu.

„Izvoli,“ mi je ponudil cigareto s fino in uglajeno kretnjo, da sem skoro ostrmel.

„Veš, jaz sem nadloga vseh nadlog. Venomer je za menoj.“

Nagnil je glavo malce na stran in vznak ter je pokazal z roko na desno in na levo:

„Včasih pride s te, včasih z one strani, kakor se ji pač zdi . . . In to mi je najhuje.“

Utihnil je za trenutek, potem se je nagnil k meni:

„A vse to je samo zato, ker sem rekel včasih nenadoma: Dober večer!“

Zagledal se je nekam po brzeči pokrajini in je v zmernem taktu zmajeval z glavo. Molk je bil mučen — nekaj kakor moreča megla je tičalo v oddelku in je vezalo misli.

„Res — to je najhujša beseda — zlasti kadar imaš koga rad. Ali imaš ti nevesto?“

„Ženo,“ sem mu pojasnil z nasmeškom.

„Potem morda veš, kaj se pravi: imeti koga rad. Gotovo ni trenutka v tvojem življenju, da ne bi mislil na ženo,“ me je motril s prodirajočim, nekam vodeno-gorečim pogledom. Ko pa sem mu razjasnil, da imam poleg žene še sto in sto misli, ki zavzemajo nešteto trenutkov mojega življenja, se je sopotniku zmračilo čelo. Omahnil je vznak in je bil popolnoma obupan.

„Potem je seveda zastoj, da govorim. Če bi ti le mogel pojasniti to stvar, tako namreč, da bi razumel vse — vse do pičice —“

Uprl je lehti v kolena in je skrnil obraz v dlani.

„To je tako enostavno,“ je razlagal kakor sam zase, „a vendar ne razume nihče! Jaz sem imel svojo nevesto tako rad, da mi ni minul trenutek brez misli nanjo. Vedel sem natanko, kdaj mi piše pismo, slutil sem, kdaj misli name, in kdaj govori s kom o meni. In ona me je ljubila tako, da je slutila moje misli in moje početje.“

Dvignil je glavo in me je pogledal. Ves njegov obraz je bil tisti hip izraz same prevarane vere in v očeh je kraljevala taka boleost, da me je presunila kakor oster bodljaj, kadar sem za trenutek strnil svoj pogled z njegovim. Slutil sem nekaj groznega za temi očmi, zato nisem maral motiti z vprašanji, dokler ni sopotnik začel zopet sam od sebe:

„Akoravno ne razumeš besede, vendar čuješ! In čeprav je beseda beraška, nekaj tistega, kar je v srcu, obvisi vendar tudi na zvoku! — Ko je izbruhnila vojna, je šla Marica streč. Ker je čula, da moram jaz na boj, je hotela trpeti tudi ona ... To je vendar ljubezen — in te nisem mogel braniti ...“

Gube na čelu so mi pričale, da misli in išče, kako bi se izrazil tem natančneje. Kakor mučenik je bil pred menoj in samo glavo sem si upal nagniti v odgovor.

„Vidiš — tako sva živela — ona v bolnici, jaz na bojišču. In v onih dneh je prišlo tisto čudno, da je bila nenadoma prekinjena zveza med nama ... Tega niti sam ne razumem prav. Ali si bil ti na bojišču?“ me je vprašal h koncu hlastno.

„Ne,“ sem odvrnil kratko in to ga je za trenutek nekam pomirilo. Iz sosednjega oddelka je pogledala k nama bleda, mlada ženska. Mimorede sem srečal njen pogled in zdelo se mi je, da je zastrt s solzami.

„Seve, potem tega gotovo ne moreš razumeti,“ je zamahnil moj drug z roko in je zopet obmolknil. Ženska, ki je naju motrila, je med

tem zopet zaprla duri. Obhajala me je tesnoba, tisti čudni občutek negotovosti, ki nas mestoma prevzame pri tujih in nenavadnih ljudeh. Moj sopotnik pa je začel z bolešno natančnostjo razkazovati in razlagati svoje spomine:

„Namreč to silno, kar je bilo med nama — to je bil boj! Trpljenje, groza smrti, borenje za obstoj, ki zavzame vsak hip vse človeške moči, to je prekinilo občevanje najinih misli. V tistih dneh sem prvič zasledil v svojem življenju vrzeli — cele dolge ure, ko ni bilo neveste v mojih mislih, ampak samo granata, ki je sršela nad menoj, ali šrapnel ali boj na nož ali še kaj bolj ostudnega . . . In veruj, da ni bilo nič drugega kakor obup, če sem nenadoma izpregovoril v samoti! In zdaj — (to je največje čudo in največje zlo!) — rekel sem — dober večer, pa sem jo nenadoma ugledal kraj sebe. To se je dogajalo v trenutkih, ko ni bilo nikogar pri meni, ne znanca, ne prijatelja. Vendar sem čul vselej prijazen odgovor in — njo, Marico, sem videl kraj sebe . . . Toda videl sem jo tako — sam ne vem, kako bi ti povedal. Čisto ob strani sem jo videl, tako da sem z očesom komaj doznal senco njenih obrisov. Kakor hitro sem se okrenil, je izginila, a če sem obstal, sem zopet zasluhlil njene obrise v svoji bližini . . .“

Hotel sem reči besedo o razburjenosti in o razbičani domišljiji, toda gospa iz sosednjega oddelka je stala med vrati, tako da je moj sopotnik ni videl — in je položila kazalec preko usten. Drug pa je molče zmajeval z glavo in je venomer gledal vame.

„Vidiš, človek, to je trpljenje, ki nima imena! Ta malenkost namreč, ki hodi za teboj: slutnja obrisov, ki jih ne moreš videti in jih — vendarle vidiš, to je nekaj tako groznega, da razveljavi vse misli in pojme. A najhujši je — dvom, ki ga prinese s seboj . . .“

Vlak je obstal, sprevodnik je zaklical postajo in sopotnik je utihnil. Osiveli lasje so dajali suhljatemu obrazu nekam čudno bolesten izraz. Od časa do časa je zadrhtel tujec po vsem telesu. Ko pa je vlak zopet zadrdral, je začel tudi on:

„Dvom — to je pekel na zemlji! — Tu je bila — si misliš, sežeš, iščeš — pa je ni . . . Potem se razkošatijo misli — kod hodi, kaj dela. Dahneš ji pozdrav nasproti — in zopet je pri tebi — in zopet je ni. Stokrat jo pokličeš in stokrat se ti brezmejna praznina reži v odgovor . . . Potem pa spet nenadoma — kakor da si čul njen glas, kakor da si videl njene ustnice tako razločno, da se skloneš in poljubiš — a poljub ti vrne samo razbeljeni zrak . . .“

Ni govorila le beseda — tudi oči, mišičje na obrazu, njegove roke — vse, on ves — kakor je bil pred menoj, je govoril:

„V takem trenutku se prestrašiš. Samega sebe se bojiš in ne veruješ, da živiš. Pa tiplješ po roki — in jo otiplješ; se primeš za

lase — jih tudi otiplješ; zasadiš zobe v ustnice, da ti priteče kri, in čutiš skelečo bolečino — vse je resnično! In vendar ne moreš verjeti, da živiš . . .“

Z vsako besedo je rastla vzhičenost in meštoma je prišlo pripovedovanje v zamolklo goltanje, tako da nisem mogel več razumeti posameznih besedi. Gospa iz sosednega oddelka je vedno pogosteje odpirala vrata in njen obraz je bil kakor okamenel od bojazni. Njene velike oči so govorile še o prav nežni mladosti.

Ko se je moj sopotnik nekoliko pomiril, je nenadoma vstal in mi je ponudil roko:

„Oprosti! Morda me niti ne poznaš! Moje ime je doktor Dolenjko.“

Takoj za tem je prešel zopet v pripovedovanje:

„V septembru sem čul, da je prišla moja nevesta kot prostovoljna strežnica na bojišče. Potem pa nič več — nič pisma, nič znaka o življenju . . . V našem oddelku so bili tedaj vroči dnevi — ure kakor sodnji dan. Nebo in zemlja sta rohnela — še vzduh je bljuval ogenj in smrt. In baš takrat me je zaseglo! Počilo je za menoj, da sem se nenadoma valil v dimu. Pa ni bilo nič hudega — le čudno, čudno.“

Prekinil se je z naglo kretnjo in je zatisnil oči.

„Čudno,“ je ponovil kakor v snu in je segel z desno preko čela:

„Ali veruješ v skrivnosti?“

Nisem vedel, kaj naj mu odgovorim.

„Mogoče je vse,“ sem skušal s previdnim umikanjem.

„Da — to je ravno tisto, česar večina ljudi ne razume! In to je res: Vse je mogoče na svetu! Zato je bilo tudi mogoče, da sem tedaj ugledal Marico, ko sem se valil v dimu, ves omamljen in kakor brez pameti,“ je hitel z navdušenjem. „Nogi je imela oddrobljeni nad kolonom — tako, veš, kakor granata odtrga noge . . . In oči bele in zavite navzgor. In tedaj se mi je primerilo tisto grozno. Saj razumeš?“

„Da.“

„Tisti zločin na življenju, namreč. Pa prosim, pazi!“

„Da.“

„Tisto, čemur pravimo — smrt. — Saj razumeš?“

„Da,“ sem odvrnil v zmedenosti in nekaki nepojmljivi grozi.

„Vidiš — jaz sem mrtev. — Duše nimam. — Ali razumeš?“

Steklena srepost me je bodla iz njegovega pogleda in kakor v mučnih sanjah sem potrdil z negotovostjo v glasu:

„Da!“

Doktor Dolenjko je nagnil glavo in zamrmral nekaj predse. Okrenil se je na desno in se je nasmehnil z otožnim usmevom. Bleda lica je za hip podplula rdečiča kakor pri jetičnih ljudeh.

„Zdaj je bila tu —“ se je okrenil proti meni. — Sicer pa —“

Molče je segel po moji roki in jo je obdržal v svoji:

„Če bi le mogel napraviti tako kakor drugi ljudje, ki umrejo! Toda z menoj je križ! Takrat sem vedel natanko, da sem umrl. A potem nenadoma. Da bi vsaj vedel, kako je prišlo do tega! Ležim v bolnici in ljudje hodijo okrog mene in mi govore o svojih smešnih domišljijah... Mrliču se zde živi ljudje tako čudno neumni!... Čakam krste in pogreba — a mesto tega mi privlečejo vojaško obleko in me vlačijo iz kraja v kraj... Ona pa hodi za menoj in me gleda tako milo — in vabi, zdaj z desne, zdaj z leve strani...“

Na ves obraz mu je legel izraz tesne muke in od časa do časa mu je tupatam nabreknilo mišičje v sunkovitem krču.

„Ali ni grozno, da morajo živeti — mrlič,“ je dahnil skoro brezglasno. „Kakor skelet so me prerivali semtertja in naposled so mi vzeli vojaško obleko in so me našemili takole.“

Govorjenje je zastajalo — kakor da ima jezik obtežen s kamenjem. Oči so mu medlele in roki sta omahnili ob životu.

„Tudi doma ni bilo rešitve,“ je nadaljeval brezbarvno in s tako čudnim glasom, da se mi je zdelo kakor bi sedel pri telefonu. — „Mesto pogreba so mi napravili — komedijo...“

Gospa iz sosednjega oddelka je odprla duri in je obstala kakor živ kip poosebljene bolesti. Doktor Dolenjko pa je nadaljeval z vedno bolj medlim glasom:

„Privedli so mi žensko, ki me je objemala in grčila in je trdila, da je moja — žena. — In če pomisliš — vse samo zaradi tega, ker sem rekel včasih — dober večer...“

Za trenotek je vzžarel pogled, potem pa se je zopet umaknil ogenj megleni brezizraznosti.

„Moja sreča, da sem mrtev. — Saj razumeš, ne? Brez duše sem. — Sicer bi. —“

Krči so prešli z obraza na vse telo in oči so bile le še komaj za spoznanje odprte. Gospa je stopila za korak naprej in zaprla vrata za seboj.

„Saj ti si najbrže tudi mrtev,“ je govoril doktor dalje — „sicer bi me ne bil mogel razumeti. Brez duše sva — oba sva brez duše... Vojna jih je nama vzela. Ti moj nesrečni drug...!“

Popustil je svojo roko in je omahnil na naslonjalo. Krč je divjal po njem, da je sunkoma vztrepetavalo vse telo. In prsti na rokah so se gibali in drhteli kakor sprožene vzmeti. Gospa je planila k njemu in je zaihtela. Tedaj je odprl oči in zaripljeni obraz se mu je skremžil kakor ostudna krinka.

„Če misliš, da posnemaš mojo nevesto —“ je zamahnil z roko proti njej. „Ali ne čutiš, da sem brez duše —“

Gospa ga je jokaje nagnila tako, da je ležal na blazinastih sedežih.

„Dober večer — Brez duše,“ se mu je iztrgal zagrlen krik. Ona pa se je sklonila nadenj kakor mati nad otroka in mu je kanila par kapljic mamila v usta. Krč je kmalu preminul in le mirno globoko dihanje je javljalo spanje bolnikovo.

„V zdravilišče greva,“ mi je pojasnila gospa, ko si je otrla solze. Naklonil sem se pred tem silnim trpljenjem in nisem imel besede zanj. Gospa pa je odgovorila mojemu nememu vprašanju:

„Možgane mu je pretreslo na bojišču. Komaj dve leti pred vojno je bila najina poroka — A zdaj . . .“

Rad bi bil rekel besedo sočutja, toda prizor me je omamila tako, da mi je zastajal glas v grlu.

„Spočetka ni bilo tako hudo,“ je vzdrljevala gospa — „samo to je trdil venomer, da so mu ubili nevesto. Nihče ne razume, kako je prišel do te misli . . . Spoznal me je pa vendar vselej, kadar sva govorila dalje časa — Potem pa je vsak hip prišlo kaj novega vanj — Zdaj je vedno hujše —“

„Vojna,“ mi je ušlo skoro brez misli in čutil sem, kako me tišči na prsa, kakor da se vali silen val krvi name.

„In brez pomoči, brez upa,“ je dahnila gospa. „Danes že nisem smela ostati pri njem v kupeju.“

Prispeli smo do Maribora in poslovil sem se kakor v omotici. Vlak je oddrdral, a jaz sem ostal na peronu in nisem vedel, kaj bi. Gledal sem po ljudeh in venomer so mi kljuvale po mislih besede, da nam je krvavi čas utopil duše.

„Ali imate dušo,“ sem hotel vprašati rejenega gospoda, ko sem nehote obstal pred njim. Rekel pa sem mu samo:

„Oprostite, prosim — kedaj pelje vlak proti Celovcu?“

Veljak je šel mimo mene in se je s komolcem obregnil vame. Zamrmral je nekaj o nerodah, ki ne znajo hoditi med ljudmi. Za tisti hip sem ujel njegov pogled in poglede nešteti drugih ljudi — možkih v uniformah in v civilu — žensk kakor pustnih šem in zopet žensk v dolgih, sivkastih plaščih z rdečim križem na belem pasu okrog leve roke. Vsi so gledali vodeno in stekleno in vsem je bilo zapisano na topih obrazih, da so brez duše — — —

Dr. Ivan Prijatelj:

Naši časopisi.

(Nekaj misli in nasvetov.)

Razločujem med časniki in časopisi. Časnik je posvečen v prvi vrsti politiki in šele v drugi tudi ostalim vprašanjem kulturnega življenja. Časopisi se po namenu, kateremu služijo, dele v leposlovne ali književne in umetniške, v družinske ali zabavnike, v publicistične ali revije in v strokovne časopise. — Časnik se piše iz dneva v dan in za dan. Silne važnosti in ogromnega vpliva je njegovo anonimno delo. Nihče se ne zaveda, koliko svojih političnih, socialnih in kulturnih razpoloženj, mnenj, teženj in preverjenj črpamo vsak dan iz časnikov. Po kapljicah prehajajo v naše umove in naša srca, zgoščujoč se tam v to, kar imenuje državljan svoje javno prepričanje, ne da bi vedel natanko povedati, odkod ga ima. Politična in socialna zavednost občinstva — to je arhiv, v katerem je spravljeno v stotisočernih izvodih brezimno časnikarjevo delo. Drugje se po navadi ne shranja, ker postaja časnik vobče drugi dan že makulatura.

Časopis pa se čita danes in se bo čital jutri in čez leta. Stalen in trajen dokument literature in kulture naroda je. Temu primerna mora biti njegova vnanja oprema, notranja uredba in medsebojna organizacija. Prva ima biti solidnejša, izbranejša, nego je oprava časnika, da nam lahko rabi in ugaja še leta in leta; od druge zahtevamo, da je vsebinsko važna, zgoščena, tehtna in temeljita, da govori k srcu in ne samo nam vse dni naše dobe, ampak da bo tudi našim potomcem zanimivo štivo; a tretja naj bo smotrena, ne slučajna, ampak preudarjena ter urejena po najvišjih potrebah naroda, ne pa po samovoljnosti ali interesih posameznika.

In ta poslednja, t. j. smotrena organizacija časopisja — to je ona temna točka dosedanjih malih dob našega malega naroda, ki bi jo v pričujočih vrsticah rad na kratko osvetlil sedaj v veliki dobi porajajočega se velikega naroda našega. Izpod nizkih stropov prehajamo v zračne prostore, izpod prihuljenih obokov v široki horizont. Umevno je, da moramo revidirati vse načine dosedanjega našega javnega življenja, zavreči vse, kar je bilo pomerjeno na majhne razmere, in umeriti vse na širši obseg. Čim se nam je to posrečilo s politiko, moramo nemudoma isto storiti z ostalimi panogami kulture. In tu ni male važnosti baš časopisje. „Časopis vedno bolj izpodriva knjigo.“ Nad tem so se mnogi že pritoževali. Po pravici ali ne po pravici, fakt je tu in treba

je računati ž njim. In tu zahteva ekonomija sil, da je časopisje pri vsakem narodu najboljše organizirano, da more kar najizdatneje služiti občnemu napredku ter prospahu literature same. Časopisna izdaja se dá mnogo boljše upraviti, organizirati, nego produkcija knjig, kjer ima mnogo večje polje individualni moment, t. j. slučaj. Ako vzamemo ta princip za merilo, s katerim pristopamo k našemu časopisju, moramo priznati, da naše časopisje zadostno ne odgovarja tej zahtevi. „Baš v tej deloma nedostatni, deloma pogrešni organizaciji našega nepolitičnega časopisja vidim eno iz glavnih strani in obenem eden iz najvažnejših vzrokov sedanje naše literarne krize,“ je rekel kakor nalašč za naše sedanje razmere pred osemindvajsetimi leti češki kritik Schauer o tedanjem češkem časopisju.¹

I.

Na smotreno organizacijo časopisja polagajo važnost vsi narodi, ki ne životarijo, ampak vedo, kaj hočejo. Menim, da je v tej veliki dobi minilo tudi naše životarjenje in da vstopa tudi naš narod v življenje, to se pravi v zavedno bistvovanje. To stopnjo razvitka označuje zlasti to, da je na nji podvržena vsa narodna produkcija celokupni kontroli, razpredelitvi in taki delitvi dela, kakor jo zahteva diferenciacija napredujočega naroda. Primitivizem nima več mesta v tem stadiju, posebno ne tudi v oni pri nas doslej tako navadni obliki, da bi smeli rasti produkti duha, kjer in kakor bi se komu zjubilo. Da se le tiska, da se le izdaja, taka gesla spadajo v dobo životarjenja. Doba zavednega bistvovanja zahteva, da se vse sile bodisi v soglasnem bodisi v tekmovalnem razmerju družijo v enem končnem cilju, ki mora biti ideja našega naroda. In še nekaj: vsak produkt našega duha nam mora biti ljub in drag tudi takrat, kadar stremlji po takih potih in s takimi sredstvi proti onemu skupnemu cilju, ki ne odgovarjajo našemu osebnemu ali strankarskemu nazoru. Hanc veniam damus petimusque vicissim, to vodilo našega Stritarja je bilo vedno geslo zrelih umov in zrelih narodov.

Pristopajoč k smotreni organizaciji časopisja si moramo biti najprej na jasnem o nalogah, ki jih imajo različni tipi periodičnega tiska. Gori sem omenil na prvem mestu književni ali umetniški časopis. Leposlovje in umetnost sta prvi barometer narodne kulture. V njih se intuitivno in neposredno razodeva ingenioznost in nadarjenost naroda, ne samo njegov nazor o lepoti, ampak v njega spremstvu v enem oduševljenem in polnoglasnem akordu tudi pogled na politične, socialne, narodne, verske in npravne nazore dotičnega rodu. Književni list je prvo umstveno zrcalo naroda. Zato mora biti čisto in gladko obrušeno, iz

¹ Hubert Gordon Schauer: Spisy, svaz. III., str. 200.

enega kosa, lepo zaokroženo, brez škrbin in drugorodnih prituklin. Lepoti lepota!... S poezijo je sorodna samo literarna kritika in enakorodna samo vpodabljaljoča umetnost. Književno glasilo prenaša samo poezijo, pripovedništvo, kritiko, estetične eseje in literarno-zgodovinsko esejistično publicistiko biografskega, zgodovinskega, narodopisnega, političnega, prozodičnega (stilističnega) in metričnega značaja — vse v umetniško-literarni obliki brez detajlov in podrobnosti strokovnjaštva, Kar je več, je balast in omnibus in menežarija. — Vpodabljaljoča umetnost se more zraven leposlovja odražati iz tega zrcala, ne da bi krivila steklo — nasprotno: še celo razširja ga! — dotlej, dokler ji narod ne omisli lastnega zrcalca... Merilo za vse produkte narodovega uma in srca, ki se odražajo v tem organu, more biti edina estetična, filozofsko fundirana lepota, enoten nad utilitarne pojme in slučajne koristi ali škode vzvišen nazor o lepem, ki more dati harmoničen pravec tudi teoretičnim člankom, ki jih prinaša književni časopis.

Rodbinskemu listu določajo smer koristi in interesi družine. Dobro urejena in v vsakem oziru oskrbljena rodbina je za vsak narod največjega socialnega in narodnega pomena. Moralna in gospodarska podlaga njena bi morala biti posebno pri srcu vsakemu narodu, ki se hoče krepko zasidrati v vrtincu mednarodnih borb. A nič manjšega pomena ni umstvena in duševna oskrba familije, in njen glavni organ je — rodbinski časopis. V njegov program spada prikladna beletristika: izvirni in dobro izbrani in prevedeni tuji romani, novele, črtice, pesmi... z eno besedo: leposlovni umotvori, ki imajo zmožnost buditi v duši razvijajočega se dečka in podrastajoče deklice zmisel za poezijo in pripovedno umetnost, ki pa obenem ne vzbujajo prezgodnjih burij v njunem duševnem in telesnem organizmu. Vsakdo, kdor pozna moje nazore o umetnosti, vé, da sem vedno nastopal proti naročeni, utilitaristični umetnosti, ker sem globoko preverjen, da je posiljena umetnost potvora, ki moti in kali umetniški zmisel odrastlim, a mladini naravnost na leta in za vedno zmeša oko in zaguli čut za pravo lepoto. Zato tudi danes ne trdim, da bi pisal pisatelj naravnost in usum Delphini, da bi se vdinjal rodbinskemu listu in njega koristnim tendencam. Stvar si mislim narobe: največji pesniki imajo umotvore, ki jih čita lahko in z visoko naslado ne samo odrastla mladina, ampak celo nežna deca. Vzemite n. pr. Levstikove ali Župančičeve otroške pesmi. Takega pogana, kakor je bil Vrchlický, so reklamirali moderni češki katoliki po njegovi smrti v marsičem zase, ker ima v svojih delih pesmi najlepše katoliškoverske epike. Torej: pesnik in leposlovec naj ustvarjata svobodno in naj šele naknadno določata, kaj pošljeta književnemu, kaj rodbinskemu listu. — Vsaj toliko kakor leposlovja mora prinašati družinski časopis podučnih člankov iz raznih, v prvi vrsti praktičnih strok. Pedagoško ozračje, ki mora v njem plavati tak list, zahteva nazornost; zato

morajo biti ti članki kolikor mogoče opremljeni s slikami. Podobe rodbinskega časopisa se temeljito ločijo od ilustracij književnega in umetniškega organa, kjer so slike zase posebno, tekstu enakorodno poglavje. V rodbinskem listu so podobe podrejene tekstu, da ga oživljajo in ponazorjajo. — A ne samo poduku mora služiti rodbinski list, ampak tudi zabavi. Samo gledati je treba, da zabavni del ne ugaja goli zvedavosti in ceneni interesantnosti, ampak da se vsaj poizkuša dvigati v ozračje umetnosti. Podučni zabavnik je tako važen organ narodne kulture, da bi ne smel zadostovati narodu en sam list tega tipa, ampak vsaka stranka izrazite kulturne smeri bi morala imeti glede na specialne npravne potrebe svojega občinstva svoje lastno glasilo te vrste. In vsak tak list bi se moral zavedati, da se prikladnost, popularnost in umetnost ne izključujejo, ampak lepo skladajo. Namena seveda umetnik ne sme imeti nobenega, ki bi ležal zunaj umetnosti. A porabljajo se lahko njegovi umotvori v različne namene. In eden teh namenov je lahko tudi umetniška vzgoja, poduk in zabava družine.

Že pogosto in na več mestih sem poudarjal, da je bilo naše narodnopolitično in ž njim medsebojno strankarsko življenje tako revno idej, ker naše stranke niso imele drugih organov kakor politične dnevnike in tednike, navadne politične priganjače in agitatorje. (Katoliško stranko izvzemam.) Vsa nejasnost naše preteklosti v političnih, socialnih, verskih in literarnih nazorih je prihajala odtod, ker nismo imeli *revij*, v katerih bi se osvetljevala aktualna vprašanja stvarno, temeljito in z višjih vidikov. Strankarska zavednost in s tem kulturna zrelost bi bila v našem ljudstvu globlja in strpljivejša in medsebojna tekma dostojnejša, ako bi slonela strankarska diferenciranost pristašev raznih strank na temeljitih stvarnih razpravah revij, nego doslej, ko je bazirala na podlagi časopisnih polemik. Pa ne samo občinstvo, ampak tudi dnevno časopisje bi moralo imeti za seboj publicistične organe kot nekak reser voar za svoje ideje. Vsaka večja naša stranka bi morala izdajati — kakor to delajo Čehi — svojo revijo, v kateri bi se njen program in njen svetovni nazor in ž njim ideja našega naroda temeljito debatirali, poglobljali in utemeljevali. Take debate bi dokazovale, kaj stranke v resnici loči in kaj jih druži, zlasti pa — kaj je cilj in konec celokupnega naroda. „Tega obširnejšega, znanstvenega aparata časniki prosto imeti ne morejo, ker nimajo zanj prostora niti časa; časniki ideje bolj širijo kot gesla vere, sami jih ne producirajo in ne motivirajo. To nalogo prepušča n. pr. angleška žurnalistika povsem svojim reviews, publicistiki, medtem ko mora pri nas žurnalistika biti združena s publicistiko, kar jo zadržuje v njenem razvoju,“ je rekel dobro Schauer za Čehe osemdesetih let in za današnje Slovence. Ako torej hočemo, da dobi naša javnost, ideja našega naroda, trden temelj in naše javno tekmovanje jasnost — z revijami na dan!

Iz revij se morajo oddeliti v teku kulturnega napredka strokovni časopisi za stroke, ki so tako važne v prosveti naroda, da ne morejo več gostovati v splošnih publicističnih magacinih. Sem spadajo v prvi vrsti one znanstvene stroke, ki jim je predmet slovenski narod sam: zgodovina, jezik, literarna in kulturna zgodovina, narodopisje; dalje vzgojevalne stroke, glasba, telovadba, turistika, mladinska organizacija itd. Strokovno časopisje je odsev delitve in poglobitve dela, njega pomanjkanje znak kaotične nediferenciranosti, životarjenja, ne pa zavednega bistvovanja.

II.

Ako odštejemo pesniški almanah „Kranjsko čebelico“ in Navratilovega „Vedeža“, se mora vzeti kot prvi slovenski časopis Janežičev „Slovenski glasnik“. Ali je bil to literaren, ali je bil družinski, publicističen ali strokoven časopis? To je bil prvi slovenski omnibus. Prinašal je redke bisere čiste poezije Levstikove, Jenkove, Erjavčeve, Mencingerjeve, Jurčičeve, Stritarjeve in Gregorčičeve Muze, družinsko beletristiko Andrejčkovega Jožeta in drugih, publicistiko Levstika, Štefana Kočvarja, Gršaka, Stritarja . . . dopise o socialnem življenju iz vseh večjih slovenskih mest in strokovno jezikovno znanost Levstika, Cigaleta, Ladislava Hrovata ter starinarsko Davorina Trstenjaka itd. itd. Velikega pomena je bil za tedanje primitivne čase na Slovenskem „Glasnik“. Bila je njegova zasluga, da so se v drugi polovici šestdesetih let začeli glasovi, da „Glasnik“ Slovincem ne zadostuje več, zlasti ne v književnem oziru. Urednik Janežič je pokazal velik kulturni takt, spoznavši in priznavši, da je njegova naloga pri kraju in da mu mora slediti mož, ki bo sam umetnik in književni kritik. Odprl je predale zadnjih letnikov svojega lista na široko Jurčiču in Stritarju ter jima naposled ponudil uredništvo in izdajanje lista, ki naj bi evolucionalno v književni časopis. Najprej je na svojo roko poizkusil Jurčič z mariborskim „Glasnikom“, pa ni uspel. Na to je stopil Stritar z „Zvonom“ na dan. Stritarjev „Zvon“ je bil prvi poizkus čistoliterarnega lista na Slovenskem. Želja po podobnem glasilu je pač zorela med razumništvom, a vendar je bila končna oblika dunajskega „Zvona“ precej individualni izraz Stritarja kot kozmopolitskega svetovnega popotnika in „Schöngesta“. Večina slovenske inteligence je pogrešala v Stritarjevem listu raznih disciplin iz omnibusa „Glasnika“. Skok je bil prehitel, Stritar presuveren glede kompromisov in preobčuten glede očitkov od strani zaostalih nasprotnikov in je po enem letu ozlovoljen ustavil list. A literarna potreba je bila tu, in Slovenci niso mogli več dolgo ostati brez književnega lista. Napredna stranka kot zastopnica razumništva je sama vzela stvar v roko in poverila ustanovitev novega književnega glasila svojemu polihistorju, liberalnemu duhovniku Davo-

rinu Trstenjaku, kateremu se je pridružil literarni kritik mariborskega „Naroda“ dr. Janko Pajk. Tako je izšla v Mariboru „Zora“, ki je v marsičem povzela bolj zabavniške in primitivne publicistične tradicije „Glasnika“, nego strogo književne „Zvona“. To nazadovanje je odbijalo od lista prejšnje „zvonovce“, edino muzično četo takratne Slovenije. Sicer se je Trstenjak s svojim znanstvom skoro odločil od „Zore“, ustanovivši prvi strokovnoznanstveni časopis „Vestnik“ kot prilogo „Zore“, katero je prepustil teoretičnemu estetiku Pajku. A suhe krasoslovne doktrine Pajkove niso mogle privabiti v list pesnikov in pisateljev, nasprotno: dlakocepstvo in zadirčni značaj urednika sta jih celo odbijala.

Takrat je povzročil pritisk nemškocentralistične vlade koncentracijo slovenskega strankarskega življenja: ponižne slovenske ovčice so se strnile v stajo, da bi si ubranile nago življenje. To priliko je porabil Stritar v svojo četico leposlovcev in l. 1876. z obnovljenim „Zvonom“ stopil pred svoje rojake. To ni bil več prejšnji Stritar, prihajajoč iz zapadnih visokih kultur, proglašajoč umetnost za gospo, ki se nobenemu ne klanja in z nobenim ne paktira. To je bil skrben pastir iz slovenske staje, ki je bil pripravljen ustvarjati v hladilo in tolažbo literaturo za prvega in zadnjega Slovenca. Čemu nam vsa visoka literatura? je vpraševal, umetnost naj nam bo tolažnica in usmiljenka v našem težkem stanju. Obnovljeni „Zvon“ ni bil več književni list, vzvišen nad slučajne potrebe in poslušen samo „gospe“ umetnosti, ampak je bil prikladen časopis: zabavnik, učitelj, samaritan ponižanega in razžaljenega naroda. Lepa in hvalevredna naloga za vsakega domoljuba in vsakega narodnega delavca, samo ne za umetnika, ki ne pozna drugih ukazov kakor večni kategorični imperativ svojega lastnega demona, hrepenečega edino po lepoti. In res so bili pesniki in pisatelji prvi, ki so polagoma odpadli od Stritarjevega blagega zabavnika. Za njimi je prišlo potem tudi občinstvo, čigar že vzbujenemu književnemu čutu ni zadostovala edina urednikova tožeča in tolažeča struna. Slovensko občinstvo je potrebovalo tudi že v poeziji polnega, širokega, iz cele realnosti zvenečega akorda. Stritar je to spoznal — sicer ne tako brez pridržka, kakor leta 1868. skromni Janežič — in je vdrugič prenehal z dunajskim „Zvonom“.

Na njegovo mesto sta stopila l. 1881. dva nova časopisa: v Celovcu „Kres“ in v Ljubljani „Ljubljanski zvon“. Duševni oče „Kresa“ je bil dr. Janko Pajk, najmočnejša opora dr. Jakob Sket, znanstvena pribočnika prof. Gregor Krek in Davorin Trstenjak. Leposlovni pečat sta mu vtisnila Anton Koder in Pavlina Pajkova, dva družinska zabavatelja, prvi z interesujočo, druga z vzgojno noto, Sket je poizkušal v socialnem romanu pobirati stopinje za Kersnikom. Pesništvo „Kresa“ je bilo ali diletantsko Flegeričeve in Turkuševe baže ali začetniško

Funtkovo Gregorčičevega epigonstva. Krek-Fekonjeva filologija in Trstenjakovo zgodovinarstvo se je malce dvigalo že v strokovno ozračje. Književen list „Kres“ ni bil, manjkalo mu je darovitih pesnikov, uredništvu estetičnega okusa in enotnega kritičnega vodstva. Publicističen tudi ni bil, ker ni poznal aktualnosti in zaokroženosti v člankih. Še najbolj ga je odlikovalo strokovnjaštvo.

Velik napredek pomeni za slovensko časopisje ustanovitev Levčevega „Ljubljanskega zvana“. List je bil glasilo mlade, dosti močne in nadarjene nove pisateljske generacije, ki se je odvrnila od idealističnega, v tujini docirajočega Stritarja in se oklenila realističnega, doma sredi slovenskih brig in veselih upov živečega Jurčiču ter si izbrala za svojega urednika Levca. A za obema: Jurčičem in Levcem je stal glasnik slovenskega odločnega in trpekega dura — Levstik. K listu je pristopil najboljši Stritarjev pesnik Gregorčič; ko je po par letih začel pogrešati mehkih Stritarjevih rok, se je sicer izkujal. V nadomestilo si je novi „Zvon“ vzgajil svojemu pravcu primernejšega Aškerca. Levčev „Zvon“ je bil po svojem postanku književen list: kot glasilo takrat nastopivše, na znotraj za silo sklenjene celotne pisateljske generacije, ki je mogla v listu neovirano izraziti svoj pesniški credo. Književni značaj mu je povečeval fini prirojeni estetični okus urednika Levca in njega sigurno in pazljivo oko pri izbiranju mladih talentov! Tudi nekaj starih odličnjakov je privabil Levec zopet na književno polje, n. pr. Trdino in Mencingerja. Nedostajala pa je listu zadnja zahteva literarnega lista: teoretičnoestetična, v izrazitem svetovnem nazoru izkaljena izbrušenost. Za literarne in teoretičnoestetične eseje je skrbel Stritar, glasnik prejšnje generacije. V nadomestilo za to je prinašal list dobro publicistiko iz slovenske zgodovine (Rutar, Kos, Apih) in strokovne ocene iz literarne zgodovine in jezika (Levec, Wiesthaler, Štrekelj, Oblak, Murko), s čimer je posegal že v področje strokovnega lista. Kakor je bila literarna kritika v „Zvonu“ mlitava in splošna, tako je bila strokovna odkrita in včasih zelo podrobna. Precej skrbna je bila tudi bibliografija. V kritičnem delu so bile torej strokovne vede, ki jih je gojil „Zvon“ (jezik, literarna in slovenska zgodovina) na boljšem nego leposlovje, ki se je docela svobodno razvijalo samo spredaj v glavnem tekstu. Kakor je bil torej Levčev „Zvon“ važen in kakor je še dolgo veljal našim urednikom za vzor, vendar enotnega kova književnega lista še ni imel. Z ozirom na konkurenco se je moral ravnati urednik pogosto po okusu literarno nevzbujenega občinstva in polniti svoje predale z mnogimi rekviziti iz Janežičevega „omnibusa“. Saj je že značilno, da je imenoval Levec drobni tisek na koncu lista „Slovenski glasnik“. V njem je sival pred zvedavo čredo najraznovrstnejših čitateljev iz polnih prgišč drobtine iz premnogih strok, da je prihajala v vsaki številki na svoj račun miselno in estetično lena, pač pa ceneno

radovednost pasoča inteligenca slovenska. Kako je Levce lovilo te drobtine — še do danes edino duševno kulturno hrano našega razumnštva, ki ga nihče ni učil čitati kaj obširneje estetičnega, destiliranejšega, oklenjenega v vsebini in zaokroženega v obliki! Dne 19. decembra 1883 je pisal Staretu: „Vsaka stvarca mi dobro dojde, ker vidim, da moram z ozirom na ‚Slovana‘ bolje urejevati ‚listek‘. Saj naši politikarji bero sam drobiž, do leposlovja jim ni.“ — Po Levčevem vzgledu, samo z malimi izpremembami so urejevali „Zvon“ pozneje Funtek, Bežek, Aškerc, Zbašnik in Šlebinger. Aškerc je bil napravil mimogrede poizkus udariti bolj na revijalno plat, a ni imel temeljitih, aktualnih in spretnih člančkarjev, ki bi bili mogli vneti naše občinstvo za publicistiko. Namesto njegovih člankov so si želeli naši ljudje že rajši pesmic nazaj.

Poleg „Kresa“ in „Ljubljanskega zvona“ je bil začel izhajati koncem leta 1883. „Slovan“, ki ga je bil ustanovil Ivan Hribar v prvi vrsti kot politično glasilo radikalne stranke z namenom, da prinaša tudi prevodno slovansko beletristiko, biografije slovanskih veljakov in kulturne slovanske novice, prihodnje leto pa ga je razširil dr. Ivan Tavčar tudi na izvirno slovansko beletristiko. Dr. Celestin je pisal Levcu povodom „Slovanovega“ rojstva dne 28. decembra 1883: „Meni se vendar zdi, da imamo preveč tri liste, ki imajo eden namen: nismo praktični in ne znamo podpirati enega podjetja, ki bi bilo potem res lahko prav dobro v vsakem pogledu.“ Res: imeli smo tri liste, ki so si hiteli delati konkurenco kot književni listi, pa ni bil niti eden strogo literaren organ, kot družinski zabavniki, pa se ni niti eden posvečal res poduku in zabavi družine, kot publicistične revije, ne da bi bil kateri res revijalen, kot strokovni časopisi, pa so bile razne stroke pri njih vseh samo v gosteh. Koliko bolj bi bili razvili slovensko javnost, da bi se bil opredelil „Zvon“ bolj književno, „Slovan“ publicistično, „Kres“ s svojim drastičnim Kodrom in vzgojno Pajkovo pa bi bil družinski list. Vsak bi bil imel svoje polje, svoje brezkonkurenčno podjetje, svoj poklic in svojo prihodnost. Tako pa ni moglo biti drugače, da so vsi trije hiralili in da sta končno dva iz njih poginila. „Kres“ se je hotel pred smrtjo rešiti na strokovnaznanstveno polje, takrat še docela neobdelano ledino na Slovenskem. Umevno je, da mu je zmanjkalo sape. Da se je zahteval v familijo, bi se bil ogrel in okrepečal, da bi bil potem sam krepčal in ogreval.

Prvi izrecno družinski list je ustanovil Slovecem leta 1888. dr. Fr. Lampe s svojim „Domom in svetom“. Ne rečem, da je bil družinski časopis Lampetov edini ali vsaj prvi namen. Kaj je urednik nameraval z novim listom, tudi lanska jubilejna številka „Doma in sveta“ ni izrecno razodela. „Dom in svet“ ima svoj postanek v znanem pastirskem pismu slovenskih škofov z dne 26. novembra 1887, s katerim je nastopil dr. Missia zoper narodni radikalizem („oboževanje narodnosti“) in agi-

tacijo za slovansko bogoslužje. Pastirski list se je obračal v prvi vrsti zoper „Slovenski narod“, a je govoril tudi o „enake vrste listih“ in „nekaterih leposlovnih listih“, pozivljajoč duhovščino, naj „goji, razširja in podpira dobro, odločno katoliško časopisje“. Iz tega sledi, da je bil ustanovljen list proti „Zvonu“. Da je imel biti bojevnik na leposlovnem polju za bistveno ista načela kakor „Slovenec“ na političnem, je jasno povedal dr. Janez Ev. Krek v lanski jubilejni številki z besedami: „V velikem boju svobodomiselstva proti verskim načelom, zlasti proti katoličanstvu, je videl rajni Lampe največjo nevarnost v očitku, da so katoličani kulturno zaostali.“ In Viktor Steska pripoveduje ravnostam izrecno, „da je knezoškof dr. Missia list dovolil in mu želel srečen uspeh“. Prvi namen lista je bil torej eminentno političen: njega ustanovitelj je hotel razširiti program stranke na kulturno, zlasti na leposlovno polje. Šele drugi namen mu je bil družinski list, ki naj bi bil posvečen zlasti mladini in družini. V vabilu na naročbo pravi dr. Lampe: „Ne-premagljiva ljubezen do mladine napotila me je, da sem sklenil izdavat z novim letom zabavnopoučni list ‚Dom in svet‘, namenjen v prvi vrsti mladini, ki hrepeni po višem izobraženju in napredku, potem pa tudi vsem omikancem, ki se žele zabavati in blažiti s slovstvenimi lepimi izdelki.“

Prvi, to je programatični namen lista — pri katerem je zastopal urednik malce svobodnejšo noto, kakor je bila običajna dotlej v njegovi stranki, je povzročal ustanovitelju največje težave. V tem oziru je bil dr. Lampe praktični pionir, ki se je moral boriti ne samo zoper tradicionalno nasprotstvo slovenske duhovščine proti količkaj svobodnejšemu leposlovju, ampak tudi zoper krepko v cerkvenih očetih utemeljen in v sebi skladno sklenjen katoliški umetniški nazor, kakor ga je bil v prvih osemdesetih letih formuliral dr. Anton Mahnič. Andrej Kalan ponatiskuje (ravnostam) Lampetovo pismo prof. Zupančiču z dne 30. septembra 1893: „Ko bi vi poznali moje težave, mojo grenkobo, moje boje, ki jih imam pri listu.“ Dr. Lampe je bil dober katoliški strankar, bil je borec za katoliška načela, boril se je na leposlovnem polju za politično zmago, in značilno je za kulturni nivo in umetniško preteklost njegove stranke, da ga dolgo ni hotela razumeti. Dr. Krek pravi: „Lampe je stal v načelnem političnem boju ob strani . . . večkrat mu je ušla beseda izpod peresa, dišeča po kvarnem slogaštvu . . . a trajnih, globokih uspehov je pričakoval na kulturnem polju . . . češ, da ima politični boj tudi koruptivne kali pri sebi.“

Dr. Fr. Lampe je v veliki meri dosegel oba svoja namena samo z vztrajnostjo v skritih notranjih bojih in tihim praktičnim delom — čeprav šele po svoji smrti. Ustvaril je katoličanom beletristiko, ki je že upoštevavanja vredna. Škoda je, da ni otvoril odkritega boja za svoj umetniški nazor. Ker tega ni storil, zato velja še danes za oficijelni program naše katoliške stranke estetika dr. Mahniča, ki je določala smer „Domu

in svetu“ (zlasti v kritičnem oddelku) posebno jarko pod uredništvom drja. Evgena Lampeta. — Istotako tiho-praktično, kakor dr. Fr. Lampe, a še bolj korenito jo je odslovil šele dr. Izidor Cankar. Za poslednjega je značilno to, da je dal oni dan pisati v svojem listu drju. Grafenauerju v odklanjajočem zmislu o „Jeranovem problemu“, mesto da bi se sam odkrito izpovedal o istem, a veliko važnejšem „Mahničevem problemu“. Čemu siliti v slovensko estetiko ubogega Jerana, ko imate vendar drugega moža istih, samo katoliško spretno umetljenih filozofskih nazorov — drja. Mahniča in njegovega učenca drja. Aleša Ušeničnika! Načelom teh dveh mož ni postavil še noben katoliški „mladin“ enakovrednega [nazora nasproti!... Izogibajoč se odkritega boja za drugačno leposlovno bodočnost katoliško, nego je bila mahničevska preteklost — mimogrede povedano: leposlovno docela neplodna! — je dr. Fr. Lampe s tihim delom sicer razvil početke katoliške beletristike, a oslabil svoj nastop v toliko, da s svojim „Domom in svetom“ ni ustvaril nikake izrazite osebnosti in struje v katoliškem leposlovju. Mladi katoliški leposlovci se morajo še danes učiti samo pri svobodomiselnih piscih slovenskih. Medtem ko je energičnejša natura Dostala-Lutinova porodila pri Čehih krepko izraženo češko katoliško moderno, ki ima v bratski literarni zgodovini že svoje lastno poglavje, ni „Dom in svet“ Franceta Lampeta ustvaril nič podobnega pri Slovencih... Drugi svoj namen pa je dosegel docela: ustanovil je Slovincem prvi in edini družinski list, kar mu bo naša duševna socialnost štela vedno v zaslugu.

Dr. Izidor Cankar obeta v prvem oziru iti korak naprej. A tudi on še nikjer ni povedal, v čem se razlikuje od drja. Mahniča. Programni članek njegov v lanski jubilejni številki sicer kaže, da sili njegov avtor nekam drugam, a kam, ni povedano jasno. „Lepoto bomo iskali, kjerkoli jo zaslutimo, v kateri izmed premnogih njenih oblik; ne predrznemo se ji predpisovati, da bodi taka ali drugačna, a da je vsa lepa, to hočemo od nje.“ To je popolnoma druga nota, nego „Mahničeva, docela moderna. Istotako podpiše nadaljni stavek o umetnini kot živem organizmu tudi vsak krasoslovec, ki izpoveduje avtonomijo umetnosti. Mahnič te avtonomije ni priznaval: umetnost je izvajal od Boga, ji dajal moralistične naloge in ji zapovedoval, da naravnost služi Bogu. A nekaj podobnega pravi takoj nato tudi dr. Cankar, seveda zavito v moderni ovoj „svobode“ in „veselja“: umetnost „oznanja z besedami, ki so ji dane, osvobojujočo moč resnice božje in veselo prostost krščanskega nramnega zakona“. Ko je tako naravnal umetnost v strujo napram Bogu in ji dal moralne ojnice, pa se zopet široko razmahne: „svobodno naj se tedaj razgibljuje dobre sile in radostno, kjer jim nikjer ni mejâ ne ovire.“ Po vsem tem človek še vedno ne vé, ali je to še vedno Jeran-Mahnič, ali kakšen nov človek!

Razume se, da mi niti oddaleč ne pride na misel, da bi polemiziral z drjem. Cankarjem; samo prosil bi ga, da bi dal mnogoštevilnemu delu našega razumništva, t. j. prepričano katoliškemu z ozirom na neplodovite tradicionalne Mahničeve nazore jasnejšo podlago, nego jo je dal dr. Fran Lampe (ako je drugačna s strogo katoliškega stališča sploh mogoča, kar jaz za svojo osebo skoraj dvomim). Njegova struja bi s tem samo pridobila in pridobil bi s tem narod, čigar važen del in faktor je že tudi katoliški inteligent.

To pa je gotovo, da je dr. Cankar z odločno gesto potegnil „Dom in svet“ iz političnoslužbenih kolotečin, v katere ga je bil naravnal dr. Evgen Lampe. Storil je to s pritrjevanjem svojega najboljšega pripovedovavca Finžgarja, kateri kliče v jubilejni številki: „Kdo je temu kriv? (Da so slovenski katoličani zaostali na umetniškem in kulturnem polju.) Z vzgojo ves politični šunder slovenski, ki nas je tako poplitvil, da je sramota. Zato je nujna potreba, da se „Dom in svet“ na novo orientira, se otrese vsake politične čobodre.“

Nadaljujoč svoj historični pregled našega časopisja, moram beležiti še neko drugo dejstvo Cankarjevega uredništva pri „Domu in svetu“. Že gori sem namignil, da je dr. Fr. Lampe s svojim listom dvojno koristil: prvič, da je v vztrajnem skritem — žal, da ne tudi v odkritem! — boju vsaj do neke mere pridobil svoje pristaše za kulturno delo. Ne vseh! Saj vemo, kako mnenje sta imela še v devetdesetih letih n. pr. o gledališču tako različna moža, kakor sta Andrej Kalan in dr. Šušteršič; poslednji je naravnost kmete hujskal zoper teater. Celo dr. Krek je v svoji nemški knjižici o Slovencih „pozabil rokavice“, kakor se je zelo evfemistično izrazil o izostalem poglavju o slovenski umetnosti Ivan Cankar. A sedanja mladina enoglasno kliče po kulturnem programu. To je tudi sad „Dom in svetovega“ delovanja. Drugič je dr. Fr. Lampe nad eno desetletje zabaval in podučeval slovenske družine: izdajal pravi pravcati družinski list. Dr. Izidor Cankar se je odločil izpremeniti Lampetov organ v katoliški književni list. Z veseljem ga pozdravljam, zlasti če se mu posreči poklicati v življenje bogato in krepko slovensko katoliško moderno. A nekaj nam daje misliti: Slovenci smo sedaj edini izobraženejši narod v srednji Evropi, ki nima družinskega lista . . .

Leta 1902. je začel izhajati novi „Slovan“. Porodila ga ni kaka nova struja, ampak podjetni tiskar Dragotin Hribar. Tudi za naslov se ni imel zahvaliti pod prvim svojim urednikom kakemu programu, ampak knjigotržni špekulaciji. Starejši čitatelji so se namreč še spominjali Hribar-Tavčarjevega lista s podobami in enakim pozivom. Odtod naslov. Ali stari „Slovan“ je res gojil slovanstvo vsaj s prevodi; urednik novega „Slovana“ pa je bil Fran Govékar, ki bazira vseskozi na nemški in francoski literaturi, kar je list tudi očitno kazal pod njegovim uredni-

štvom. Drugi urednik mu je bil dr. Ilešič, ki je razvijal silno marljivost v drobnih noticah in ocenah, pomanjkanje časa, zbranosti in zaokroženosti v člankih. Pod njim je naslov bolje odgovarjal vsebini; popolnoma bi bil odgovarjal, da se je list zval „Jugoslovan“. Beletristi do njega niso imeli zaupanja. Zato je dal izdajatelj svojemu podjetju pozneje za urednika leposlovca Milana Puglja, ki je izkušal napraviti iz „Slovana“ književni list s primesmi družinskega in strokovnega organa, popolnoma po vzorcu „Zvona“ raznih uredništev. Ko sta izhajala vstrie „Zvon“ in „Slovan“, oba za napredne književnike, napredne družine, napredne strokovnjake, se je človek izpraševal, kakor so se izpraševali naši očetje v osemdesetih letih: Ali je praktično, da imamo dva lista, ki imata eden namen?

Prva slovenska revija je bil l. 1888. obenem z „Domom in svetom“ ustanovljeni „Rimski katolik“ drja. Antona Mahniča, ki je s svojim sinom „Katoliškim obzornikom“ in sedanjim vnukom „Časom“ drja. Aleša Ušeničnika dajal podlago in polagal temelje doslednemu in radikalnemu katoliškemu svetovnemu nazoru. Umetniški in literarni program tega nazora z izrazito moralistično in apologetično nalogo umetnosti je dr. Mahnič sistematično obrazložil v „Dvanajstih večerih“, katerim se do danes pri nas javno ni odpovedal še noben katolik. Kdor količkaj pozna pogoje literarnega razvitka, vé, da se iz tega sistema ne more razviti nikaka bujna umetnost. In se tudi ni razvila: umetniško delovanje je bila najslabejša stran te sicer tako mogočno se razvijajoče stranke ob prelomu stoletja. Kar so producirali na tem polju katoličani, se je storilo kljub Mahniču vsled prizadevanja drja. Fr. Lampeta, tihega praktičnega delavca na tem polju a istotako tihega nasprotnika Mahničevega. Kakor je bila katoliška triimenska revija neplodovita ali naravnost ovirajoča v umetnosti, tako velik in še večji vpliv je imela na naziranjsko, politično, versko in socialno poglobitev svojih pristašev. Vsa sedanja katoliška inteligenca je zajemala svojo duševno hrano iz tega vira. Tudi še danes je „Čas“ vzorno urejevana revija, katere članki in prispevki se odlikujejo po temeljitosti, aktualnosti, raznovrstnosti, načitanosti zlasti urednika in njegovem lepem znanstvenem jeziku.

Med razne vzroke propada slovenske napredne stranke štejem tudi ta, da se slovenski naprednjaki nikoli niso poizkušali v svojih nazorih poglobiti potom napredne revije. „Slovanski svet“, ki se je ob „Rimskem katoliku“ vbadal na revijalnem polju in v naprednem duhu, je bil pravzaprav privatna tvorba odslovljenega „Narodovega“ člankarja Yporeja-Podgornika, moža, ki je sicer razvil v svojem lističu marsikatero pametno misel, zlasti narodnopolitično, a končno v osamljenosti omagal. Ista nezaslužena usoda je doletela od strani naprednega občinstva in vodstva tudi književno-revijalni dijaški list „Vesno“.

Revija, ki je pravzaprav dala mentaliteto sedanji svobodomiselni mladini, so bili Dermotovi in Lončarjevi „Naši zapiski“, izpočetka skromna socialnodemokratska beležnica, pozneje idejno važna socialna revija, ki je s tem, da je gostoljubno sprejemala pod streho neorganizirano četo mlajših slovenskih intelektualcev, v veliki meri pripomogla vzgojiti sedanje slovensko svobodomiselno razumništvo in kritično razbistrila nekateri politični, socialni in literarni pojem v dobi težke napredne krize na Slovenskem.

Prva svobodomiselna revija slovenska širokega okvira je bila „Veda“. Žal, da jo je uničila vojna, preden se je uživala. Ker je bil pisec teh vrst sam sourednik te revije, bi vedel sicer veliko povedati o težki konsolidaciji tega lista, a ker to ne spada v ta skopo odmerjeni obzor, se hoče omejiti samo na dve — tri besede karakteristike. „Veda“ je prinašala mnogo gradiva, a bila je premalo aktualna. Revijalni značaj so ji zaslanjale predolge strokovne razprave. Najslabši je bil moj literarno-kritični del in to vsled tega, ker je finančni podpornik lista dr. Bogumil Vošnjak nerad videl v njem literarno kritiko, živeč v mnenju, da obstoji literarna kritika v samem pričkanju, nedostojnem takega resnega glasila za publicistiko in znanost. Jaz mu tega mnenja nisem mogel izpodbiti in se nisem silil v ospredje. Bolj srečen je bil v tem oziru menda dr. Knaflič, ki je za svojega tehničnega urejevanja zopet uvedel literarno-kritični oddelek in ga pisal sam . . . Velika razpoka v uredniškem odboru je bila tudi neenotnost nazora v tako važnem vprašanju, kakor je južnoslovansko. Medtem ko smo se vsi uredniki strinjali v naziranju o neobhodnosti politične in gospodarske enote našega triimenskega naroda, sem jaz oprt na najznamenitejše duhove naše preteklosti trdno stal na kulturni in jezikoslovni avtonomiji slovenskega dela Jugoslavije, dopuščajoč le organsko in polagano zlitev jezikov v bodočem skupnem političnem in gospodarskem sožitju. Dr. Vošnjak je izhajal v svojem stremljenju po južnoslovanski enoti od jezika, želeč, da naj se dekretalno žrtvujejo nekatere posameznosti slovenščine v prilog srbohrvaščine. Odtod je izšla znana anketa. Jaz sem to imenoval „sedlanje konja pri glavi“, staroslovensko napako eksperimentiranja z jezikom, zapoznelo vrazovstvo, trdeč, da jezik ni obleka, ki se slači in oblači, ampak kakor lub drevesa, ki zraste z divjakom poseben in enoten, s požlahnenjem potom nove sorodne mladike sicer dvojen v sokih in sestavinah, a združen v novi organski enotnosti. Skrbimo najprej za požlahnenje: politično in gospodarsko sožitje, južnoslovanski skupni jezik, ki je že zdaj v svoji neizenačenosti samo gradualno različnejši, kakor so različni med seboj n. pr. dialekti naše slovenščine, nam bo pridodan.

Te nazore je delil z menoj večalimanj tudi dr. Rostohar. Ta okoliščina, še bolj pa razna osebna nasprotstva med njim in drjem. Voš-

njakom so povzročila, da je izstopil iz uredništva in ustanovil revijo „Napredno misel“, popolnoma nepotreben, iz neke kljubovalne vztrajnosti izdavan list, ki ga je pisal skoraj čisto sam zoper „vošnjakovstvo“ in se pri tem nesrečno zapletel v svojo „albansko afero“, ki je mlademu, agilnemu možu, nekdanjemu simpatičnemu radikalnemu študentu vzela skoraj vse simpatije in ugonobila njegovo revijo.

V revijo se je bilo razvilo v zadnjih letih pod ambicioznim, široko-obzornim uredništvom publicista Albina Ogrisa tudi prejšnje dijaško strokovno glasilo „O mladina“, ki je pod Žerjavom in Zalokarjem tvorila napredni pendant h katoliškemu dijaškemu listu „Zori“. Omogočil je bil dijaštvu to dobro lastno revijo Ivan Zorman, mož, ki je s s svojim izdajateljstvom dokazal, da ima največ knjižnokulturnega zmisla med Slovenci.

Med strokovnimi listi slovenskimi zavzema častno mesto in vrši svojo težko nalogo tudi med vojno pedagoški „Popotnik“, ob katerega se je že pred več leti uvrstil s katoliške strani „Slovenski učitelj“, glasilo Slomškove zveze. Po večini učiteljstvo (in deloma tudi dijaštvo) piše tudi oba naša mladinska lista „Vrtec“ in „Zvonček.“ Njuni pisavi — tako „Vrtčevi“ moralistiki, kakor „Zvončkovi“ igračkariji z rožicami, zvezdicami, muckami in kužki, ki sta že blede maniri — bi bilo želeti več sočne otroške drastike in šegavosti. Pravno stroko zastopa „Pravnik“, gradeč dalje na Razlagovih tradicijah, razvijajoč tozadevno slovensko imenoslovje. Za cerkveno glasbo imamo „Cerkveni glasnik“, za profano so skrbeli dr. Krekovi „Novi akordi“, ki so bila odlična specialiteta na celem slovanskem jugu. Tudi „Sokol“ in „Orel“ sta imela svoja glasila, istotako turistica svoj simpatični „Planinski vestnik“.

Domače znanstvo: zgodovino, narodopisje, književno zgodovino in deloma prirodne vede zastopa glasilo kranjskega muzejskega društva, ki je izhajalo pod Antonom Koblarjem pod naslovom „Izvestja“ in izhaja sedaj pod Grudnom, Mantuanijem in Sajovcem z internacinalnim naslovom in istotako vsebino kot „Carniola“. Kljub nekdanjemu Levčevemu prizadevanju in trudu sedanjega koncentracijskega uredništva se ne more povzdigniti nad lokalni pomen, kakor se je bilo to posrečilo pod uredništvom Antona Kaspreta izhajajočemu sorodnemu mariborskemu „Časopisu za zgodovino in narodopisje“. S prispevki Štreklja, Murka, Žigona, Glonarja, Kosa, Kidriča, in Nachtigalla se je bil povzpел ta list na višino, na kateri je dostojno reprezentiral našo filologijo v širokem njenem zmislu že tudi pred vnanjim svetom. Sedaj, ko se je pod Kovačičem vrnil na lokalno polje, pričakujemo, da bo to nalogo še v višji meri vršil njegov desident Kaspert-Kidrič-Nachtigallo „Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino“, čigar prvo številko vojne razmere pač predolgo drže v tiskarni.

III.

Po tem obzoru, v katerem sem tuintam nakratko poizkušal označiti dobre začetke, prednosti, a tudi to, kar je tvorilo po mojem mnenju nedostatke dosedanjega našega časopisja, prihajam k glavnemu namenu teh vrstic: k smotreni organizaciji našega časopisja. Tozadevne moje misli so se čutile že iz sodbe, s katero sem spremljal dosedanji razvitek naših žurnalov. Zato sem lahko sedaj prav kratek.

Potrebujemo predvsem strogo književnega lista, stoječega na tleh svobodnega, avtonomnega umetniškega ustvarjanja. Brez omnibusa in menežarije. Ves list naj služi samo beletristiki, estetiki, kritiki, brez družinske prikladnosti, revijalnih aktualnosti in strokovnjaških ekskurzov. Ljudje, ki so doslej naročali list, da so čitali drobiž v listku, naj ga ne naročajo več. Z 800 naročniki bo lahko izhajal. In toliko ljudi bo menda vendar na Slovenskem, ki se zanimajo za lepo knjigo in vse, kar je ž njo v zvezi! To nalogo naj bi prevzel „Zvon“, ki je po svoji preteklosti v to najbolj poklican. A zato se mora odpovedati družinskemu programu in onemu poldrugemu tisoču naročnikov, ki so ga v zadnjem času naročali pač najbolj za svoje družine. Dvem gospodom se ne da streči! To je moral uvideti lani tudi „Zvon“. Kakor je moral biti urednik vesel Kraigherjevega romana, tako je moral priznati, da svobodno umetniško dragoceno razpravljanje seksualnega vprašanja v tem romanu ne sodi v družine. Kaj naj stori: ali naj omejuje pisatelja v svobodnem izražanju njegove individualnosti, ali naj se zameri družinskemu očetu, ki je plačal list? Jaz mislim, da je izhod iz te zagate samo eden: da se urednik in izdajatelj odločita za književni list in dirigitata očete v upravništvo družinskega lista. — Lani sem v parlamentu govoril z odličnim našim poslancem, ki je v novem „Zvonu“ bridko pogrešal revijalnega drobiža v listku, s kakršnim je moral Levec — kakor smo slišali — na ljubo občinstvu polniti svoj književni list. Naj se odpove „Zvon“ revijalnih sotendenc in tudi revijalnih naročnikov, pa ne bo ne razočaranj ne sitnarenj.

Za napredne družine naj ustanovi „Tiskovna zadruga“ obširen, zanimiv zabavnik za dve tretjini sedanjih „Zvonovih“ naročnikov, katerim se bo pridružilo vsaj še toliko, ako bo list prinašal solidno beletristiko, kratke interesantne članke iz najrazličnejših panog človeškega znanja in delovanja, bogato in nazorno ilustrirane. Istotako ne sme napredna stranka vsaj po vojni, ko se vrnejo pisateljske sile domov, prav nič več odlašati z izdajo revije, ki bo dala stranki trden temelj in svobodomiselnemu razumništvu sodobno resno hrano in še kulturni drobiž po vrhu.

bi ta usodepolna vojna, ki nam je v marsikaterem oziru odprla oči, pospešila tudi smotreno organizacijo našega časopisja!

Na podoben način naj bi se po mojem nemerodajnem mnenju oskrbela z listi tudi katoliška stranka. „Dom in svet“ naj bi postal zopet družinski list, katero nalogo je vršil sam in edin leta in leta. Za katoliško leposlovje naj bi ustanovil dr. Izidor Cankar manjši list po načinu češkega katoliško-modernega „Tyna“. Prinašal bi lahko (kakor tudi „Zvon“) po eno umetniško reprodukcijo slovenskih slikarjev in kiparjev kot prilogo in v tekstu jemal v poštev tudi vpadljivo umetnost dotlej, dokler ne dobimo vsaj majhnega lističa, posvečenega grafičnim umetnostim. Slišim, da se nam obeta. Strokovnih znanstvenih razprav pa bi književni in še manj družinski list nikakor ne smel prinašati. Bréznikove filološko dobro kvalificirane razprave v „Domu in svetu“ niso sodile v ta list, kakor tudi ne zame specielno zanimivi Žigonovi prispevki v „Slovana“, kjer je izšel celo katalog Čopove biblioteke!! S takimi razpravami v „Carniolo“, mariborski „Časopis za jezik, književnost in zgodovino“. Revijo katoličani že imajo, dobe jo tudi socialisti. Naj bi bilo delovanje revij vseh treh naših glavnih strank ozbiljno, tekmovalno in za celokupni narod plodonosno.

Čudno, da socialni demokrati slovenski nikoli niso mislili na svoj družinski zabavnik. Socialisti vseh drugih narodov drugače skrbe za svoje družine, zavedajoč se važnosti, ki jo ima familija v njihovi organizaciji. Pa kaj bo to čudno! Skupna slovenska abnormalnost je to pomanjkanje družinskih listov. Razmeroma največ pisateljev imamo, ki bi sodili v take liste, brezdvomno največ čitateljev, ki bi najrajši naročali zabavnike, trgovsko najboljše podjetje je družinski list, a vsi naši časopisi so silili v visoko književnost (celo taki, ki so bili ustanovljeni iz trgovske spekulacije!), dobivali smo revije, specialno-strokovne liste, samo naše družine in sigurno dobičkanosnega lista zanjo se ni spomnil nihče. Smo pač slabi trgovci Slovenci!

Upajmo, da pride ob novi orientaciji, sedaj ko se razmikajo horizonti naše domovine in naše misli, tudi tako važen element naroda, kakor je družina, do specielne svoje duševne hrane. Istotako bo treba skrbeti, da se obnove vsaj oni strokovni listi, ki smo jih že imeli. Naj

Iz poezij Viktorja Dyka.

Poslovenil dr. Ivan Lah.

Trenutki.

Jaz bolj sem, kot vi, spoznal, kaj je bol,
pogosto hodila po eni sva cesti:
zdaj smeje se hrib in smeje se dol —
a jaz ne odrečem se svoje bolesi.

Jaz bolj sem, kot vi, se na svetu smejal,
smeh bil mi je v šumu, v samoti uteha;
zdaj plaka dolina in gora vrh skal —
in jaz ne odrečem se svojega smeha.

V mrtvem zalivu.

To bil je tih in mrtev zaliv
zgubljen za ljudi, zgubljen za bogove,
stoječa voda — v plitvini kup gliv,
smrdelo je blato čez skrite cvetove.

Tu bilo življenje je v smrti, v življenju smrt,
moten sijaj in v srcu strah in odpor;
v težko tišino poletnih mrakov
glasil se je s kvakanjem žabji zbor.

Vdar vesel odmeval ni čez pristan,
svež glas se med vejami ni ozval, —
nekaj je večno zvenelo: zaman.
Mrtvi zaliv je le sovražstvo poznal.

Zdaj vali se tok — silen, mogočen tok,
ki trga valove in zemljo poprek
in cilja ne ve mu nobeden prerok,
grabi in daje in meče z brega na breg.

Kakšno življenje! Pogled zanimiv!
Kako se blato hitro odpravi,
ko živelj je divji pridrl v zaliv —
glej kakšen plen zdaj plava v daljavi.

Tok divji nekje je raztrgal most,
razbila se ladja je v deske na dvoje.
V mirnem zalivu igra se prostost —
vse temno buči in razbija in poje.

Na bregu sedim. Trenutek? Več dni?
Je res-li, da se tako je živelo? —
Pozdravljena, sveta povodenj ti,
pozdravljena, dokončaj svoje delo.

Bo-li to zopet tihi zaliv —
zaliv smrti in stanja, gnilobe?
Kup blata, ki vsak dan bolj je smrdljiv,
in večni mrak v čas solnčne svetlobe?

Zakon usode je nespremenljiv.
Tu vegetirati, razpadati, gniti?
Jaz ne verujem — dokler bo svet živ,
kar bilo je včeraj — ne more več biti.

Zemlja govori.

Trda sem mati bila ti jaz,
grenek sem kruh ti jesti dajala,
nisem zibala za kratek te čas,
in možu sem rano zadala.
In ko so oči ti prvič spregledale,
temen se svet je pred tabo širil,
in usta so nehote ti povedala
o rani, ki čas je ni umiril.

Na naju oba je padal težek spomin:
trda sem mati bila jaz, ti trd sin.
In roke svoje nisi dvignil za mé
in z ljubeznijo nisi pomislil na mé.
Ko veter zarjul, ko zadrževal je mraz,
ni te doklical moj glas.
In ko sem zagledala bedo-obup,

kot da te Bog je proklel,
slišal besedo si brez obljub:
vzemi svoj del!
Težko breme nosim.
Prihaja radost-raj ali smrt-pogin?
Ali čuješ me sedaj, moj sin?
Mati sina prosim:
Varuj me, brani me! Mater usliši.
Varuj me, brani me! Če požar je v hiši,
če zničijo polje, steptajo —
napolni čas polje in stajo.
Jaz delež imela za čas sem bodoči,
za tebe, otrok, je bil delež izbran,
varuj me, brani me! V tvoji je moči,
naj ladja razbije se ali pride v pristan.
Čuj mojo besedo svarečo:
deleža ne prodajaj za lečo;
in če zapustiš me in greš,
ne umrem!
Ali veš,
koliko senc pride sem.
In kolikrat pest bo potomec zapel
in kolikrat sin te tvoj bo preklel.
Ne umrem, ker sem večna.
A bodoči moj čas le boleost bo nesrečna:
zakaj si svoj dedni delež prodal?
Zakaj si dvomil? Zakaj si izdal?
Da ne bil onečastil svojih bi rok?
Da sebe izdal si? Svobodo otrok?
Dokler si še dihal, si se podal?
In zakaj si se bal?
In kaj je to smrt?
Smrt je prehod,
k tvoji materi pot —
in njeno naročje kot domači je vrt.
Ali nečeš k počitku v mehko naročje,
kjer spi, kdor dosanjal je sanje otročje.
Zdaj prosim te mati: brani me, sin!
Pojdi, če smrti se upreš!
Če zapustiš me, ni zame pogin,
če zapustiš me: umreš.

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

Tolovaj Mataj — Martin Krpan. Dve novi mladinski knjigi s podobami smo dobili za četrti vojni božič. To je za tak majhen narod v teh časih mnogo in če bi še kdo dvomil o tem, da smo si zaslužili samostojnost, mu bodijo taki pojavi naše prosvete vsaj indicije. Če še kdo dvomi nad tem, da moremo rabiti le samostojnost v družbi drugih Jugoslovancev, prepričaj ga malost naše osamele gmotne sile, ki gleda iz skromne opreme teh dveh knjižic.

Fran Milčinski je pod zbornim naslovom „Tolovaj Mataj“ v založbi Tiskovne zadruge v Ljubljani, tisk Narodne tiskarne, izdal novo zbirko narodnih pravljic. V koliko je porabil narodno blago, v koliko je to blago literarno obdelal in popolnil, koliko pa je teh povestic spisal, morda čisto sam, bi bilo pač težko reči. Jezik Milčinskega je ritmični jezik vežbanih ljudskih pripovedovalcev, bardov in guslarjev, skoro melodramatičen, stavki jedrnati in kratki, sledba besedi in raba izrazov prava naslada. Milčinski se gotovo sam veseli, da zna z jezikom tako spretno sukati. Vendar — ta jezik ni za pojmovanje čitajočega otroka. Milčinski se je skoro preveč potrudil; pri daljšem čitanju začutiš neko maniriranost in ti vedno nakratko osekani stavki so semintja to, kar Prus imenuje „schnoddrig“; to je izraz za tisto zajedavo okrajšano govorico, ki je Berlinčanu v nemščini tako zelo pri sreju, Bavarcu pa je stud. Malo manj bi bilo malo več.

Prehajajoč k vsebini, moram reči, da pomenja napredek napram prvi pravljčni zbirki Milčinskega. To menim tako, da vsebuje nova knjiga več otroškemu čutu primerne. V prvi knjigi je bilo preveč

žalostnega, preveč o smrti. To je sicer vzeto iz duše našega toliko stoletij nevaževanega in potrtega naroda, je pravo narodno blago, a za deco ni. Iz otroških ust sem moral slišati kritiko: Pravljičice iz nemških knjig so vendar lepše, ker ni sama smrt in nazadnje je vedno veselje. Otroci ne mara tragike, želi si le romantike. Čeprav se razjoče sredi pravljice nad bridko preganjano kraljično in nad princem, ki mora biti krastača, h koncu koncev mora priti do sijajne svatbe z večmesečnimi gostmi po vsem kraljestvu. Coprnice morajo pa sežgati. Otroci se instinktivno brani žalosti, čut pravičnosti mu pa kliče po krutem kaznovanju preganjalcev. Nekaj mu ostane nerazrešenega, če ni dobil vsak tega, kar mu gre. V otroški predstavi opere „Janko in Metka“ sem opazil, da je kar zavriskalo po gledališču, ko so coprnico porinili v plapolajočo peč. Pa deci to na duši nič ne škoduje. Saj v takih figurah ne vidi človeka, ki naj prestane strašno smrt, temveč le pošast. Trpinčena pošast pa vzbuja le škodoželjen smeh, kakor ukanjen hudič, če ga kovač nabija na naklu in mu za spomin še s kleščami rep odščipne.

V marsikateri pravljici Milčinskega hoš v slovenskem oblačilu našel stare znance iz Grimmovih nemških pravljic. To seveda ni plagijat; pravljice so mednarodno blago, o katerem se ne ve, kje je bilo najprvo. Iz Asbjörnsonove zbirke norveških pravljic poznam Milčinskega „Poldruga Martina“ pod imenom „Bedastega Matijca“; Matijec dela še hujših neumnosti in še več, nego Martin, nasploh pa ravno iste.

Milčinski je svoji knjigi dal podnaslov „slovenske pravljice“. Ni torej nanje

zapisal „za mladino“. Da pa bo vsak človek zbirko pravljic s podobami brez pomisleka smatral za namenjeno mladini, o tem pač ne more biti prepira. Zato se pa resno upiram temu, da so v zvezku tudi povesti, kakor „Mrtvi ženin“ ali celo grozna: „Žena ni marala otrok“. Kdor one povesti še ni čital: Umrla teta hodi kot mora v obliki peteronogate pošastne mačke tlačit ubovega malega nečaka, kasneje se pa plazi kot javkajoče strašilo ponoči okrog hiše in doji kačo! Take storije sodijo kvečjemu v zbirko povesti o strahovih, kakor jih ima nemški knjižni trg zdaj vse polno.

Knjiga je opremljena skromno, primerno mali prodajni možnosti pri nas. Seveda tudi primerno temu vojnemu času, ko še papirja izlepa ni več dobiti. Če bi bili tolikšni, kakor Čehi, bi si založništvo pač ne bilo pomišljalo radi večje in lepše oblike ter radi podob v tribarvnem tisku. Ravno pravljicam je treba pestrih slik, kakor je njih vsebina pestra.

Ivan Vavpotič je s peresom narisal petnajst podob in naslovni list. Izbral si je za ta format gotovo najprimernejšo tehniko, ker risba, ki obstoji skoro le iz črt, se da v mali obliki še najčedneje tiskati. Vavpotič je risal s precej grobimi, energičnimi potezami, kakor bi posnemal starejši lesorez. Vavpotič je eden naših najboljših in umetnik ne samo na slovenskem obzorju. S svojim znanjem se lahko kosa z drugorodnimi slikarji dobrega in znanega imena. Tudi iz teh podobic gleda velika tehnična moč in gotovost oblikovanja. Ali reprodukcija je skvarila vse, kar se je skvariti dalo. Kriv je slabi papir — če ga posliniš, vidiš da je pivnik —, kriva je oblika malega abecednika in kriv je tisk sam. V tako majhni obliki je pač komaj mogoče napraviti čedne posnetke risb, ki so v izvorniku seveda mnogo večje. In da je mera polna, smo taki majhni reveži, da vsa naša tiskarska obrt še danes ne premore nobene oficine, ki bi se redoma pečala s tiskom podob, kaj še, da bi sami izdelovali kličjeje. Naše tiskarne včasih celo najboljših kličjejev

ne znajo čedno natisniti. To ni očitek, temveč le ugotovitev. Saj manjka tiskarnam, ker niso reprodukcijske oficine, seveda tudi potrebnih tiskarskih specializistov z dolgoletno osebno izkušnjo in osebnim čutom za vse imponderabilije, s katerimi je računati pri takem tiskanju. Vavpotič gotovo ni vesel teh posnetkov. Najhujša je podoba z zmajem na strani 30; vse je črnosivo zamazano v divji kaos. Vavpotič je delo baje prevzel o božiču 1916 in je risal najbrže premišljeno, poskušajoč to in ono. A ti posnetki bi mogli zapeljati človeka do mnenja, da je umetnik delal brez veselja in šele v zadnjem trenutku prilično vse skupaj nametal, samo da je bilo gotovo. In vendar je Vavpotič oprezen umetnik. Radi popolnosti pa nočem zamolčati, da so živali, ki grizejo večglavega zmaja na že omenjeni podobi, deloma v nasprotstvu z zoologijo in bi bil umetnik storil prav, če bi bil pogledal v Erjavca. Podobo na strani 38. je pa moral Vavpotič le res v neki naglici narisati, „mislim.“ Drugače si ne morem razložiti male nesreče v perspektivi, ki se mu je pripetila z nogama princeze na desni strani podobe. Mislim, da se sme to pač povedati? Vavpotič ostane zato ravnostisti po vsej pravici visoko čislani umetnik. Humorist pa Vavpotič ni in kjer skuša biti dovtipen, čutim vedno, da mu je humor potekel iz razuma, kakor če se resen koncertni pevec-umetnik pri dobrodelni priredbi trudi s kupleti. En dovtip pa se mu je le posrečil in je izvrsten. Ta dovtip je na naslovnem listu. Milčinski je dal na vznožje tega lista napisati lepe besede, ki se bero kakor bi bile vklesane v kamen iz hudih časov, vzdian v stare cerkev, ali pa da so iz stare kronike: „V četrtem letu vojne — da bi bilo zadnje — in vojna zadnja!“ Tja je Vavpotič posadil dve prav majčkeni figurici, na desno in na levo tega lapidarnega vzdihljaja. Mirovni angelj se drevi za vojakom, ki se ozira nazaj ter beži na vrat na nos pred palmovo vejo, katero mu moli angelj nasproti kakor eksorcist sveti križ preganjanemu vragu. To je dobro, je umetniški humor

v par potezicah na najmanjšem prostoru.

No in sedaj Martin Krpan! O Levstikovi klasični povesti ni treba govoriti; če bi se količkaj z okusom dala prevesti na tuje jezike, morali bi napeti vse sile, da jo širni svet spozna. Pa dvomim o možnosti; zakaj tudi v slovanskih prevodih, dobrih prevodih, mora izgubiti svoj slovensko-kmečki kolorit.

Krpana imam v spominu še iz let, ko sta Fran Levstik in moj oče prijateljsko občevala. Ta za mladino in odrasle enako vžitna vesela opesnitev prav domačega junaškega motiva je bila že ob svojem rojstvu zrela za posebno izdajo s podobami. Sedaj jo imamo in naj bi ne bilo slovenske rodbine, ne Slovencev samcev, kjer bi ne imeli obnovljenega Krpana.

Založba (Nova založba v Ljubljani; tiskala Katoliška Tiskarna) je imela zelo srečno roko. Velikost in oblika sta za pravljico knjigo pravi, papir so našli dokaj dober. Posegli so pa tudi po risarju, ki je ravno za Krpana med našimi umetniki pač edino pravi. Henrik Smrekar po slikarski šolanosti daleko ne dosega Vavpotiča, pravzaprav je genijalen samouk, ki je z rutino mnogoletnega dela premagal toliko težkoč „umetniškega rokodelstva“, se toliko naučil pravilnega risanja, da smemo z mirnim srcem imenovati njegovih dvanajst risb za Krpana pošteno, resno umetniško delo in pravi kras za knjigo. Smrekar je s temi podobami prekosil samega sebe. In ostane naj, v svesti si mej svojih zmožnosti, za vedno pri grafiki, pri črni in barvasti risbi, tudi pri bakrorezu morda, katerega je že z uspehom poskušal. Vavpotiča smemo imenovati famoznega slikarja, ki suvereno ovlađuje velike stvari, reprezentativni portret, velike pokrajinske slike in interjerje, stvari, za katere so oljnate barve; Smrekar ima pa svojo čisto posebno republiko, republiko umetniškega humorja, in tam je prvi ljudski komisar na vsem slovanskem umetniškem jugu. Nimajo ga ne Hrvati ne Srbi enakega. Če sem dionizijskega Henrika preje imenoval samouka, naj se torej to ne razumeva diletant.

Smrekar je tudi velik temperament vobče.

Temperamentnost je najvidnejši znak Krpanovih slik. Da jih je Smrekar risal con amore, kaže tudi okolnost, da je delo prevzel šele o vseh svetih 1917 in je takorekoč na mah dovršil. Bati bi se bilo, da bo Smrekar zašel preveč v karikaturo, kjer je povsem doma. A te podobe so risane ravno zadosti nepretirano, le tu in tam, iz potez kakega obraza, iz pojmovanja vsega položaja, iz obnašanja tudi postranskih, štafažnih oseb mežika umetnikova veseljaška hudomušnost, njegova pereča ironija. Le natanko študiraj te podobe, in neštetokrat se boš zadovoljno namuznil Smrekarju v zahvalo.

Nekoliko pač mrgole te osebja polne podobe, in osredje ter ozadje tiščita včasih malo naprej, sta malce malo različna v tonu. A tudi tukaj je kriva v glavnem reprodukcija, klišeji sami in tisk. Ta je odgovoren tudi zato, da so podobe včasih nekam sajaste in nečiste. Vendar pa so posnetki neprimerno boljši od Vavpotičevih, že radi boljšega papirja in oblike. ²² Zdi se mi, da bi bili še dosti boljši, če bi bili dali izvornike fotografirati skozi gostejšo mrežico; seveda, če bi znali tudi z dovoljnim čutom tiskati po finejših klišejih. Čas bi bil, da bi se naša samorodna civilizacija vendar že povzpela do lastne dobre in vsestranske oficine za ilustracijsko obrt, kakor jo imajo Čehi v tvrdki „Unie“.

Če sem omenil neugodnosti Smrekarjevih podob, sem moral to storiti že radi vestnosti. Naštete stvari so pa v primeri z vrlinami vendar malenkostne in ne bo ga menda človeka, ki bi Krpana po pregledu ne položil iz rok vzradoščen in hvaležen. Smrekar sam se je pač moral navdušiti ob tem naročilu. Podal je dvanajst vseskozi predelanih risb, vglobil se v posameznosti in zlasti v slog časa, katerega si je izbral.

In tu smo na točki, na kateri se bodo nazori morda ločili. Jaz pojdem z onimi, ki Smrekarju pritrjujejo, da si je izbral gotov slog in čas, in da si je izbral ravno čas baroke. Proti temu se da navesti, da

se gode take pripovedi, kakor Krpan, izven časa, da morajo ostati nedotaknjene po zgodovinskih pritiklinah. Ali kaj drugega je pravljico pripovedovati in pravljico risati.

Poslušalec pravljice ima le prav malo slike o podobi oseb in krajev ali pa celo nič; sledi le dogodkom in črpa poezijo iz pravljice. Fizični gledalec pa mora te osebe videti v resničnih oblikah in na gotovih krajih. Pravzaprav se nobene poezije ne da do "ilustrirati", ker more tudi najboljši umetnik narisati le nekaj konkretnega, kar ti pa veže predočevanje morda ravno drugače, nego je bilo tvoje lastno. Zato so boljši nemški književniki in tudi vpodabljaljoči umetniki že dostikrat oporekali "krasotni" izdaji Goetheja, Schillerja in drugih, čeprav so podobe od Kaulbacha in enakovrednih slikarjev svoje dobe. Pri pesmih si pomagajo z alegorijami, ki pa včasih tudi vse pokvarijo; najboljše so še dekorativne vinjete, ki niso z vsebino pesmi v nobeni neposredni zvezi, nego izkušajo le dati sorodno občutje. Če se pa na to temeljno vprašanje ne oziramo, se moramo prilagoditi temu, da se pravljici in pripovedki poda določen slog in čas. Sicer sem ravno pri pravljicah na odru videl že razne klaverne poizkuse, prizor času odmakniti z mešanjem najrazličnejših noš ali celo s kostimiranjem posameznega igralca z oblačili raznih dob. Celó na boljših odrih. To naj bi bilo posebno zabavno in duhovito, zlasti če je enaka zmešnjava bila uveljavljena tudi še pri določitvi kulis. Taka mešanica pa žalibog ni rodila aritmetičnega sredka nadržanosti, nego le surove brezokusnosti in je pokvarila vso igro.

Za Krpana jo bilo treba "starih časov" Baroka je od nas ravno dosti daleč, da nam velja za stare čase. Smrekar jo je po mojem izvrstno pogodil, da je postavil Krpana ravno v to dobo, nekako v čas solnčnega kralja Ludvika XIV. Pri Smrekarjevi bistroti in splošni izobrazbi sem prepričan, da je to storil práv z namenom. Treba je bilo v slikah pokazati ono nad vse komično nasprotje med srčno poštenim, zavestnim, a kraševsko zarobljenim kme-

tom Martinom Krpanom in med precioznim, v nešteti predpisih stroge etikete se gibajočim in stopicajočim dvorjanstvom, katero ob vsej nesreči države od srca zaničuje preprostega rešitelja. Iz fiziognomij teh dvorjanov zre ona smešna "važnost", ki je lastna otemnelim, skoro pošastnim podobam pradedov z alonžno lasuljo, visečim po fevdalnih graščinah. V sredi teh ljudi pa stoji ljubeznjivi, razumni in res hvaležni cesar Janez. Tukaj dodajam še sledečo opazko. Tudi Levstik je povest pravzaprav vsaj krajevno vezal. Govori o naših krajih in o Dunaju. S tem je dal vsebini mnogo več gorke krvi, nego če bi bil rekel, da je to bilo nekje v Deveti deželi. Seveda ni ta Dunaj resnični Dunaj, ampak le izraz za mogočno cesarsko prestolico. Za našega kmeta, zlasti v prošlih časih, sta bila pojma cesar in Dunaj nerazdružljiva in daljnji Dunaj mu je bil sploh tip za vse, kar je cesarskega na svetu. Cesar na Dunaju, papež v Rimu. Da so še tuji cesarji na svetu, o tem si ni bil dosti na jasnem; le turški sultan mu je bil še nekaj posebnega.

Smrekar je ustvaril nad vse blesteč cesarski dvor. Z ljubeznijo se je polotil težavne in ne ravno prijetne naloge, biti "pristen" do malenkosti, da le priklene na te liste vse razkošje. Ni bagateliziral arhitekture, kočij, zrcalnih okvirjev, dvornih hlevov, dvorne kovačnice in drugega. Tudi cesarska orožarna s starodavnimi oklepi in trofejami iz dobe vitezov je brezhibna. To vse je bilo potrebno. Ravno cesarski dvor ostaja pri čitanju Krpana precej meglen; važno ozadje je sicer, a ne razmišljaš, kakšno pravzaprav. Kakor že rečeno, bralec take stvari le bolj čuti, nego jih vidi. Sam sem vedno videl le Krpana, njegovo kobilico in za silo še Brdavsa, poslednjega kot nekakega velikanškega ljudožerca v razcapani obleki laškega razbojnika. No, Smrekar nam je napravil Brdavsa groznega Turčina, v prekrasni orientalski obleki. Tudi to je dobro. Brdavsa pravi o Krpanu: "Kmet je kmet; saj se ne zna bojevati, kakor gre junakom." Torej je Brdavsa pač stanovski človek, gospod. In ker je grozen, nevaren vsemu

civiliziranemu svetu, ni napačna misel, ga napraviti za pripadnika onega naroda, ki je bil doslej dedni sovražnik vsega evropejstva in krščanstva.

Bral sem zadnjič profesorja Funtka oceno o Smrekarjevem Krpanu v „Laibacher Zeitung“. Ima prav in nima prav. Res je Krpan še večji vžitek za odrasle, nego za mladino. Le odrasli razume celotno Levstikovo umetnost in ves njegov humor. Mladina vidi le stvarne dogodke, dvoboj, Krpanovo zaupanja vredno moč. Ali tudi to je za mladino zadosti; tudi pripoved sama, ki tiči v delu, je dovolj mikavna in lepa pravljica. Mogoče prof. Funtku ni znano, kakšno navdušenje vlada že med šolarji za Krpana. Saj ga najdeš po vseh berilih in znali smo ga skoro na pamet, predno še se je učitelj lepega dne domislil, da ga čitajmo v šoli. Tedaj pa je bila šolska soba kar začarana, bil nam je praznik. Tudi ne morem pritrditi, da bi bile Smrekarjeve podobe le za mladino. Za mladino so pač po stvarni vsebini, odrasel človek pa vživa na njih Smrekarjevo umetnost in njegove risarske domisleke, vse to, kar je Levstiku dodal iz svojega. Ko sem tanko knjigo podnevu pazno pregledal, vzem sem jo zvečer še s seboj v posteljo ter več nego poldrugo uro gledal te podobe. Umetnost vedno zanima in je vžitek, in risati umetniško tako, da tudi mladina in navaden človek podobe gledata z razumom, je še umetnost posebej. Kolikokrat prinašajo umetniški obzorniki posnetke ilustracij iz novih izdaj pravljic, risanih namenoma za deco, in mnogo je estotov, ki radi zbirajo pravljичne knjige vseh jezikov radi umetniške risarske opreme. Umetnost je ena, sredstva različna. In v Smrekarjevih podobah tiči, kar sem že povdaril, dosti fines pojmovanja ter humorja, ki jih otrok niti opazil ne bo. Dve napaki, ki jih omenja Funtek, sem pa tudi takoj opazil. Jasnó se mi zdi, da zagrabiš človeka, s katerim hočeš opletati po drugih, okrog pasu ali prsi, ne pa za noge. In pred cesarskim dvorcem leze Krpan iz kočije tako, kakor bi lezel vanjo in se od cesarja že poslavljal. Kretnja je tako karakteristična,

da se temu čutu ne ubraniš niti z izgovorom, da se je obširni Krpan moral na posebne načine izmotati iz premajhnega mu voza.

Naposled še Krpanova lastna oseba. Profesorju Funtku je predebel; meni pravzaprav tudi in nekoliko morda tudi prevelik. Seveda proti takemu dolgemu Brdavsú ga mora že nekaj biti. Levstik je pa Smrekarja sam dovedel do tega, da nam ni narisal koščenega kraševskega hrusta, nego zalitega. Minister Gregor svetuje cesarju, naj bi Krpana mesto umrlega Stehana napravil za dvornega norca. „Zvitorepec je; debel je; smešen tudi . . .“ tako povdarja minister. In zakaj ne bi Krpan mogel biti neznansko močan, pa še debel povrh? Takih prikazni ne manjka med kmeti. Krpan je pa spadal tudi med ljudi požrešnega želodca, kar nam sam Levstik razodeva.

Da končam: Misel te izdaje je bila zelo srečna in izvedba tudi. Vsem pa se nikdar in nikoli ne da popolnoma vstreči. Če bi naše razmere ne bile tako beraške, bogataši pa ali stiskači ali premalo izobraženi, bi se bili našli novi za to, da bi bil Smrekar napravil akvarele za barvni tisk. Še tako se podobam pozna, da hrepene po barvah. *Dr. Miljutin Zarnik.*

Růžena Svobodová. Žena poznatemu slovstveniku, je S. sama odlična sodobna pisateljica. Njene zbrane spise ponatiskuje Česká grafická akc. společnost „Unie“ v Pragi v okusni opremi. Dvajsetorica zvezkov bo obsegala po večini romane, dalje povesti ter Dětské povídky poleg Italských listův. Svobodová riše najrajša in z največjim uspehom junakinje, ki nadkriljujejo po svojih možnostih in zahtevah okolico ter običajno podležejo v boju za svojo srečo. Njen slog je ritmično ubran in izbran, svež in slikovit, dogodki pa uravnovešeni, živahni in izvirni.

Obsežna knjiga Černi myslivci (lovci) je posvečena prijatelju pisatelju Macharju v zahvalo na poklonitvi „Rima“, kjer je dozvetne učil ceniti južno solnce, sijaj antične prosvete in pokazal podobo okrepjenega življenja, nosi podnaslov

„horské romány“, četudi med 11 črticami in zgodbami zaslužijo le nekatere ta naziv. Odigravajo se na Visokih gorah v Sumavi, kjer je imel bogat knez-duhoven, ljubitelj prirode in strasten strelec, stalno 12 črnih neženatih lovecev za pobočnike. Šele kadar je kateri revirnik umrl ali stopil v pokoj, se je smel najstarejši med njimi poročiti, a brž ga je nadomestil lep mladenič. Iz te zgodovinske naprave, iz lovskega celibata se razvijajo prevesno pričujoči konflikti. . . Uvodoma izvemo vzvalovano zgodovino prednikov princa Rudolfa, ki se radi nesrečne ljubezni in zastran nasledstvenih spletek posveti mašništvu, držeč se nato Spinozovih naukov o prostem človeku. Odpovedal se je posvetnemu fideikomisnemu posestvu, zato pa nastopil premoženje po cerkvenem knezu in živel ko moder poganski velmož. Sledi žaloigra krasotice, katero združi vis major svečeniške oblasti s kovačem pretepačem, dočim mora njen gizdalinski obletovalec vzeti nekdanjo ostavljeno izvoljenko. Potem čitamo, kako zaljubljenec ustrelji tujo ženo, zalotivši jo s tretjim na samoti . . . Za spremembo pride tedaj dušeslovno globok intermezzo divjega lovca . . . Turobna je historija deklince-nedotike, ki zgreši pamet . . . V Dětškém raju vlada širok optimizem, dobršen del zavzemajo živali. Naslednja prigodba ovaja haut goût: nerazumljena soproga pobegne s hribov k židovskemu

miljonarju ter umrje ob dvojčkih novo-rojenčkih . . . Sladký večer, mestoma zaplenjen v političnih primesih, vsebuje kos življenjske modrosti: Sreča ne obstoji v gladnem hrepenenju in njega izpolnitvi, ampak v odpovedi! . . . Sveřepá Meluzina ponazoruje ko Theurietova Undina ali pa Goethejev Ribič tajnovito moč vode; v čudaškem značaju neobične rusalke tiči tožna tragika. Sklepna slika izzveni v obžalovanju, da je nehala doba spleena in ekscentričnosti; novo pokolenje nima več demonskih kril. — Na ta način so duša vsi raznoviti zbirki mladi črni loveci, nič manj pa ne žije in dije v njej pestra pokrajina, čisto tako kakor je v Hugojevi Notre Dame glavna oseba katedrala.

Prav čitna je nadalje ilustrirana knjižica Pokojný Dům, posvečena pokojnemu kritiku Šaldi, podroben opis vseh neznatnosti rodbinskega dejanja in nehanja v zatišju. To je ostrov blaženih, kjer čustveno bogati razumniki, slični rožam čutljivkam, živé pri vsej enoličnosti mnogotne trenutke. Slednji kamen, sleherna rastlinica, vsaka životinja jim je povod zanimanja in pozornosti, še tako nična stvar budi čustvo, v tem Tuskulanu se vse razume, vse odpušča. Človek postaja eno z vesoljno naravo: In smrti ni, jaz vidim le življenje, življenje večno vidim krog in krog!

Ant. Debeljak.

LISTEK.

Motiv Preradovičevega „Putnika“. Pač najbolj znana Preradovičeva pesem je njegov „Putnik“ (1844). V temni noči potrka potnik na okne bajte, proseč prenočišča. Starka pač odpre, a zavrne potnika, češ, da ima še za svojo deco komaj prostora. Ves obupan, obžaluje potnik, da je ostavil dom. Kar zapoje petelin, naznanjajoč bližnji dan. Radostno pozdravlja potnik

jutranjo stran, kjer leži njegova domovina.

Motiv takega potnika v dobi romantike ni redek. (Prim. Stoosovo pesem „Putnik domovini“ v Gajevi „Danic“ I. št. 4 ali Miladino pesem v Tylovem češkem romanu „Poslednji Čeh“). Izvir mu utegne biti v Chateaubriandovi povesti „Atali“, ki je bila kakor nekak signal ro-

mantike ter se je takrat prevajala v razne jezike.

Naša literarna zgodovina je že opozorila na odnošaj med njo in „Krstom pri Savici“. Junak „Atale“ Šakta se je izpostavil „vsakojaki nevarnosti za svobodo, a hipoma mu ženski pogled izpremeni njega nagnenja in misli. Pozabi na domovino, na mater, kočico . . . ne briga se za nič, kar ni Atala“. Atala pa zaobljubi večno devštvo. Umirajoč pravi: „O Šakta, imam do tebe zadnjo prošnjo! O kako trpko bi bilo, ločiti se od tebe za vedno! Pojdem danes samo pred teboj in te bom čakala v nebeškem kraljestvu. Če si me ljubil, daj se poučiti v veri krščanski, ki pripravi našo združitev v večnosti.“ Obljubil ji je sprejeti krščansko vero. Spoznal je, da je srce, najjasnejše na videz, podobno studentu v puščavi Aladme: „površje se zdi tiho in čisto, a če pogledaš na mirno dno, ugledaš ogromnega krokodila, ki ga studenec krije v svojih vodah.“ — Kdo bi se pri tem ne spomnil sličnih prizorov v Prešernovem „Krstu“? Naj še končno omenim, da nam Chateaubriand opisuje slap (niagarski), ki nanj zre zamišljen junak v mesečni noči.

V tej „Atali“ torej, ki nam prikazuje začetek krščanstva v severni „Ameriki“ med „indijanci“, nahajam tudi pesem, ki spominja Preradovičevega „Putnika“. To je Atalina „p e s e m o d o m o v i n i“. Šakta, Črtomir Chateaubriandove povesti, je bil ujet pri plemenu Muskogulgov v Floridi. Atala, hči voditelja tega plemena, ga reši iz jetništva ter pobegne z njim proti severu v gozdne puščave. Prišla sta do reke Tenaza, ki se izliva v reko Ohio. Tu sta si napravila čoln in plula po reki navzdol. Reka, ki ju je nesla, je tekla med visokimi strminami, vrhu katerih je bilo videti zahajajoče sonce. Tihota. Kar pa „hči prognanstva“ zapoje pesem, ginljivo in otožno, pesem o domovini:

„Srečen, kdor ni videl dima slavnosti tujekrajne in ki je sedeval le pri radovankah svojih očetov !

Ko bi modra šojka od Mešasebé (= Misisipi) rekla pisani zebi iz Floride: Zakaj tuguješ tako žalostno? Ali tu ni lepih vod

in lepih senc in vsakojake paše, kakor v lesovih tvojih? Tako je, bi rekla ubeglica zeba floridska, da, ali gnezdo moje je v jasmínu: kdo mi ga da? in solnce pustinje moje, ali ga ti imaš?

Srečen kdor ni videl dima slavnosti tujekrajne in kdor je sedeval le pri radovankah svojih očetov!

Potoval je mnogo ur in utrujeni potnik (romar) žalostno sede. Ozre se po hišah ljudi; nima potnik, kamor bi sklonil svojo glavo. Potrka na bajtico, odloži lok za duri, prosi prenočišča; gospodar mu pokima z roko: potnik vzame lok in se vrne v pustinjo.

Srečen, kdor ni videl dima slavnosti tujekrajne in kdor je sedeval pri radovankah očetov svojih!

Kdor ni ostavil domovine svoje, njemu ste življenja dni napolnile vi, divne pripovedke, pripovedovane ob ognjišču, in vi, sladki izlivi srca in dolga ljubav. Grob mu je doma; na grobu solze prijateljev.“

Ali je Preradović poznal Chateaubrianda? V svoji študiji „Petar Preradović“ (1903, str. 119) pravi Drechsler, da ga je „jamačno čitao i poznavao.“ V nemškem jeziku so Chateaubriandova dela izšla 1827 do 1832, „Atala“ zase 1831. V češčino je „Atalo“ prevel Jungmann 1805. (Slovenski prevod Mihaela Verneta je izšel pozneje, v „Novicah“ 1859, str. 140 sl.).

Dr. Fr. Ilešič.

Kraigherova „Školjka“ na zagrebakom pozorištu. Nakon dosta neuspešnih premijera iz slovenske književnosti Kraigherova nas je „Školjka“ ugodno iznenadila. Kraighera prikazala nam je Zofka Kveder u „Savremeniku“, pak smo bili donekle upućeni o glavnim osebinama njegova umjetničkog rada. Iz „Školjke“ skoro smo razabrali, da imamo pred sobom tipičan produkt jedne mlade poletne književnosti naših dana. Talenat — time ona redovno obiluje — tu se raskošno rasipava, razdava se svim svojim odlikama, hoće da obuhvati sve, blješti svim šarama i niansama. Koje čudo, da mladi pisac nikako i ne podnosi odredjenja prostora, da se ne veže na

mjesto, pa ni na vrijeme. Radnja kao i ljudi kao da mu nisu čisto slovenski slučaj, vrijeme mu je naprosto — fin de siècle. Zalazeći u društveni život on ne daje slike stanovite društvene borbe, nego zahvaća smjelo u mračna područja najopćenitijih opće ljudskih problema. Pa i ovdje se ne sputava odgovorom samo na jedno pitanje erotske naravi, nego dira, ili bar zadirkuje, u sav svijet erotskoga, od intimnosti prvih ljubavnih nagona preko bračnih katastrofa sve do krupnih erotskih zločina. Uska se gradja njegove drame lomí pod pregolomim teretom, izvjedljivost gledalaca svaki čas snova izazvana ne nalazi jasnih odgovora, lica se suviše objašnjavaju tako da im refleksije brišu obrise i oduzimaju svježú životnu krepčinu. Na koncu njegova naslika gorka života više razbudjuje i izaziva, više nas razdražuje i potiče na mišljenje, nego potresuje.

Kraigherovim je licima poremetio ravnovjesje jak erotski nagon. To je krepka dramatična crta, ako i jednolična. Svi njegovi ljudi imaju svoju ljubavnu prošlost. I to bi još bilo iskreno, ali oni imaju i svoju ljubavnu teoriju. Pisac se savjesno trudi, da gledalac i jedno i drugo dozna. No kod toga nastaju svakakve smutnje: ne znamo, čemu treba da više vjerujemo ili riječima ili djelima, jer jedno i drugo nije vazda u skladu.

Pepina, glavno lice drame, izmijenila je svu silu ljubavnika, udala se i sad se napokon zaljubila — u brata muževa. Na početku drame oni su već ljubavnici. „Vanjski“ ne razlikuje se taj odnošaj od svih predjašnjih, pa ipak je to tek Pepinina prava sreća, ispunjenje svih njezinih ljubavnih čeznuća. Pisac nam ne kazuje zašto, treba da mu naprosto vjerujemo. Ako Pepina nije doslije birala, nije birala ni sada, ali sad je zahvatilo nju. To je njezina sudbonosna ljubav, njezino pravo na sreću. Ona traži, da je njezin ljubavnik oslobodi, da je usreći do kraja, da bude samo njezin. On bi joj imao donijeti veliko pročišćenje. No, zamalo, i Pepina se uvjerava, da i taj ljubavnik nije drugojačiji, nego što su bili predjašnji,

on joj to i sam iskreno prizna je. Pepini ne preostaje drugo, nego da podje strmičnom dalje i sve niže. Prije nego će krenuti ona se maša Nietzscheova biča i diže ga protiv muškaraca kao što je Nietzsche htio da to čine muškarci protiv ženâ. Pepina okrivljuje muškarce, da su je oni učinili takovom, kakova jest i kakova će još biti, a kad se zbog svega toga njezin muž ubija, ona ostaje hladna, svijesna sebi da nije ništa skrivila.

Na pitanje: tko je kriv u velikoj borbi spolova autor odgovara očito protiv Nietzschea i Strindberga, — muškarac. Sudbina drugoga ženskoga lica u drami, Olge, treba da to autorovo uvjerenje još upornije potvrdi. Ne smeta, što Olga reda brez skrupula ljubavnike, što ona nalazi svoju sreću u uživanju, bilo joj slobodno, no ako se Olge zadovoljavaju s takvom „srećom“, odalle još ne slijedi, da Pepine nemaju pravo na svoju sreću. Pitanje ostaje. I nanj autor odgovara: muškarac je kriv, kad žena posrće, kad promašuje svoju sreću i propada.

Jakim zamahom uspjelo je Kraigheru razotkriti nagonski život svojih lica. To je, čini se, najznačajnija osebina njegova talenta. Prikaz donjuanstva kao poroka jednoga i drugoga spola grandiozan je zahvat umjetnikov u život. Bič je u ruci Pepininoj više od simbola, sjeća gotovo na biblijsku scenu pred hramom s neugodnim prizvukom moderne detonacije samokresa, s kojim sebi muž u taj čas dokrajčuje život, pa ipak je cijela ta zbrka više škandal u „dobroj“ kući, nego jedan konačni obračun s tragikom našega života. Ako je — kako kaže autor — ljubav kod muškarca samo doživljaj, a kod žene život, onda srtnanje iz zagrljaja u zagrljaj ima za jedno i drugo različito značenje, kako to faktično i priroda utvrđuje, ali onda i donjuanstvo žene i muškarca nije ista stvar.

Društvo, koje je tu razliku zamijetilo, poslušalo je uputu prirode. Razlike nema samo izvan društva, ali onda nema ni razlike u krivnji. Niti je kriv samo muškarac, niti je kriva samo žena. Na veliko pitanje u borbi spolova ne odgo-

vara tačno ni Strindberg, ni Kraigher. Kao vazda gledamo — i proživljujemo — samo upitnike. Odgovori se postojano kriju iza ledene saiske koprene.

Ideja se Kraigherove drame ne iscrpljuje ni pošto samo u tom traženju sreće žene uz muškarca. Sreća je ženina biser u školjci, žena se baca u more života za školjkom, a da ne zna, hoće li u njoj doista naći biser. Kraigher misli, kad ga ne nalazi, propada, a kriv je muškarac. Drugo lice u drami, muž Pepinin, Tonin, i on je takov putnik za zvijezdom sreće. Prema njemu je autor rigorozniji. Njemu kao da ne prašta donjuanske prošlosti i tura mu samokres u ruke. Paralela nije autoru posve uspela. Tonin je ograničen muškarac, teoretičar, ljubavni eksperimentator, nije potpun i punokrvan muž, pa zato i nije njegova smrt posljednja riječ u slučaju Tonin.

Između Toninove „teoretične ljubavi“ i cinizma obaju doktora, ljubavnika Pepininih, Lubina i Podboja, tvori prijelaz djak Maks, brat Toninov. Ljubav prema ženi bratovoj za nj je još grijeh i teret savjesti. Autor je u scenama među braćom-ljubavnicima otkrio veliki svoj dramski talenat. Sam problem brata i ljubavnika, kojim nas je učinio prekomjerno izvjedljivima, ostao je ipak igra riječi, prešao je u ljubavnu debatu, kakvih ima i previše diljem čitave drame.

Uza sve to ipak treba puno pohvaliti Kraigherovu „Školjku“. To je smion pokus utakmice s velikom evropskom dramatikom. Pisac, doduše, reflektira na ideje drugih, ali ide svojim putem. Naivnosti otpadaju redovno na dialog, ljude vidi i iznosi jasno i sigurno. Koliko god je blještava njegova misao, ipak mu je jača snaga stvaranja. Rijedko su mu scene isprazne i suvišne, dramski živac ključa u njima vrelu. Humor mu je više ciničan, nego vedar — to ne bismo iščekivali kod slovenskoga autora. Pepinina maćuha Strelovka inkarnacija je toga humora, fino nabačen tip, profanacija ljubavnoga perušanja drugih lica u drami. Neprirrodnosti dijaloga često smetaju igri.

Kako je i trebalo, uprava se je pobrinula za dostojnu predstavu. Naši su glumci postojano svladavali „sivu teoriju“, što je preostajalo ide na teret autora. Šteta, što ga ni je bilo među nama, njegova bi posljednja korektura mnogočemu lijepome doprinijela, a naučio bi što šta i sam od realizma naših umjetnika. G. Dimitrijević stvorila je u Pepini živo lice. Njezino obračunavanje s ljubavnicima imalo je vazda dramsku pointu, no bič u njezinim rukama bio je ipak samo ostatak „teoretične ljubezni“. Za Tonina nije nas mogao zagrijati ni g. Nučić. Scenu s Maksom odigrao je dosta rafinirano. G. Pavić bio bi sjajan slovenski djak, ali bez ipšenovština.

Ugodnije su uloge imali gdice Mihličić (Strelovka) i Gigesina (Olga), te gg. Borštnik (Podboj) i Papić (Lubin). To su posve konkretni tipovi iz društva, koje je trebalo s nekom umjetničkom finesom fiksirati, što su glumci i učinili.

„Školjku“ je naša publika lijepo primila. Osjećali smo diljem čitave večeri, da je sve to naša umjetnost i naš uspjeh. Mi Hrvati bili bismo zadovoljni, kad bi u Ljubljani hrvatska premijera naišla na jednako priznanje.

Zagreb, u listopadu 1917.

Branimir Livadić.

Medvedova še neobjavljena pesem.
Po naključju mi je prišiel v roke album v Kamniku bivajoče gosposdične V. R., kateri je pokojni pesnik Anton Medved v spomin napisal doslej še v zbirkah njegovih poezij nenatisnjene stihe, vredne da se otmo pozabnosti:

Spominski list.

Ko nesreča Te udari,
svojih ran nikar ne toži
skali trdi, mrtvi stvari,
reki temni, mladi roži.

Ako v sebi nimaš leka,
nikdar nima zemlja tiha
za trpečega človeka
ne odgovora, ne vzdihla.

Anton Medved.

Kamnik, 26. grudna 1907.

Priobčil Rudolf Binter.

O bolgarščini.

Očista zdédéné řeči mateřské, do niž národ po věky ukládal svou radost i tíseň, svůj um i krásu, již učil sebe i jiné, vzýval Boha a hlásal myšlenku lidskosti — očista řeči je denní snahou vzdělancův evropských. Sta myslivých hlav a pilných rukou sdružují se v společném úsilí, aby rodný jazyk, jímž člověk teprve se stává korunou tvorstva, uchován byl v pravé, původní bytosti své, ryzí, bohatý, svůj.

Naše řeč, I. 1.

Če se kako zlo zastara, kaj zavoljo tega, ker je ostarelo, več ni zlo? Je-li zdrav, kdor ima v telesu mnogoletno hromoto? Mar zmote književne slovenščine več niso zmote, ker smo se jim privadili po vsakdanji neukretni rabi, akoravno smo uže bili učeni, da to ni prav?

Levstik, Zbrani spisi. IV. 116.

Novobolgarski književni jezik ni vzniknil kakor je novoslovenski iz pristne ljudske govornice, ampak iz pokvarjenega mestnega govora. V kritični dobi, ko so se ustvarjala slovniska pravilaza književni jezik, niso Bolgari imeli jezikoslovcev, kakor so bili Kopitar, Miklošič in Levstik, ki bi poznali pravega duha narodovega jezika ter vedeli ločiti, kar je pristno narodovega in kar je tuja primes. Tako se je n. pr. člen v bolgarski in slovenski jezik¹ vtihotapil za podobnih okolnostij, toda Slovenci so se ga otresli, Bolgari pa ne. Bolgarski slovničarji, kakor n. pr. Dupničanin, so slutili, da je člen nekaj popolnoma tujega duhu bolgarskega jezika, in so ga hoteli iztrebiti. Toda vsi poizkusi so se izjalovili.

Ko je bolgarski narod izgubil svojo politično samostalnost, so začeli na Bolgarskem postajati vplivni činitelji v večji

¹ Člen n. pr. imata J. Dalmatin v svojem prevodu biblije in J. Zelenko v svoji slovenski gramatiki.

meri Grki², manjši pa Vlahi³, Škipetarji in Turki. Posebno po mestih je zagospodoval grški živelj. Končno so Fanariotje zavladali v cerkvi in šoli. Vsled teh žalostnih razmer je začela pešati prejšnja cvetoča bolgarska književnost in prenehal se je negovati krasni bolgarski jezik. Ako pa se jezik več ne neguje, je kakor njiva, katera se več skrbno ne obdeluje in je kmalu polna plevela. Bolgarski jezik je začel propadati in se kvariti vsled vpliva novogrškega, vlaškega in škipetarskega jezika najprej po mestih in pozneje po deželi ter se je le v večalimanj nepristopnih bolgarskih kočah na visokih planinah še do danes ohranil kolikor toliko čist in neoskrunjen. Bolgarski jezik je podlegel vplivu novogrškega jezika, osobito kar se tiče glagola, in vplivu vlaškega jezika, zlasti kar se tiče samostalnika.

Vsled vpliva novogrškega jezika nima novobolgarski književni jezik nedoločnika in namenilnika ter si mesto njiju pomaga z odvisnimi stavki. Skrajšani nedoločnik se rabi le pri tvoritvi prihodnjika, ki je posnet po novogrškem n. pr. štá pisa (θέλω γράψω). Prihodnjik se tudi po novogrškem načinu tvori, da se h glagolu v sedanjiku pridaje prislov šté, n. pr. šte piša (θα γράψω). Trpnopretekli deležniki glagolov, kateri imajo a pred nedoločnikovo končnico ti, n. pr. poznat, se tvori po vzgledu novogrškega in vlaškega jezika (επιγράφω cingat⁴). Člen se v bolgarskem jeziku ni samostalno razvil, ampak Bolgari so se ga privadili v občevanju od Vlahov in Škipetarjev⁵, ki so člen imeli že prej. Kazalni zaimek so začeli Bolgari rabiti vedno pogosteje, zdaj pred samostalnikom,

² K. Jireček, Dějiny národa bulharského. 455—465.

³ K. Kadler, Valaši a valašské právo. 123—169.

⁴ G. Körting, Neugriechisch und Romanisch, 105, 106, 116, 117, 119.

⁵ G. Weigand, Rumänische Grammatik, 93.

⁶ G. Pekmezi, Grammatik der albanesischen Sprache, 85.

zdaj za njim v svrhu, da so na tak način poudarjali in pojašnjevali predmet, o katerem so se razgovarjali z ljudmi, ne-veščimi zadostno bolgarskega jezika. Odtod pa ni bilo daleč, da je po vzgledu vlaškega in škipetarskega jezika zaimek polagoma prešel v zastavljeni člen ter tako sčasoma izpodrinil sklonske končnice⁶. Na tak način je prej svobodni bolgarski jezik prišel pod gospodstvo tujih jezikovnih zakonov.

Bolgari čutijo, da ima njihov književni jezik preveč tuje navlake in da ga je radi tega treba očistiti in v narodnem duhu preurediti ter prenoviti. Da je temu tako, se da sklepati iz tega, da so bolgarski pisatelji začeli zavajati celo starobolgarske oblike kakor med drugim n. pr. trpno-sedanji deležnik v književni jezik. Tudi bolgarski slovničarji si še niso popolnoma na jasnem, kako končno določiti stalna slovniška pravila, ki bi odgovarjala duhu bolgarskega jezika, kar je posebno videti, če primerjamo med seboj bolgarske slovnice, katere so izšle v poslednjih desetletjih⁷. Za uspešno preuredbo bolgarske slovnice se je v zadnjem času nabralo mnogo gradiva, kajti danes so že skoro vsa bolgarska narečja znanstveno preiskana in temeljito proučena po strokovnjakih. Posebno velike zasluge za raziskavanje bolgarskega jezika so si med drugimi pridobili: Bolgar Ljubomir Miletič, ki je preiskal vzhodnja in rodopska narečja; Slovenec Vatroslav Oblak, ki je proučil makedonska narečja; Norvežan Olaf Broch, ki je razjasnil narečja na bolgarsko-srbskem obmejnem ozemlju, ter Poljak Antoni Kalina, ki je načrtal zgodovinski razvoj bolgarskega jezika. Na podlagi tega bogatega gradiva se morejo že zdaj sestaviti slovniški zakoni za novo-bolgarski književni jezik, ki bi bil prost vseh sledov vpliva novogrškega, vlaškega in škipetarskega jezika in prepojen s pravim bolgarskim narodnim duhom.

⁶ Drugače sodijo n. pr.: Lj. Miletič, V. Oblak in A. Kalina.

⁷ G. Weigand, *Bulgarische Grammatik*. 3, 67. 68.

Književni jezik bolgarskega naroda je treba kolikor mogoče v slogu starobolgarskega preurediti s pomočjo skrbno izbranega gradiva, vzetega ne le iz vseh bolgarskih narečij, ampak tudi iz spomin-kov starejše bolgarske književnosti. Književni jezik je namreč umetno zgrajeno kulturno občilo⁸, tvoreče vez med vsemi členi naroda, ima stalna slovniška pravila in njegove rabe se je treba v šolah naučiti, dočim narečje služi le ožjemu krogu ljudi in se v svojem razvoju večalimani ravna po književnem jeziku.

F. K. Gerič.

Znanstvena metoda. V januarski številki letošnjega „Zvona“ je dr. Glonar poročal o nekaterih mojih spisih, priobčenih pri „Jugoslovanski Akademiji“ v Zagrebu, zlasti o „Izvori in paralelah nekih, posebe narodnih prič“. Drju Glonarju se zdi, da sem „vrednost teh osamelih paralel precenjeval (toda to se primeri samo kakemu znanstvenemu začetniku“), da sem te osamele paralele „kratkomalo notiral, misleč si, ostalo bodo že opravili drugi, toda kjer (sem jaz) nehal, se znanstveno delo „drugih“ šele začne“, dalje, da nisem podal dokazanega izvora pričam niti dokazal njih medsebojne literarne odvisnosti. V bistvu mi torej dr. Glonar očita, da ne poznam znanstvene metode in da sem one stvari prehitro priobčil. Nezanjanje znanstvene metode mi očita zato, ker sem priobčil — gradivo in ne razprave, ki bi gradivo vezala in iz njega izvajala bistvo pojavov ter konkluzije. Kdorkoli je imel bodisi kot učitelj ali govornik ali znanstvenik kaj opraviti z duševno obdelavo snovi, ve, da je pri tem treba 1. gradiva, 2. njega analize, 3. posnetka, zaključka ali sinteze. Kdor je prehodil vse te stopnje, je snov obdelal do konca. Temelj in podlaga svemu nadaljnjemu delu pa je naravno prva stopnja t. j., zbiranje gradiva. Seveda to ni vselej na vnanje hvaležno delo in ga bodo prezirali baš začetniki, ki še mislijo, da se da nekaj „duhovito sauce“ brž narediti tudi brez

⁸ H. Reis, *Die deutschen Mundarten*, 5.

gradiva. Ali dr. Glonar res ne ve ali noče vedeti, da se gradivo izdaja baš kot gradivo, ne da bi ga izdajatelj hotel obenem že tudi vsestranski obdelati? Jaz sem hotel gradivo izdati in nič več; le malo sem segal preko te namere in res namenoma prepuščal „drugim“, da nadaljujejo moje delo. Kje je rečeno, da bi isti človek moral opraviti vse stopnje znanstvenega dela? — Drugi očitik pravi, da so moje „*quaisquillae*“ prezgodaj izletele iz miznice. Kolikor se ta očitik tiče priobčevanja gradiva („Izvori“, „Četiri priloga istoriji našega preporoda“), nima nobenega pomena; zakaj gradivo lahko priobčiš, kadar ga imaš. Kar se pa tiče drugih dveh spisov, sta po nastanku in namenu prigodnega značaja, nekaki popolnili dotičnih hrvatskih spisov. Dr. Glonar morda vendarle ve, da Akademija v svojem Letopisu priobčuje sedaj baš take manjše stvari, deloma članke polemičnega značaja. Ali naj bi mar popolnili ali kritika spisov ležala par let „v miznici“? — Jaz skušam zagrebške publikacije popolnjevati po gradivu, ki se dobi v Ljubljani. Tako jugoslovansko delo se mi pač ne bo štelo v zlo. Še nekoliko specijelnih očitkov: Da bi bil Levstik snov

za svojega „Živopisca in Marijo“ zajel naravnost iz srednjeveškega Herolta, tega nisem trdil niti nisem hotel kaj takega reči. Meni ni šlo za to, odkod je Levstik vzel snov, marveč za to snov samo (kot objekt), kako stara je itd., a v tem oziru nas vsekakor zanima vedeti, da se ona snov nahaja že v srednjeveškem zborniku¹. Neke nemške motive sem navedel zato, ker se slični motivi nahajajo v jugoslovanskih narodnih pesmih in je dobro, slovanske raziskovalce — ki niso vselej tudi romanisti niti se ne bavijo izključno s takimi primerjavami — opozoriti na eksistenco nemških motivov. Novakovičevega romana, ki mi ga očita dr. Glonar, pa najbrž on sam ne pozna; dotični roman je v poedinih delih bolj zgodovinski dokument nego roman. — Sploh pa naj poudarim še to: Nikakor ni treba, da bi s publikacijo razprave vselej čakali, dokler se nam ne zdi v vsakem oziru popolna. Mnogokrat je treba kaj publicirati, ne ker je star dognana, ampak ker je problematična, a zaslučuje, da jo razpravlja več mož. Inicijativnost ima tudi svojo vrednost.

Dr. Fr. Hešič.

¹ V kratkem izide slična razprava o Prešernovem „Neiztrohnelem srcu“.

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

„Demokracija“. Socijalistična revija. I. leto. 1918, 1. in 2. števika. Izšel je kot dvojna številka prvi zvezek te nove revije. Dasi jo moremo v gotovi meri smatrati za nadaljevanje „Naših Zapiskov“, nam pomeni vendarle mnogo novega. Zakaj ni le glasilo slovenske socijalistične inteligence, kar so bili svoj čas „Naši Zapiski“, temveč predstavlja tudi opozicijo v slovenski socijalno-demokratski stranki in prinaša obenem revizijo slovenskega socijalizma, ali boljše — ustvarja slovenski socijalizem. Ne toliko

v tem, da se iz polne duše pridružuje jugoslovanskemu nacionalističnemu gibanju, kakor v tem, da zavrača nemško na zgodovinskem materijalizmu osnovano socijalistično stališče ter postavlja temu nasproti psihofizični nazor kot podlago promatranja človeške družbe. Zato je potrebno naglasiti važnost in pomen te nove revije. Očrtana načela prinaša zlasti programatična „Naša poslanica“, ki se vrh tega pridružuje jugoslovanski majniški deklaraciji, v katere bistvu vidi izraženo zahtevo po političnem združenju sloven-

skih, hrvatskih ter srbskih ozemelj. Izjavi se pa obenem že konkretno za federalistično formo jugoslovanskega političnega združenja; — če je ta oblika nam najprimernejša, se bomo pomenili takrat, kadar bo naše vprašanje dozorelo do razreševanja teh podrobnosti.

Ostali članki kažejo nekako miselno ogrodje mlade socijalistične skupine: V članku „Vodilna ideja socijalizma kot npravni ideal“ poda Peter Jug skoro bi rekel osnutek bistvenega dela nacionalne ekonomije, hkrati pa njene probleme obsvetli s stališča socijalistične gospodarske teorije, vrh tega pa že zadnje kritično premotri ter poda naposled kulminacijo nazora v stavku, da je treba razširiti prepričanje, da je le tisto plačilo prav naše, ki je v sorazmerju z našim delom. Da pa se pa ta nazor prenese v prakso, je treba ljudi npravno pridobiti zanj, to je, predugačiti njih npravno naziranje. — Članek je pisan zelo kondenzirano; avtor podaja svoje misli v zelo stvarnem tekstu, ki bralca sili k intenzivnemu sodelovanju. *Abditus*: Naš majhni človek. To je naš delavec, naš mali poljedelec, naš javni in zasebni nastavljenec. Doslej se je „štulil med velike gospode, se trudil, se tepel za njihove interese, svoje pa zanemarjal.“ Prišteval se je njihovim političnim skupinam, ker ni poznal svojega socijalnega bistva. Zdaj pa spoznava, kje je zanj mesto; z ustvaritvijo stanovsko-gospodarskih organizacij se bo tudi zanj začela nova doba. Štebi Alojzija: O ženskem gibanju na Slovenskem. Žensko gibanje se pri nas ni moglo razviti, glavno ker so hoteli presaditi zanj gesla brez kritične presoje na naša tla, namesto da bi se ozirali na praktične zahteve našega naroda. Ker imamo večjih mest le malo, mora biti težišče gibanja na kmetih. Praktična vprašanja pri tem so zlasti reforma šolstva, ustanovitev gospodarskih ženskih šol. Da pa ženstvo izdatno vpliva na te zadeve, si mora osnovati veliko organi-

zacija, ki lahko v svrhu kulturnega sodelovanja združi žene različnega političnega naziranja. — *Dr. L.*: Slovenski proletarijat in jugoslovansko vprašanje. Ogromna večina slovenskega naroda ima interese proletarcev, pri nas bi moral biti socijalizem — narodno gibanje. Ker smo člani naroda, ki ne uživa niti politične niti jezikovne enakopravnosti, mora biti pri nas socijalni boj proletariata tudi političen in jezikoven, tudi boj za jezikovno in narodno svobodo; cilj demokracije je narodna država. Naša pot gre od slovenstva (ne preko slovenstva) v jugoslovanstvo, do slovensko - hrvatsko - srbske skupnosti. Slovenski proletarijat ima dolžnost, da v boju za uresničenje narodnega edinstva in svobode stopa v prvi vrsti.

Težišče obširnega „Pregleda“, ki obsega oddelke o socijalizmu, politiki, socijalni politiki ter združništvu, je v tej številki v kritiki taktike ter nacionalnega naziranja in razmerja do vojne tako slovenske socijalno-demokratske stranke kakor tudi enakih, zlasti nemških strank.

Nemalo čast dela pričujoči številki revije spominu drja. A. Dermote posvečena pesem Frana Albrehta „Poslednja skrivnost“, ki spada pač med najboljše umotvore pesnikov. Revija je ž njo na lep način manifestirala duševni kontakt z glavnim predstaviteljem svoječasnih „Naših Zapiskov“.

H koncu naj pripomnim, da bi si želel dosledno pisavo tujk socijalen, socijalizem in podobno. Dozdaj smo bili vajeni rabiti oblike brez vmesnega -j-, torej socialen, socializem; tu pa vidimo večinoma oblike z -j-, socijalizem, socijalist, — toda v nekaterih člankih (*Abditus*, *dr. L.*) pa vendar še brez -j-. Zdi se mi ne le smiselno, temveč tudi praktično, da se odločimo za en način pisave ter ga potem dosledno izvedemo ne le v tej reviji, temveč sploh v naši literaturi. Seveda se istočasno in bržkone enako odloči tudi pisava podobnih besed, kakor proletarijat, materijalist itd.

A. L.

Tovarna kemičnih izdelkov **GOLOB & K^o**

postreza svoje odjemalce še vedno, v kolikor zamore
dobiti še potrebnih surovin.

Naročite

„DOMOVINO“

poljudni tednik za kulturo, gospodarstvo in politiko.

Cena za tekoče leto 12 K.

Upravništvo „Domovine“ v Ljubljani, Sodna ulica št. 6.

Lepa bogata zaloga

po primernih cenah za vsako darilo, kakor za **birmance,**
neveste, krste, godove itd. velika izbira.

Naznanja slav. občinstvu, da se cenikov letos ne
razpošilja, ker ni blaga po vzorcih.

Vljudno vabi in se priporoča

Tvrdba F. ČUDEN,

Prešernova ulica št. 1 v Ljubljani.

Narodna knjigarna

in trgovina s papirjem

v Ljubljani, Prešernova ulica št. 7.

sprejema naročila na vse — tu in inozemske časopise —
revije ter vse knjige.

Pri nakupu pralnega in toaletnega mila
ter vseh v to stroko spadajočih potrebščin

se priporoča

Milan Hočevar

Specialna trgovina mila, pralnih in
čistilnih potrebščin

v Ljubljani, Sv. Petra cesta št. 28.

Mestni pogrebni zavod v Ljubljani

največje podjetje te stroke na avstrijskem
jugu.

**izvršuje ekshumacije in prepeljave civilnih in
vojaških mrličev pod najkulantnejšimi pogoji.**

Opozarjamo, da izvršujemo ekshumacije in prepeljave iz
vseh front, posebno pa se priporočamo za italijansko fronto.